

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

CZASOPISMO
PUNKTOWANE

20
PKT

II/2021

ISSN 1689-6122

e-ISSN 2719-311X

www.probacja.com

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

Zgodnie z ujednoliconym wykazem czasopism MNiSW z dnia 18 lutego 2021 roku za publikację w kwartalniku PROBACJA z dziedzin nauki prawne, nauki socjologiczne i psychologia przyznawanych będzie 20 punktów

www.probacja.com

II/2021
ISSN 1689-6122
e-ISSN 2719-311X

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

Wydawca:

Ministerstwo Sprawiedliwości

Adres Wydawcy:

00-950 Warszawa, Al. Ujazdowskie 11

tel. 22 521 27 69

e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Nakład:

3 500 egz.

Redakcja, korekta i łamanie:

Pracownia C&C Sp. z o.o.

Druk i dystrybucja:

Wojskowe Zakłady Kartograficzne Sp. z o.o.

PROBACJA

REDAKCJA:

Redaktor Naczelny:

dr Anna Dalkowska, Sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego

Zastępca Redaktora Naczelnego:

Witold Cieśla

Redaktorzy tematyczni:

dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

dr Małgorzata Żbikowska, USz

dr Krzysztof Stasiak, UG

dr Paweł Opitek, prokurator del. do Prokuratury Krajowej

Redaktor statystyczny:

Justyna Kowalczyk

Redaktorzy językowi:

dr Anna Sporczyk-Popielarczyk

dr Mariusz Bobiński

Marcin Marciniak

Kolegium Doradcze Redakcji:

Agnieszka Puchalska

Erwin Ryter, UŁ

Małgorzata Boczkowska, SWWS

Daniel Mielnik, SWWS

Adam Pawlyta

Sekretarz Redakcji:

Joanna Strzałkowska

joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Zastępca Sekretarza Redakcji:

Magdalena Woźniak

Recenzenci zewnętrzni:

prof. zw. dr hab. Karol Poznański, APS

prof. zw. dr hab. med. Antoni Florkowski

prof. zw. dr hab. Jarosław Majewski, UKSW

dr hab. Leszek Korporowicz, UJ

dr hab. Barbara Janusz-Pohl, UAM

dr hab. Paweł Łuków, UW

dr hab. Andrzej Hankała, prof. UW

dr hab. Robert Opora, prof. UG

dr hab. Beata Maria Nowak, prof. SWWS

dr hab. Paweł Sobczyk, prof. UP

dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR

dr hab. Jerzy Nikołajew, prof. UO

dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

dr hab. Witold Mazurek, prof. AIK

ks. dr hab. Mirosław Kosek, UKSW

ks. dr hab. Kazimierz Pierchała, prof. KUL

dr hab. Mieczysław Dudek, prof. SAN

dr hab. Norbert Malec, prof. UPH

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA:

Przewodniczący Rady:

Zbigniew Ziobro

Zastępcy Przewodniczącego:

dr hab. Adam Taracha, prof. UMCS

dr hab. Henryk Haak, prof. USz, sędzia

dr hab. Kamil Zaradkiewicz, SSN

dr hab. Czesław Kłak, Prof. KPSW

Członkowie:

prof. zw. dr hab. Wiesław Ambroziak

prof. zw. dr hab. Stefan Lelental, UŁ

prof. zw. dr hab. Andrzej Baładynowicz, SGGW

prof. zw. dr hab. Leon Chelmicki-Tyszkiewicz

prof. zw. dr hab. Teodor Szymanowski

ks. dr hab. Marian Nowak, prof. KUL

ks. dr hab. Henryk Skorowski, prof. UKSW

dr hab. Sławomir Przybyliński, prof. UWM

dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka, prof. UJ

dr hab. Tomasz Demendecki, prof. nadzw. UMCS

dr hab. Rafał Sura, prof. KUL

dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. UwB

dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK

dr hab. Krystyna Ostrowska, prof. UW

dr hab. Anna Fidelus, prof. UKSW

dr hab. Magdalena Błażek, GUMed

Prof. DDr Janusz Surzykiewicz,

Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt

SSO Paweł Zwolak

dr Marcin Romanowski

dr Marcin Wielec, UKSW

dr Piotr Chrzczonowicz, UMK

dr Wojciech Sych, sędzia TK

Andrzej Martuszewicz

dr hab. Małgorzata Michel, prof. UJ

dr hab. Mariusz Nawrocki, USz,

dr Magdalena Kowalewska-Łukuć, USz

dr Konrad Burdziak, USz

dr Sylwia Jaskuła-Korporowicz, PWSiP

dr Mariusz Kuryłowicz, SWWS

dr Karina Szafrańska, CHAT

dr Paweł Czarnecki, UJ

dr Mikołaj Iwański, UJ

dr Valeri Vachev, UW

dr Paweł Dzienis, SSR

dr Krzysztof Stasiak, UG

dr Grzegorz Fuchs, Areszt Śledczy w Mysłowicach

dr Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz, prof. ASzWoj

dr Piotr Rogoziński, UG, SSR

dr Krzysztof Masło, Prokurator

dr Wojciech Federczyk, dyrektor KSAP

dr Monika Bieniek-Ciarciańska, INP – PAN

Redaktorzy tematyczni

Dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Studiów Międzykulturowych, Katedra Antropologii Kultury Współczesnej

Obszar tematyczny: Przemiany kulturowe społeczeństw współczesnych

Procesy globalizacji, wzrastającej w coraz większym stopniu mobilności osób, grup i treści kultury, powodują daleko idące zmiany w sile i charakterze więzi społecznych, modelu relacji międzyludzkich i osobowości kulturowej człowieka w dobie późnej nowoczesności. Sytuacja ta kształtuje postrzegane i ukryte dynamizmy zarówno przekazu, przemiany, ale także tworzenia nowego porządku w działaniach indywidualnych, grupowych i instytucjonalnych w cywilizacji coraz częściej określanej jako medialna, informacyjna lub konceptualna. Aby zrozumieć dylematy, potencjały, ale także zagrożenia w sferze tożsamości, rozwoju i kondycji uwikłanych w nie osób oraz społeczności, a więc przemiany kulturowe współczesności, warto pytać o ich przyczyny, sposoby poznawania i konsekwencje.

Dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej

Obszar tematyczny: Otwartość na zmiany osobowe a zmiany systemowe i społeczne. Wychowanie. Profilaktyka. Wsparcie

- Wszelchstronność funkcjonowania nieletnich i dorosłych osób nieprzystosowanych społecznie w środowisku instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym w aspekcie ich zasobów osobowych i społecznych oraz czynników ryzyka.
- Zmiany osobowe u osób nieprzystosowanych społecznie i zagrożonych nieprzystosowaniem:
 - przyczyny, determinanty, skutki, sposoby ich aktywowania i utrwalania, gotowość do zmiany;
 - uzasadnienie ich wprowadzania, wymiar interdyscyplinarności i współdziałania, zakres zmian systemowych, propozycje rozwiązań systemowych i ich efektywność;
 - siła i kierunek zależności, predyktory, charakterystyczne zjawiska – ich przyczyny i skutki;
 - konflikty i sposoby ich rozwiązywania, założenia, zasady i skuteczność mediacji sądowych;

- motywacja do zmiany, skutki zmiany i jej braku, zmiana a skuteczność udzielania pomocy, współpraca specjalistów, różnorodne formy wsparcia specjalistów;
- konwencjonalne i innowacyjne sposoby wsparcia a ich efektywność (pomoc, interwencja, terapia, konsultacja, tutoring itd.);
- oddziaływania wychowawcze i profilaktyczne w środowisku społecznym;
- oddziaływania resocjalizacyjne.

Dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

Uniwersytet Łódzki, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego, Wydział Prawa i Administracji

Obszar tematyczny: Prawo karne wykonawcze
Podstawowe problemy tego obszaru to:

- badania empiryczne nad problematyką orzekania tych środków oraz ich skuteczności;
- szukanie odpowiedzi na pytanie – na ile aktualny stan prawny regulujący stosowanie środków probacyjnych jest efektywny;
- efekty zmian instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary;
- skuteczność warunkowego przedterminowego zwolnienia różnych grup penitencjarnych (młodociani, pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności, recydywiści penitencjarni);
- rola poszczególnych oddziaływań penitencjarnych w toku odbywania kary pozbawienia wolności (art. 67 § 3 k.k.w.) na pozytywny przebieg okresu próby w czasie warunkowego przedterminowego zwolnienia;
- czy i jakie występują problemy przy wykonywaniu dozoru wobec sprawców przestępstw seksualnych, w szczególności tych, których czyny popełnione są w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych;
- jaki powinien być model wykonywania dozoru wobec skazanych na kary długoterminowe;
- rola Służby Więziennej w przygotowaniu osób pozbawionych wolności do funkcjonowania w systemie probacyjnym po odbyciu kary.

Ważnym problemem, który wymaga wciąż dyskusji jest rola polityki kryminalnej w kształtowaniu racjonalnej struktury kar kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem kar nieizolacyjnych.

Dr Małgorzata Żbikowska, USZ

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Postępowania Karnego

Obszar tematyczny: Prawo karne procesowe

Zakres zagadnień, które mogą aktualizować się na tle prawa karnego procesowego obejmuje problematykę:

- praw i obowiązków osób tymczasowo aresztowanych i skazanych, a także funkcji tymczasowego aresztowania (w tym funkcji prewencyjnej);
- roli postępowania mediacyjnego w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy stronami postępowania karnego oraz wpływu mediacji na zakończenie tego postępowania;
- instytucji karnoprosesowych związanych z ochroną pokrzywdzonego w procesie karnym;
- roli nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w prewencji indywidualnej i generalnej;
- zapobiegania przestępczości na tle seksualnym poprzez wprowadzenie Rejestrów Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym oraz Policijnej Mapy Zagrożeń;
- konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego z perspektywy ochrony społeczeństwa przed przestępcą i przestępczością;
- prawa dowodowego, w tym ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia organów procesowych, swobodnej oceny dowodów w procesie karnym oraz zakazów dowodowych;
- roli pokrzywdzonego w procesie karnym, w tym statusu pokrzywdzonego, jego praw i obowiązków, praktycznych aspektów związanych z ochroną pokrzywdzonego przed zjawiskiem wtórnej wiktymizacji oraz sposobu przesłuchiwania małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym;
- wyodrębnienia oraz opisu zasad procesu karnego, w tym zwłaszcza statusu ontologicznego zasad procesowych, kryteriów wyodrębniania zasad prawa oraz znaczenia zasad prawa we wnioskowaniach prawnych.

Dr Krzysztof Stasiak, UG

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Kurator Okręgowy w Sądzie Okręgowym w Gdańsku

Obszar tematyczny:

- prawo karne i prawo karne wykonawcze, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie sankcji karnych (wolnościowych)
- prawo karne nieletnich, w tym w szczególności wykonywanie środków wychowawczych wobec nieletnich
- prawo rodzinne, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie orzeczeń sądów rodzinnych przez kuratorów rodzinnych
- kuratela sądowa w Polsce – jej historia, ustrój, sposób funkcjonowania, model zarządzania

Dr Paweł Opitek

prokurator Prokuratury Okręgowej w Krakowie del. do Prokuratury Krajowej

Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz Rady Naukowej Stowarzyszenia Ekspertów Blockchain; ekspert Instytutu Kościuszki. Wykładowca i egzaminator w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury. Wykładowca na studiach podyplomowych na Uniwersytecie Jagiellońskim, Akademii Górniczo-Hutniczej, Uczelni Łazarskiego i w Szkole Głównej Handlowej. Recenzent w czasopiśmie naukowym „Nieruchomości@” i „Wojskowy Przegląd Prawniczy”.

Zainteresowania badawcze: wykładnia i stosowanie przepisów prawa karnego materialnego w zakresie znamion przestępstwa, kryminalistyka, cyberprzestępczość, dowody cyfrowe i informatyka śledcza, czynności operacyjno-rozpoznawcze, pranie pieniędzy, waluty wirtualne i blockchain, przestępczość zorganizowana.

Obszary tematyczne: prawnokarna analiza przestępstw związanych z systemem wykonywania kar i środków karnych (bezprawne samouwolnienie, uwolnienie osoby pozbawionej wolności, niestosowanie się do orzeczonych środków karnych, manipulacja danymi informatycznymi w systemie dozoru elektronicznego itp.), uzyskiwanie informacji i dowodów od osadzonego, wykorzystanie metod biometrycznych i monitoringu w zakładach karnych, udział i rola osób karanych w przestępczości zorganizowanej, wirtualna subkultura cyberprzestępców, prewencyjny charakter odzyskiwania mienia pochodzącego z czynów zabronionych, technologia blockchain w sądownictwie i systemie penitencjarnym, narażenie funkcjonariuszy publicznych na przemoc, korupcja.

Thematic editors

Leszek Korporowicz, PhD, professor of the Jagiellonian University

Jagiellonian University in Krakow, Faculty of International and Political Studies, Institute of Intercultural Studies, Department of Contemporary Culture Anthropology

Thematic area: Cultural changes in contemporary societies

Globalization processes, mobility of individuals, groups and cultural content that has been emerging increasingly, cause excessive changes in the strength and type of social bonds, interpersonal relationships and cultural personality of man in the times of late modernity. The situation shapes both the visible and hidden dynamisms of the message, the change, as well as of the creation of the new order in individual, group and institutional actions in the civilization, which is now more often described as medial, informative or conceptual. To understand the dilemmas, potentials and threats in the field of identity, development and shape of the persons and communities involved, i.e. the contemporary cultural changes, it is worth asking about their causes, methods of cognition and about their consequences.

Agnieszka Lewicka-Zelent, PhD, professor of the Maria Curie Skłodowska University in Lublin

Maria Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Rehabilitation Pedagogy

Thematic area: Readiness for personal changes in the scope of systemic and social changes. Education. Prevention. Support.

- Versatility of the functioning of minors and adults who are socially maladjusted in an institutional and non-institutional environment in terms of their personal and social resources and risk factors;
- Personal changes regarding the individuals who are socially maladjusted or endangered of maladjustment:
 - causes, determinants, effects, methods of their activation and consolidation, readiness to change,
 - justification for the implementation, dimension of interdisciplinarity and cooperation, suggestions of systemic solutions and their effectiveness,
 - the strength and the direction of the dependence, predictors, typical phenomena – their causes and effects;

- conflicts and methods of their resolving, assumptions, rules and effectiveness of court mediations;
- motivation to a change, effects of a change and of a lack of it, change and the effectiveness of providing help, cooperation of specialists, various types of specialist support;
- conventional and innovative methods of support and their effectiveness (aid, intervention, therapy, consultancy, tutoring, etc.);
- educational and preventive influences in the social environment;
- rehabilitation influences.

Aldona Nawój-Sleszyński, PhD, professor of the University of Lodz

Department of Executive Criminal Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz

Thematic area: Executive Criminal Law The basic problems of the area are:

- empirical research in the field of the judgment of those measures and their effectiveness;
- finding an answer to: how effective is the contemporary legal state regulating the use of probation measures;
- the effects of changes in the institution of conditional suspension of the execution of the sentence;
- the effectiveness of parole in different penitentiary groups (juveniles, imprisoned for the first time, penitentiary repeat offenders);
- the role of various penitentiary influences within the deprivation of liberty [Art. 67 § 3 k.k.w. (Executive Penal Code)] on the positive course of the probation period during parole;
- are there and what are the problems while supervising sexual offenders, especially those, whose acts have been committed due to the sexual preference disorders;
- what shall be the model for the enforcement of supervision over those punished with long-term sentences;
- the role of the Prison Service in the preparation of inmates to function in the probation system after serving the sentence.

An important problem that still needs to be discussed is the role of the criminal policy in shaping the rational structure of criminal punishments with the impact on non-custodial punishments.

Dr Małgorzata Żbikowska, PhD, University of Szczecin

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, Department of Criminal Procedure

Thematic area: Procedural criminal law

The scope of issues that may be updated in the light of procedural criminal law includes the following topics:

- the rights and obligations of persons under temporary arrest and conviction, as well as the role of temporary arrest (including its preventive function);
- the role of mediation in resolving conflicts between parties to criminal proceedings and the impact of mediation on the conclusion of such proceedings;
- criminal-trial institutions related to the protection of the victim in a criminal trial;
- the role of non-custodial preventive measures in individual and general prevention;
- prevention of sexual crime by introducing the Registers of Sex Offenders and the Police Map of the Threats;
- consensual ways of concluding criminal proceedings from the perspective of society protection against a criminal and crime;
- evidence law, including the burden of proof and the evidential obligation of procedural organs, facultative assessment of evidence in a criminal trial and prohibitions on evidence;
- the role of the victim in a criminal trial, including the status of the victim, the rights and obligations of the victim, practical aspects related to the protection of the victim against secondary victimization and the way of interrogating a minor victim in a criminal trial;
- extracting and describing the principles of the criminal trial, including in particular the ontological status of procedural rules, criteria for distinguishing the principles of law and the importance of legal principles in legal inferences.

Krzysztof Stasiak, PhD

University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration, Department of Material Criminal Law and Criminology, District Probation Officer of the District Court in Gdańsk

Thematic area:

- Criminal law and executive criminal law, including in particular the imposition and enforcement of criminal penalties (custodial)
- Juvenile criminal law, in particular the implementation of juvenile educational measures
- Family law, including in particular ruling and enforcement of judgments of family courts by family guardians
- Probation system in Poland – its history, structure, way of functioning, management model

Paweł Opitek, PhD

public prosecutor of the Regional Prosecutor's Office in Kraków delegated to the National Public Prosecutor's Office

Member of the Polish Forensic Association and the Scientific Council of the Blockchain Experts Association; expert of the Kosciuszko Institute. Lecturer and examiner at the National School of Judiciary and Public Prosecution. Lecturer at postgraduate studies at the Jagiellonian University, AGH University of Science and Technology, Lazarski University and the Warsaw School of Economics. Reviewer in scientific journals „Nieruchomości@” and „Wojskowy Przegląd Prawniczy”.

Research interests: interpretation and application of substantive criminal law provisions in the field of crime premises, forensics, cybercrime, digital evidence and IT investigation, operational and intelligence activities, money laundering, virtual currencies and blockchain, organized crime.

Preferred subjects: criminal and legal analysis of crimes related to the system of execution of penalties and penal measures (illegal self-release, release of a person deprived of liberty, failure to comply with the imposed penal measures, manipulation of IT data in the electronic supervision system, etc.), obtaining information and evidence from an inmate, use of biometric methods and monitoring in prisons, participation and role of convicted persons in organized crime, a virtual subculture of cybercriminals, the preventive nature of recovering property from prohibited acts, blockchain technology in the judiciary and penitentiary system, exposure of public officials to violence, corruption.

SPIS TREŚCI

WSTĘP..... 11

Dr hab. Witold Mazurek

Urzędnik administracji rządowej, profesor w Akademii Ignatianum
w Krakowie

Dr Grzegorz Fuchs

Areszt Śledczy w Mysłowicach

INTUICJA W PODEJMOWANIU DECYZJI ISTOTNYCH DLA BEZPIECZEŃSTWA
PERSONALNEGO W JEDNOSTKACH PENITENCJARNYCH..... 13

Dr Pyrcak-Górowska Małgorzata

Katedra Prawa Karnego, Uniwersytet Jagielloński

CZY NOWELIZACJA KODEKSU KARNEGO Z 2015 R. WPŁYŃĘŁA
NA PRAKTYKĘ STOSOWANIA ŚRODKÓW ZABEZPIECZAJĄCYCH?

RAPORT Z BADAŃ 31

Dr Katarzyna M. Stanek

Adiunkt w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej
w Warszawie;

Natalia Grzegolec

Studentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej
w Warszawie;

Izabela Mikuli

Studentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej
w Warszawie

IDEA REINTEGRACJI I READAPTACJI SPOŁECZNEJ ORAZ ZAWODOWEJ BYŁYCH
WIĘZNIÓW Z UWZGLĘDNIENIEM DOBRYCH PRAKTYK NA ŚWIECIE..... 53

Dr Monika Kaczmarczyk

Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Społecznych

SYTUACJA OSADZONYCH KOBIET WRAZ Z DZIEĆMI A EFEKTYWNOŚĆ

ODDZIAŁYWAŃ RESOCJALIZACYJNYCH 73

Mgr Arkadiusz Prajzner

Absolwent Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie,
Wydział Pedagogiki i Psychologii

**NASILENIE NEUROTYCZNOŚCI A PRZESTĘPSTWA SEKSUALNE DOKONYWANE
WOBEC DOROSŁYCH KOBIET 95**

Mgr Małgorzata Boczkowska

Doktorantka prawa o specjalności karnej na SWPS Uniwersytecie
Humanistyczno-Społecznym w Warszawie, Asystent w Instytucie
Badawczo-Rozwojowym Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości

**PRAWNO-SPOŁECZNY WYMIAR MEDIACJI W POLSKIM PROCESIE
KARNYM 115**

INFORMACJA DLA AUTORÓW 143

DR ANNA DALKOWSKA

sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego
Redaktor Naczelny kwartalnika „Probacja”

Szanowni Państwo,

z przyjemnością przekazuję Państwu najnowszy numer kwartalnika „Probacja”, w którym znalazło się m.in. opracowanie, poruszające problematykę bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Autorzy, bazując na wynikach badań, analizie danych statystycznych, literaturze przedmiotu oraz własnym doświadczeniu w pracy na rzecz bezpieczeństwa państwa, analizują wybrane aspekty podejmowania decyzji, mających na celu przeciwdziałanie powstawaniu niepożądanych zdarzeń w jednostkach penitencjarnych. W numerze znajduje się również raport z badań na temat wpływu nowelizacji kodeksu karnego z 2015 r. na praktykę stosowania środków zabezpieczających. Autor przedstawia wyniki badań nad praktyką stosowania przez sądy powszechne środka zabezpieczającego w postaci detencji psychiatrycznej sprawy niepełnosprawnych, przed i po 1 lipca 2015 r. W artykule „Idea reintegracji i readaptacji społecznej oraz zawodowej byłych więźniów z uwzględnieniem dobrych praktyk na świecie” poruszony został problem readaptacji społecznej i zawodowej skazanych, który stanowi przedmiot badań i dyskusji w obszarze nauk społecznych i prawnych oraz praktyki na całym świecie.

W bieżącym numerze znajdują Państwo również artykuł, dotyczący problemu wychowania dziecka w okresie odbywania kary pozbawienia wolności przez ich matki. Przeprowadzone badania miały na celu poznanie sytuacji społecznej osadzonych kobiet, ich opinii na temat placówki penitencjarnej, charakterystyki odbywanej kary oraz procesu resocjalizacji. Odnajdą Państwo również publikację, dotyczącą charakterystyki przestępców seksualnych, skoncentrowaną na analizie cech osobowości z obszaru

ich neurotyczności. Zaprezentowano także treści, dotyczące mediacji w polskim procesie karnym. Artykuł podejmuje tę jakże istotną tematykę, koncentrując się na jej wymiarze prawnym i społecznym.

Serdecznie zapraszam Państwa do publikowania na łamach naszego czasopisma.

Zachęcam do odwiedzenia strony internetowej czasopisma www.probacja.com, gdzie znaleźć można zarówno aktualne, jak i archiwalne artykuły publikowane w „Probacji”, złożyć manuskrypt oraz zapoznać się z bieżącą działalnością redakcji. Strona ta dostosowana jest również do potrzeb osób słabowidzących. Kontynuujemy także zapoczątkowaną w 2019 r. praktykę, zgodnie z którą okładka każdego numeru kwartalnika zawiera tłoczenia przy użyciu znaków alfabetu Braille’a.

Z życzeniami przyjemnej lektury
Redaktor Naczelny

Anna Dałkowska

Witold Mazurek^{1 A,B,C,D,E,F}

Grzegorz Fuchs^{2 A,B,C,D,E,F}

INTUICJA W PODEJMOWANIU DECYZJI ISTOTNYCH DLA BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO W JEDNOSTKACH PENITENCJARNYCH

INTUITION IN TAKING DECISIONS CRUCIAL FOR THE SECURITY OF PERSONNEL IN PRISON UNITS

Otrzymano: 23.05.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9298

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

A – projekt badań; B – wykonanie badań; C – analiza statystyczna; D – interpretacja danych;

E – przygotowanie manuskryptu; F – przegląd piśmiennictwa

Streszczenie

Autorzy podejmują problematykę bezpieczeństwa w jednostkach penitencjarnych. Bazując na wynikach badań, analizie danych statystycznych, literaturze przedmiotu oraz własnym doświadczeniu w pracy na rzecz bezpieczeństwa państwa analizują wybrane aspekty podejmowania decyzji mających na celu przeciwdziałanie powstawaniu niepożądanych zdarzeń w jednostkach penitencjarnych. Zasadniczą rolę dla skutecznego przeciwdziałania tym zdarzeniom odgrywają czynności profilaktyczne, które mają charakter

¹ Dr hab. Witold Mazurek, urzędnik administracji rządowej, profesor w Akademii Ignatianum w Krakowie, e-mail: witold115@op.pl, ORCID: 0000-0002-4651-8601.

² Dr Grzegorz Fuchs, Areszt Śledczy w Mysłowicach, e-mail: grzegorzfuchs@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4632-6017.

ciągły. Profesjonalna realizacja czynności służbowych pozwala zapobiegać sytuacjom kryzysowym. Okoliczności podejmowanych w ich toku decyzji, jak wskazują przedstawione badania, mogą wpływać na kierowanie się intuicją.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, jednostki penitencjarne, podejmowanie decyzji, intuicja.

Abstract

The authors undertake the issues of security in prison units. Basing on the results of research, analysis of statistical data, literature on the subject and their own experience in work for state security, they analyse selected aspects of decision-making aimed at preventing undesirable events in penitentiary units. Prevention plays an essential role in effective action against different incidents. Professional implementation of duties in this area prevents crisis situations. The circumstances in which these decisions are made, research suggests, may influence staff to follow their intuition.

Key words: security, prison units, decision making process, intuition.

Wstęp

Artykuł został poświęcony wybranym aspektom podejmowania decyzji w jednostkach penitencjarnych. Autorzy koncentrują się na procesie zapobiegania przez personel zakładów karnych i aresztów śledczych zdarzeniom niepożądanym, szczególnie mając na względzie te, które mogą okazać się traumatyczne, jak: napaść na funkcjonariusza czy pracownika, samobójstwo, gwałt, znęcanie się nad osadzonym, bójka lub pobicie³. Analiza wyników badań i danych statystycznych, poparte przeglądem literatury przedmiotu z zakresu penitencjarystyki, nauk o bezpieczeństwie, jak również doświadczeniem zawodowym autorów, wskazują na konieczność zwrócenia uwagi na problematykę podejmowania decyzji z zakresu bezpieczeństwa personalnego przez personel „pierwszej linii”. Czynności realizowane przez

³ Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania (dalej: zarządzenie 1/2018 DGSW).

funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom występującym w jednostkach penitencjarnych są ściśle określone w przepisach dotyczących poszczególnych obszarów ich działalności⁴ i podlegają ewaluacji oraz doskonaleniu⁵. Funkcjonowanie zakładu karnego czy aresztu śledczego obejmuje szereg dziedzin, wśród których „zapewnienie bezpieczeństwa i porządku”⁶ jest fundamentalne i warunkuje właściwą realizację pozostałych funkcji jednostki organizacyjnej.

Wyniki badań przeprowadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych⁷ wskazują na występowanie w pracy personelu „pierwszej linii” czynników ograniczających racjonalny proces podejmowania decyzji, co może implikować kierowanie się intuicją również podczas realizacji zadań służbowych związanych z bezpieczeństwem personalnym. Intuicja zaś, może być pojmowana jako *spiritus movens* w praktyce penitencjarnej.

Przedstawienie poczynionych w toku badań ustaleń wymaga szerszego opracowania. Niniejszy artykuł ma na celu jedynie zasygnalizowanie problematyki w szczególności w zakresie czynności profilaktycznych, których profesjonalna realizacja może pozwolić na zapobieganie sytuacjom kryzysowym.

1. Zagrożenia dla bezpieczeństwa

Fenomen bezpieczeństwa odnosi się do różnych aspektów rzeczywistości. Stanowi jedną z pierwotnych potrzeb jednostki ludzkiej. Dotyczy

⁴ Art. 108 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.; dalej k.k.w.); art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2019 r. poz. 2418); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U. poz. 1804; dalej: r.m.s); zarządzenie nr 19/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych (dalej: zarządzenie 19/16 DGSW).

⁵ Por. instrukcja nr 2/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 sierpnia 2016 r. w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności oraz instrukcja nr 10/2020 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 5 listopada 2020 r. w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności.

⁶ Art. 13 ust. 2 pkt 2 ustawy o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1427, ze zm.; dalej: u.s.w.).

⁷ G. Fuchs, *Intuicja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, Warszawa 2020 – nieopublikowana rozprawa doktorska.

posiadania wiedzy oraz zaufania w zakresie „przewidywalności przyszłych wydarzeń, potwierdzających obiektywny porządek życia społecznego”⁸. Istotne spostrzeżenia dotyczące fenomenu bezpieczeństwa przedstawia R. Zięba: „Percepcja zagrożeń zewnętrznych przez dany podmiot może być odbiciem realnego stanu rzeczy lub też może być fałszywa. Wzgląd ten, jak i też duża zmienność w czasie oraz w przestrzeni elementów składających się na bezpieczeństwo, sprawiają trudności w procesie ich poznawania, a te są przyczyną rezygnacji przez badaczy z budowania ogólnej teorii bezpieczeństwa. (...) Daniel Frei proponuje skoncentrować poszukiwania istoty bezpieczeństwa jedynie na analizie obiektywnych i subiektywnych aspektów zagrożenia. Jego model objaśniania owego fenomenu – w uproszczeniu – uwzględnia następujące elementy:

- stan braku bezpieczeństwa, który charakteryzuje się występowaniem dużego rzeczywistego zagrożenia zewnętrznego, a postrzeganie tego zagrożenia jest prawidłowe i adekwatne,
- stan obsesji wstępujący wtedy, gdy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże,
- stan fałszywego bezpieczeństwa, który oznacza sytuację, gdy zagrożenie zewnętrzne jest poważne, a postrzegane bywa jako niewielkie,
- stan bezpieczeństwa mający miejsce wtedy, gdy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie prawidłowe”⁹.

Biorąc pod uwagę stanowisko R. Zięby należy uznać, że postrzeganie przez ludzi zarówno fenomenu bezpieczeństwa, jak i zjawiska zagrożenia ma w każdym przypadku jednoznacznie subiektywny charakter¹⁰.

Wśród ustawowych zadań personelu Służby Więziennej wyodrębnić należy: 1) „ochronę społeczeństwa przed sprawcami przestępstw (...) osadzonymi w zakładach karnych i aresztach śledczych; 2) zapewnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych porządku i bezpieczeństwa; 3) wykonywanie tymczasowego aresztowania w sposób zabezpieczający prawidłowy tok postępowania karnego”¹¹. Administracja jest zobowiązana do podejmowania odpowiednich działań celem zapewnienia osadzonym bezpieczeństwa osobistego¹².

⁸ J. Maciejewski, *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014, s. 205.

⁹ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 2001, s. 28-29.

¹⁰ W. Mazurek, *Główne problemy we współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa*, Kraków 2018, s. 7-8.

¹¹ Art. 2 ust. 2 u.s.w.

¹² Art. 108 § 1, art. 209 k.k.w.

Zakres zagrożeń i niepożądanych sytuacji związanych z bezpieczeństwem personelu i osób pozbawionych wolności przebywających w jednostkach penitencjarnych jest rozległy. Zasadniczo, zagrożenia te są rozpoznane i zdefiniowane, co nie wyklucza możliwości wystąpienia innych, niespecyficznych sytuacji¹³. Zdarzenia te podlegają monitoringowi i nadzorowi¹⁴ przez organy nadrzędne wobec zakładów karnych i aresztów śledczych, co umożliwia ich wyjaśnienie oraz optymalizację działań zapobiegawczych.

Sytuacje zagrażające bezpieczeństwu mogą być w różny sposób katalogowane i rozumiane, w zależności od podejścia naukowego. Na potrzeby tego opracowania wybrzmieć powinna definicja, którą posługuje się strona służbowa: „zdarzeniem jest sytuacja, która spowodowała: 1) zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jednostki organizacyjnej lub konwoju Służby Więziennej; 2) zagrożenie życia”¹⁵ osadzonego, funkcjonariusza lub pracownika; 3) naruszenie prawa przez te osoby¹⁶. W poniższej tabeli w celu przybliżenia skali poszczególnych zjawisk, przedstawiono liczebność wybranych zdarzeń na przestrzeni lat 2018-2020.

Tabela 1. Wybrane zdarzenia w Służbie Więziennej w latach 2018-2020

zdarzenie	liczba zdarzeń	2018	2019	2020
napaść na funkcjonariusza		148	139	128
zgwałcenie osadzonego		1	2	3
znęcanie się nad osadzonym		41	32	18
ujawnienie przedmiotu niedozwolonego		1302	1451	1022
samobójstwo		25	23	27
bójka lub pobicie		127	132	73

Źródło: *Opracowanie własne na podstawie statystyk CZSW*¹⁷.

¹³ Załącznik nr 1 do zarządzenia 1/2018 DGSW.

¹⁴ Art. 1, art. 11 ust. 1 pkt 6, art. 12 ust. 2 pkt 8 u.s.w.

¹⁵ § 2 ust. 1 zarządzenie 1/2018 DGSW.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna, lata: 2018-2020 (dostęp: 22.05.2021 r.). Autorzy odstąpili od prezentacji statystyk dotyczących pozostałych zdarzeń, w tym zdarzeń związanych z zakłóceniem funkcjonowania jednostki penitencjarnej, ucieczką czy jej planowaniem.

Poniżej wskazuje się na wybrane definicje zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej.

Tabela 2. Wybrane definicje zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej

Nazwa zdarzenia	Definicja
napaść na funkcjonariusza	naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza albo pracownika w związku z wykonywaniem czynności służbowych
zgwalcenie osadzonego	zmuszenie do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej przy użyciu siły fizycznej lub innej formy przymusu
znęcanie się nad osadzonym	wyrządzanie cierpień fizycznych lub psychicznych, w szczególności poprzez naruszenie nietykalności cielesnej, groźby lub zastraszania
bójka	starcie fizyczne, co najmniej dwóch osadzonych, z których każdy atakuje i broni się, które spowodowało naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające dłużej niż 7 dni
pobicie	napaść fizyczna na osadzonego przez innego osadzonego, gdy napadnięty nie dążył aktywnie do starcia, a jedynie mógł się bronić przed atakiem, która spowodowała naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające dłużej niż 7 dni

Źródło: Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

Skuteczne przeciwdziałanie wystąpieniu niepożądanych zjawisk wymaga od funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej realizacji szeregu skoordynowanych czynności służbowych na różnych poziomach decyzyjności w poszczególnych pionach. Jednym z obowiązków wspólnych wszystkim członkom personelu są czynności profilaktyczne. Jest to jedno z zadań personelu, które pozwalają na przewidywanie zagrożeń ze strony osób pozbawionych wolności.

2. Sygnały alarmowe

Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej „realizują czynności profilaktyczne zmierzające do rozpoznania środowiska osadzonych oraz ich zamiarów godzących w porządek i bezpieczeństwo, w szczególności przez:

- 1) obserwowanie zachowań i relacji w środowisku osadzonych;
- 2) rozpoznawanie struktur podkultury przestępczej;
- 3) rozpoznawanie atmosfery i nastrojów wśród osadzonych oraz ich zamiarów godzących w bezpieczeństwo jednostki¹⁸.

Personel penitencjarny zobowiązany jest analizować przyczyny atrakcyjności podkultury przestępczej dla osadzonych; obserwować ich zachowania świadczące o związkach i przynależności do grup nieformalnych, które mogą wskazywać na pełnione role i pozycje w podkulturze przestępczej; zwracać uwagę na osadzonych, którzy z racji cech wiktywnych mogą stać się obiektem szykan, nietolerancji lub agresji, a w konsekwencji poszkodowanymi w wyniku zachowań innych osadzonych¹⁹. Personel więzienny jest zobligowany do obserwacji zachowania osób pozbawionych wolności i symptomów mogących świadczyć o zachowaniach zagrażających bezpieczeństwu i porządkowi albo bezpieczeństwu personelu lub innych osadzonych²⁰.

Jakość wykonania tych czynności służbowych może mieć zasadnicze znaczenie dla uniknięcia wielu tak zidentyfikowanych zagrożeń dla bezpieczeństwa personalnego funkcjonariuszy. Dostrzega się również potencjalne zagrożenia dla bezpieczeństwa polskich jednostek penitencjarnych, takich jak radykalizowanie się osadzonych w więzieniach Europy Zachodniej czy dynamika udziału cudzoziemców w populacji osadzonych.

Zapobieganie możliwości tworzenia się w jednostkach penitencjarnych „inkubatorów radykalizacji”²¹ umożliwiających organizacjom terrorystycznym pozyskiwanie i radykalizowanie nowych uczestników²², jak również sprawne rozpoznanie środowiska cudzoziemców, szczególnie w przypadku nagłego wzrostu ich liczby²³ stanowią w przyszłości wyzwanie również dla osób realizujących czynności profilaktyczne na poziomie „pierwszej linii”. Umiejętność dostrzegania symptomów przyszłych zagrożeń, skuteczność analitycznego badania relacji pomiędzy osadzonymi, sprawne poruszanie się wśród imponderabilii świata przestępczego wydają się

¹⁸ § 33 r.m.s.

¹⁹ § 56 zarządzenia 19/16 DGSW.

²⁰ *Ibidem*, § 59.

²¹ M.D. Silber, A. Bhatt, *Radicalization in the west: the homegrown threat*, New York 2007, s. 11.

²² A. Gołaś, *Czynniki i uwarunkowania radykalizacji muzułmanów w zakładach karnych. Studium przypadku Wielkiej Brytanii*, „e-Politikon” XXIII, 2017, s. 138.

²³ W. Mazurek, G. Fuchs, M. Zamarlik, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Policyjny” 2019, nr 1(133), s. 114-133.

stanowić zadanie dla wyspecjalizowanej kadry eksperckiej. Zapotrzebowanie na takich specjalistów może zwiększać się wraz z powstawaniem kolejnych zagrożeń i postępowaniem zmian jakościowych w populacji osadzonych. Czynności profilaktyczne zdają się stanowić swoiste uzupełnienie dla szeregu uporządkowanych, planowanych i rutynowych czynności ochronnych i penitencjarnych, skrupulatnie realizowanych przez personel. Są one ukierunkowane na to, co być może jeszcze nie zostało do końca rozpoznane, a jednak zagraża bezpieczeństwu w zakładzie czy areszcie. Informacje pozyskane w drodze czynności profilaktycznych mogą w krytycznych, newralgicznych momentach zapobiec poważnym incydentom czy zdarzeniom.

W warunkach izolacji penitencjarnej jednym ze sposobów na radzenie sobie z tym, co nierozpoznane może być intuicyjne podejmowanie decyzji, stanowiące uzupełnienie myślenia racjonalnego i realizacji przepisów służbowych²⁴. Trafne decyzje bywają uzasadniane wykorzystaniem intuicji. Dotyczy to zwłaszcza ekspertów. Przykładowo badani przez Matyldę Gerber najbardziej doświadczeni specjaliści z wydziału kryminalnego policji w Wielkiej Brytanii bazując na niewielkiej liczbie faktów byli w stanie rozwikłać trudne sprawy kryminalne, wykorzystując swoją intuicję²⁵.

3. Intuicja jako uzupełnienie myślenia racjonalnego w jednostkach penitencjarnych

Na potrzeby artykułu wskazuje się za Marianem Mazurem, że decyzje to „proces fizyczny polegający na takim wzroście potencjału estymacyjnego, że zostaje przekroczony potencjał decyzyjny, wskutek czego następuje uruchomienie efektora, czyli reakcja”²⁶. Mazur wyróżnił cztery rodzaje decyzji: samorodne, prognostyczne, probiercze i optymalizacyjne. Pierwsze z nich dotyczą sytuacji, gdy decydujący polega wyłącznie na samym sobie.

²⁴ G. Fuchs, A. Kołodziejczyk, *Intuicja jako sposób reagowania na zagrożenia i ryzyka w jednostkach penitencjarnych*, w: *Socjologia LXXI. Globalne i lokalne perspektywy bezpieczeństwa państwa*, red. J. Maciejewski, M. Zawartka, S. Fiodorów, Wrocław 2018, s. 226.

²⁵ M. Gerber, B.L. William-Wong, N. Kodagoda, *How Analysts Think: What Triggers Insight?* 13th International Conference on Naturalistic Decision Making 2017, Bath, UK, s. 2-4, por. https://www.researchgate.net/publication/318406904_How_Analysts_Think_What_Triggers_Insight/download, (dostęp: 4.07.2019 r.).

²⁶ M. Mazur, *Cybernetyka a zarządzanie*, Warszawa 1969, s. 97.

Decyzje samorodne podejmowane są jako wynik działania następujących czynników, bez odwoływania się do otoczenia:

- 1) doświadczenie życiowe człowieka (określone aktualnym rozkładem przewodności korelacyjnej);
- 2) rodzaj aktualnie oddziałujących na człowieka bodźców (określone rodzajem potencjału rejestracyjnego);
- 3) emocjonalne nastawienie człowieka do tych bodźców (określone rozkładem potencjału refleksyjnego)²⁷.

Wśród decyzji samorodnych Mazur wyróżnił decyzje:

- 1) *odruchowe* – w których nie następuje wybór pomiędzy poszczególnymi możliwościami. Aspekt został rozwiązany wcześniej, np. podczas treningu;
- 2) *intuicyjne* – potrzeba ich podejmowania zachodzi w przypadku pośpiechu pozwalającego, co najwyżej na jednokrotną ocenę sytuacji;
- 3) *refleksyjne* – podejmowane na podstawie rozumowania logicznego²⁸.

Termin „intuicja” jest w różny sposób rozumiany i definiowany. Intuicja ma swoje miejsce w filozofii bezpieczeństwa. Janusz Świniarski i Włodzimierz Chojnacki wyróżniają intuicję wśród czterech rodzajów wiedzy, która, jak wskazują, jest związana z teorią i praktyką oraz przenikającymi je irracjonalnymi działaniami człowieka²⁹. W zarządzaniu strategicznym wyróżnia się m.in. intuicję ekspercką i intuicję emocjonalną³⁰, której rozumienie jest bliskie pojmowaniu decyzji odruchowych przez Mazura. Intuicja ekspercka to proces „przeszukiwania zasobów pamięci pod kątem znalezienia zapisanego w mózgu związku: wzorzec sytuacji – wzorzec odpowiedniej reakcji”³¹. Zgodnie z cybernetyczno-poznawczą koncepcją Johna Streinbrunera racjonalny model podejmowania decyzji nie tłumaczy wszystkich trafnych i skutecznych decyzji, co wyjaśnia teoria układów samosterownych. Skomplikowane sytuacje decyzyjne są przez specjalistów z danej profesji redukowane i symplifikowane do kilku newralgicznych

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ J. Świniarski, W. Chojnacki, *Filozofia bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2004, s. 9.

³⁰ K. Bolesta-Kukułka, *Decyzje menedżerskie*, Warszawa 2003, s. 242.

³¹ K. Grzesik, M. Karaś, *Decyzje menedżerskie w organizacji*, Wrocław 2014, s. 148.

składowych. Proces decyzyjny sprowadza się wówczas do samosterującego procesu opartego na eksperyencji, generującego rozwiązanie³².

Funkcjonalność intuicji eksperckiej przejawia się m.in. w takich okolicznościach, jak: a) presja czasu, b) dynamiczne zmiany sytuacji, c) znaczny stopień złożoności problemu, d) konfliktu wartości, e) wysoki stopień niepewności³³. Z kolei adekwatne do zagrożenia reakcje odruchowe, charakterystyczne dla intuicji emocjonalnej, wykorzystywane są w przypadku braku czasu na jakikolwiek uświadomiony proces decyzyjny i mogą okazać się dla decydenta ostatnią deską ratunku³⁴.

Warto w tym miejscu przywołać pionierskie badania nad wykorzystaniem intuicji w jednostkach penitencjarnych przeprowadzone w 2019 r.³⁵ W kilkunastu polskich jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej badaniom poddano 714 funkcjonariuszy i pracowników. Przebadany został co 41 funkcjonariusz bądź pracownik Służby Więziennej. Ankietowani to przedstawiciele wszystkich korpusów osobowych, zróżnicowani pod względem zajmowanych stanowisk i stażu służby.

Przedstawione wyniki badań uzyskano w toku wykorzystania ilościowej metody empirycznej, tj. sondażu diagnostycznego. Badania sondażowe przeprowadzono przy pomocy kwestionariusza ankiety. Celem głównym badań było określenie użyteczności wykorzystania intuicji w podejmowaniu decyzji istotnych dla bezpieczeństwa personalnego przez personel jednostek penitencjarnych podczas wykonywania przez nich obowiązków służbowych. W zakresie przedstawionym w tym opracowaniu ograniczono się do eksploracji specyficznego obszaru obowiązków służbowych, którym są czynności profilaktyczne.

Poniżej dokonano prezentacji wybranych wyników badań ilościowych dotyczących realizacji czynności profilaktycznych przez respondentów. W szczególności zaprezentowano dokonane ustalenia w zakresie:

- wykonywania obowiązków służbowych w okolicznościach utrudniających racjonalny proces podejmowania decyzji;
- częstotliwości realizacji czynności profilaktycznych;

³² J.D. Steinbruner, *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimension of Political Analysis*, Princeton University Press, Princeton 1973, s. 48-67.

³³ K. Grzesik, M. Karaś, *Decyzje menedżerskie...*, s. 148.

³⁴ Por. K. Mudyń, *Posłowie. Czy Internet zastąpi intuicję?*, w: *Intuicja w organizacji*, red. W.H. Agor, Kraków 1998, s. 346.

³⁵ G. Fuchs, *Intuicja w bezpieczeństwie...*

- relacji myślenia intuicyjnego do myślenia racjonalnego podczas realizacji czynności profilaktycznych;
- użyteczności intuicji dla rozpoznania środowiska osadzonych oraz
- okoliczności sprzyjających kierowaniu się intuicją podczas realizacji czynności profilaktycznych.

Z uzyskanych odpowiedzi wynika jednoznacznie, iż badani podczas wykonywania obowiązków służbowych podejmowali decyzje w okolicznościach utrudniających racjonalny proces decyzyjny, a sprzyjających wykorzystaniu intuicji eksperckiej oraz emocjonalnej. Najwięcej odpowiedzi twierdzących stwierdzono w odniesieniu do presji czasu – 89,3% wskazań (638 osób), a następnie do warunków dynamicznych zmian – 79,6% wskazań (568 osób), sytuacji o znacznej złożoności – 71,4% (510 osób), warunków niepewności – 66,3% (473 osób), braku czasu na jakikolwiek uświadomiony proces decyzyjny 57,6% (408 osób) oraz konfliktu wartości – 50,6% (361 osób). W tabeli 3 zamieszczono szczegółowe dane w tym zakresie.

Tabela 3. Okoliczności sprzyjające wykorzystaniu intuicji eksperckiej i emocjonalnej w podejmowaniu decyzji w jednostkach penitencjarnych

Czy w trakcie wykonywania obowiązków służbowych w jednostkach penitencjarnych podejmował P. decyzje w następujących okolicznościach: N=714	Kategorie odpowiedzi						
	<i>Tak</i>	<i>Raczej tak</i>	<i>Raczej nie</i>	<i>Nie</i>	<i>Trudno powiedzieć</i>	<i>Brak danych</i>	
<i>Pod presją czasu</i>	N	507	131	24	13	20	19
	%	71,0	18,3	3,4	1,8	2,8	2,7
<i>W warunkach niepewności</i>	N	284	189	127	58	22	34
	%	39,8	26,5	17,8	8,1	3,1	4,8
<i>W warunkach dynamicznych zmian</i>	N	369	199	58	28	24	36
	%	51,7	27,9	8,1	3,9	3,4	5,0
<i>W sytuacjach o znacznej złożoności</i>	N	290	220	94	38	33	39
	%	40,6	30,8	13,2	5,3	4,6	5,5
<i>W przypadku konfliktu wartości</i>	N	194	167	173	77	62	41
	%	27,2	23,4	24,2	10,8	8,7	5,7
Brak czasu na jakikolwiek uświadomiony proces	N	220	188	152	67	50	37
	%	30,8	26,3	21,3	9,4	7,0	5,2

Źródło: badania własne.

Uwaga: Ogólne wskaźniki procentowe mogą nieznacznie odchyłać się od 100% z powodu zaokrągleń danych procentowych.

Jak wskazano wcześniej, prowadzenie czynności profilaktycznych jest obowiązkiem wszystkich członków personelu jednostek penitencjarnych. Z uzyskanych danych wynika, że badany personel tych jednostek w 70% (500 osób) zadeklarował, iż czynności profilaktyczne realizuje często („bardzo często” i „raczej często”). Istotny niewątpliwie jest fakt, że co trzeci badany (35%, 250 osób) realizuje czynności profilaktyczne „bardzo często”. Szczegółowe dane zaprezentowano poniżej.

Tabela 4. Częstotliwość realizacji czynności profilaktycznych przez personel jednostek penitencjarnych

Jak często w trakcie swojej służby w jednostkach penitencjarnych realizuje P. czynności profilaktyczne (zmierzające do rozpoznania środowiska osadzonych oraz ich zamiarów godzących w porządek i bezpieczeństwo) określone w § 33 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej? N=714	Liczba	Procent
Bardzo często	250	35,0
Raczej często	250	35,0
Raczej rzadko	117	16,4
Bardzo rzadko	53	7,4
Trudno powiedzieć	30	4,2
Brak danych	14	2,0
Ogółem	714	100,0

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość badanej populacji podczas realizacji czynności profilaktycznych kieruje się zarówno myśleniem racjonalnym, jak i intuicją (74,8% wskazań, czyli 534 osoby). Wyłącznie myśleniem racjonalnym w takich okolicznościach kieruje się zaledwie 12,7% (91 osób) badanych. Zidentyfikowano również grupę osób (2,8%, czyli 20 osób), które realizują je opierając się wyłącznie na intuicji. Otrzymane wyniki umieszczono w tabeli 5.

Tabela 5. Intuicja *versus* myślenie racjonalne podczas realizacji czynności profilaktycznych

Czy podczas realizacji czynności profilaktycznych określonych w § 33 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej kieruje się P: N=714	Liczba	Procent
Wyłącznie myśleniem racjonalnym	91	12,7
Wyłącznie intuicją	20	2,8
Zarówno myśleniem racjonalnym, jak i intuicją	534	74,8
Nie mam zdania w tej kwestii	55	7,7
Brak danych	14	2,0
Ogółem	714	100,0

Źródło: badania własne.

Z pozyskanych danych wynika, iż intuicja dla 80,5% (575 osób), czyli zdecydowanej większości badanych, jest użyteczna w realizowaniu czynności profilaktycznych. Odmiennego zdania było 69 osób, czyli zaledwie 9,6% badanej populacji. Podkreślić należy, iż tylko 11 osób (1,5%) twierdzi, iż w tego typu sytuacjach intuicja nie jest użyteczna. Szczegółowe dane zamieszczono w tabeli 6.

Tabela 6. Ocena użyteczności intuicji w realizowaniu czynności profilaktycznych

Czy, ogólnie rzecz biorąc, uważa P, że intuicja jest użyteczna w realizowaniu czynności profilaktycznych określonych w § 33 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej? N=714	Liczba	Procent
Zdecydowanie tak	173	24,2
Raczej tak	402	56,3
Raczej nie	58	8,1
Zdecydowanie nie	11	1,5
Trudno powiedzieć	57	8,0
Brak danych	13	1,8
Ogółem	714	100,0

Źródło: badania własne.

Respondenci wskazywali także czy zaistnienie okoliczności podejmowania decyzji charakterystycznych dla poszczególnych typów intuicji eksperckiej: *presja czasu, niepewność, dynamiczne zmiany, sytuacje o znacznej złożoności, konflikt wartości* oraz emocjonalnej: *brak czasu na jakikolwiek uświadomiony proces decyzyjny*, sprzyja kierowaniu się intuicją podczas realizacji czynności profilaktycznych.

Tabela 7. Okoliczności sprzyjające kierowaniu się intuicją podczas realizacji czynności profilaktycznych

Czy zaistnienie poniższych okoliczności, podczas realizacji czynności profilaktycznych określonych w § 33 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sprzyja kierowaniu się intuicją?		Kategorie odpowiedzi					
		Tak	Raczej tak	Raczej nie	Nie	Trudno powiedzieć	Brak danych
Presja czasu	N	132	258	149	81	63	31
	%	18,5	36,1	20,9	11,3	8,8	4,3
Niepewność	N	80	248	197	90	68	31
	%	11,2	34,7	27,6	12,6	9,5	4,3
Dynamiczne zmiany	N	102	278	159	77	64	34
	%	14,3	38,9	22,3	10,8	9,0	4,8
Znaczna złożoność zagadnień	N	97	273	169	68	73	34
	%	13,6	38,2	23,7	9,5	10,2	4,8
Konflikt wartości	N	72	250	184	86	87	35
	%	10,1	35,0	25,8	12,0	12,2	4,9
Brak czasu na jakikolwiek uświadomiony proces decyzyjny	N	116	281	150	74	60	33
	%	16,2	39,4	21,0	10,4	8,4	4,6

Źródło: badania własne.

Uwaga: Ogólne wskaźniki procentowe mogą nieznacznie odchyłać się od 100% z powodu zaokrągleń danych procentowych.

Z odpowiedzi uzyskanych od respondentów wynika, że kierowaniu się intuicją podczas realizacji czynności profilaktycznych sprzyjają w ich ocenie wszystkie okoliczności dotyczące jej typu eksperckiego oraz emocjonalnego. Najwięcej odpowiedzi twierdzących odnotowano w odniesieniu do braku czasu na jakikolwiek uświadomiony proces decyzyjny.

Odpowiedzi twierdzących udzieliło 55,6 % (397 osób) badanej populacji, następnie: presji czasu – 54,6% (390 osób), a w dalszej kolejności do warunków dynamicznych zmian – 53,2% (380 osób), sytuacji o znacznej złożoności – 51,8% (370 osób) warunków niepewności – 45,9% (328 osób) oraz konfliktu wartości – 45,1% (322 osoby). W tabeli 7 zamieszczono szczegółowe dane w tym zakresie.

Na podstawie zaprezentowanych powyżej wyników badań można sformułować następujące wnioski i uogólnienia dotyczące ankietowanych funkcjonariuszy i pracowników jednostek penitencjarnych:

- 1) personel jednostek penitencjarnych podczas wykonywania obowiązków służbowych podejmuje decyzje w okolicznościach utrudniających racjonalny proces decyzyjny;
- 2) czynności profilaktyczne są często realizowane przez personel jednostek penitencjarnych;
- 3) większość funkcjonariuszy i pracowników jednostek penitencjarnych podczas realizacji czynności profilaktycznych kieruje się zarówno myśleniem racjonalnym, jak i intuicją;
- 4) dla zdecydowanej większości badanych funkcjonariuszy i pracowników jednostek penitencjarnych intuicja jest użyteczna w realizowaniu czynności profilaktycznych;
- 5) w ocenie badanych kierowaniu się intuicją podczas realizacji czynności profilaktycznych sprzyjają okoliczności ograniczające racjonalny proces podejmowania decyzji.

Zakończenie

Deskrypcja omówionych w artykule problemów nie jest całościowa i nie ujmuje szczegółowych wniosków. Pokazuje jednak pewne właściwości elementów skomplikowanej rzeczywistości penitencjarnej, istotne dla systemu bezpieczeństwa, którego zadaniem w myśl podstaw nowoczesnej securitologii jest zapewnienie trwania, przetrwania, rozwoju i doskonalenia³⁶.

Przedstawione synchronicznie: wyniki badań własnych, analiza ustaleń naukowych, poparte doświadczeniem zawodowym autorów wskazują, iż trafność podejmowanych rozstrzygnięć, w sytuacjach utrudniających

³⁶ J. Świniarski, P. Kawalerski, *Drogi i bezdroża securitologii*, Warszawa 2019, s. 7.

racjonalny proces decyzyjny oraz umiejętność dostrzegania symptomów przyszlých zagrożeń, skuteczność analitycznego badania relacji pomiędzy osadzonymi, sprawność poruszania się wśród imponderabilii świata przestępczego, stanowią pożądane cechy personelu jednostek penitencjarnych. Dotyczy to zwłaszcza osób odpowiedzialnych za rozpoznanie środowiska osadzonych, dające możliwość wykrywania zagrażających porządkowi procesów wewnątrzgrupowych, zachodzących w izolacji penitencjarnej. Praktyki wykorzystywania intuicji w sektorze bezpieczeństwa nie należy bagatelizować, ani demonizować. Porzucając „klisze percepcyjne”, warto poszukiwać rozwiązań pozwalających na stworzenie układu *modus vivendi*, umożliwiającego zgodne funkcjonowanie w jednostce penitencjarnej podejścia opartego na dokładnej realizacji niezbędnych procedur oraz myślenia niestandardowego, bazującego m.in. na intuicji. Takie rozwiązanie może wyzwolić w części personelu niewykorzystany dotąd potencjał.

Bibliografia

Literatura

Bolesta-Kukułka K., *Decyzje menedżerskie*, Warszawa 2003.

Fuchs G., *Intuicja w bezpieczeństwie personalnym w jednostkach penitencjarnych RP*, Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 2020 – nieopublikowana rozprawa doktorska.

Fuchs G., Kołodziejczyk A., *Intuicja jako sposób reagowania na zagrożenia i ryzyka w jednostkach penitencjarnych*, w: *Socjologia LXXI. Globalne i lokalne perspektywy bezpieczeństwa państwa*, red. J. Maciejewski, M. Zwartka, S. Fiodorów, Wrocław 2018.

Gołaś A., *Czynniki i uwarunkowania radykalizacji muzułmanów w zakładach karnych. Studium przypadku Wielkiej Brytanii*, „e-Politikon” 2017, nr 23.

Grzesik K., Karaś M., *Decyzje menedżerskie w organizacji*, Wrocław 2014.

Maciejewski J., *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*, Wrocław 2014.

Mazur M., *Cybernetyka a zarządzanie*, Warszawa 1969.

Mazurek W., *Główne problemy we współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa*, Kraków 2018.

Mazurek W., Fuchs G., Zamarlik M., *Wybrane aspekty bezpieczeństwa cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych*, „Przegląd Policyjny” 2019, nr 1(133).

Mudyń K., *Postłowie. Czy Internet zastąpi intuicję?*, w: *Intuicja w organizacji*, red. W.H. Agor, Kraków 1998.

Silber M.D., Bhatt A., *Radicalization in the west: the homegrown threat*, New York 2007.

Steinbruner J.D., *The Cybernetic Theory of Decision: New Dimension of Political Analysis*, Princeton 1973.

Świniarski J., Chojnacki W., *Filozofia bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2004.

Świniarski J., Kawalerski P., *Drogi i bezdroża securitologii*, Warszawa 2019.

Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 2001.

Strony internetowe

www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna.

https://www.researchgate.net/publication/318406904_How_Analysts_Think_What_Triggers_Insight/download (pobrano: 04.07.2019).

Akty normatywne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2019 r. poz. 2418).

Ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1427, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U. poz. 1804).

Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

Zarządzenie nr 1/2018 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 stycznia 2018 r. w sprawie służby dyżurnej w jednostkach organizacyjnych Służby Więziennej, zdarzeń mogących wystąpić w Służbie Więziennej oraz sposobu ich wyjaśniania i dokumentowania.

Instrukcja nr 2/2016 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 sierpnia 2016 w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności.

Instrukcja nr 10/2020 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 5 listopada 2020 r. w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności.

Małgorzata Pyrcak-Górowska¹

**CZY NOWELIZACJA KODEKSU KARNEGO Z 2015 R.
WPŁYNEŁA NA PRAKTYKĘ STOSOWANIA ŚRODKÓW
ZABEZPIECZAJĄCYCH? RAPORT Z BADAŃ²**

**HAS THE 2015 AMENDMENT TO THE CRIMINAL
CODE CHANGED THE PRACTICE OF APPLYING
PROTECTIVE MEASURES? RESEARCH REPORT**

Otrzymano: 01.04.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9325

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Artykuł jest wynikiem badań własnych, prowadzonych przed i po 1 lipca 2015 r. nad praktyką stosowania przez sądy powszechne środka zabezpieczającego w postaci detencji psychiatrycznej sprawcy niepoczytalnego. Celem prowadzonych badań było ustalenie, czy i jak wprowadzenie do systemu prawa od 1 lipca 2015 r. ambulatoryjnych środków zabezpieczających wpłynęło na praktykę stosowania detencji psychiatrycznej wobec osób niepoczytalnych, w szczególności czy w przypadku popełnienia czynów zabronionych o niższym stopniu społecznej szkodliwości zamiast

¹ Dr Małgorzata Pyrcak-Górowska, Katedra Prawa Karnego, Uniwersytet Jagielloński, e-mail: malgorzata.pyrcak-gorowska@uj.edu.pl, ORCID: 0000-0003-3745-4252.

² Artykuł jest rezultatem projektu badawczego pt. *Środki prawne służące zabezpieczeniu społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą czynu zabronionego. Analiza dogmatyczna, empiryczna i prawnoporównawcza*, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki i realizowanego na podstawie umowy nr UMO-2015/19/B/HS5/00464 zawartej w ramach konkursu OPUS 10.

detencji stosowana jest terapia ambulatoryjna. Na płaszczyźnie prawa procesowego celem badań było ustalenie, czy orzecznictwo Sądu Najwyższego, akcentujące standard procesowy w sprawach dotyczących umorzenia postępowania wobec osoby niepoczytalnej, przełożyło się na respektowanie gwarancji procesowych sprawców niepoczytalnych przez sądy powszechne w postępowaniu karnym. Wnioski opierają się na danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości, Prokuratury Generalnej oraz własnych badaniach aktowych. Z badań wyciągnięto wnioski, że w zakresie stosowania detencji psychiatrycznej nie odnotowano istotnej zmiany względem utartej praktyki przed 1 lipca 2015 r., nie zmieniła się istotnie struktura czynów zabronionych, w przypadku popełnienia których stosowana jest detencja psychiatryczna; gwarancje procesowe osób niepoczytalnych przestrzegane są natomiast aktualnie w minimalnie wyższym stopniu. W związku z tym należy rozważyć, czy wobec utrzymującej się praktyki stosowania detencji psychiatrycznej, nie należałoby zawęzić przesłanek jej zastosowania wyłącznie do sytuacji, gdy sprawca zagraża wybranym, najbardziej istotnym dobrom prawnym.

Słowa kluczowe: kodeks karny, środki zabezpieczające, detencja psychiatryczna.

Abstract

The article is the result of the research on the practice of applying a protective measure in the form of placement in a forensic psychiatric facility an insane perpetrator, before and after July 1st, 2015. The purpose of the research was to determine whether and how outpatient protective measures influenced the practice of applying psychiatric detention in case of insane persons, in particular, whether outpatient treatment is used instead of placement in a psychiatric facility in the case of committing offences with a lower degree of social harmfulness. The purpose of the research on the procedural law was to determine whether the judicature of the Supreme Court emphasizing the procedural standard in cases concerning the discontinuation of proceedings against an insane perpetrator affected the observance of procedural guarantees of insane perpetrators in criminal proceedings. The conclusions of the research are based on the statistical data of the Ministry of Justice, the General Prosecutor's Office and the file research. The conclusions of the research are as follows: there was

no significant change concerning the practice of imposing placement in a psychiatric facility on insane perpetrators after July 1st, 2015. The types of prohibited acts the commission of which justify placing the perpetrator in a psychiatric facility have not changed significantly. On the other hand, the procedural guarantees of the insane perpetrator are respected to a slightly higher degree at present. Therefore, it should be considered whether the conditions for the application of placement in a psychiatric facility should not be restricted only to a situation where the perpetrator poses a threat to selected, most important legal goods.

Key words: criminal code, protective measures, placement in a psychiatric facility.

Wprowadzenie

Od 1 lipca 2015 r. weszła w życie nowelizacja kodeksu karnego³, która istotnie zreformowała system kodeksowych środków zabezpieczających, m.in. poszerzyła ich katalog. Do kodeksu karnego wprowadzono środki zabezpieczające poprzednio nieznanne, które mogą być stosowane również wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych⁴.

Przed 1 lipca 2015 r., a więc przed nowelizacją kodeksu karnego w tym zakresie, detencja psychiatryczna, czyli umieszczenie w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym (uchylony art. 94 k.k.), była jedynym przewidzianym w przepisach prawa leczniczym środkiem zabezpieczającym, który mógł zostać zastosowany wobec osób niepoczytalnych. Istniała wprawdzie możliwość orzeczenia środków zabezpieczających o tzw. administracyjnym charakterze (art. 99 k.k.), jednak nie miały one większego praktycznego znaczenia, gdyż nie stanowiły realnej alternatywy dla detencji psychiatrycznej (z uwagi na brak leczniczego charakteru), a nie można było orzec

³ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396; dalej: ustawa nowelizująca).

⁴ Podsumowanie wprowadzonych wówczas zmian w systemie środków zabezpieczających zob. np. A. Barczak-Oplustil, *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. Wprowadzenie do dyskusji*, „Palestra” 2015, nr 7-8, s. 114 i n.; P. Góralski, *Reforma unormowań poświęconych środkom zabezpieczającym z 20 lutego 2015 r. (cz. 1)*, „Palestra” 2017, nr 4, s. 40 i n.; R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016, nr 1, s. 9 i n.

ich łącznie z detencją psychiatryczną (brak było wówczas w kodeksie odpowiednika aktualnego art. 93b § 4 k.k.)⁵.

Równocześnie procedura postępowania w sprawie, w której na etapie postępowania przygotowawczego ujawni się niepoczytalność sprawcy, wyglądała (i nadal wygląda) w taki sposób, że prokurator mógł skierować do sądu wnioski o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego na podstawie art. 324 k.p.k. (w takiej sprawie nie kieruje się do sądu aktu oskarżenia). Gdy sąd uzna, że istnieją przesłanki do zastosowania środka zabezpieczającego, umarza postępowanie karne i orzeka o zastosowaniu środka zabezpieczającego. Natomiast jeśli uzna, że sprawca wprawdzie był niepoczytalny w czasie czynu zabronionego, ale nie ma podstaw do zastosowania środka zabezpieczającego, odmawia uwzględnienia wniosku prokuratora i przekazuje sprawę prokuratorowi do dalszego prowadzenia. W takiej sytuacji prokurator umarza postępowanie bez stosowania środka zabezpieczającego⁶. Prokurator, zamiast kierować do sądu wnioski z art. 324 k.p.k., sam może podjąć decyzję o umorzeniu postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 31 § 1 k.k. bez stosowania środka zabezpieczającego jeżeli uzna, że nie ma podstaw do zastosowania środka zabezpieczającego.

Zatem przed 1 lipca 2015 r. sytuacja przedstawiała się (w pewnym uproszczeniu) zasadniczo w taki sposób, że w przypadku popełnienia czynu zabronionego przez sprawcę niepoczytalnego prokurator mógł albo

⁵ Powyższe znajduje również potwierdzenie w danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości. W latach 2010 i 2011, dla których w dalszej części tekstu będą przywoływane dane statystyczne dotyczące środka zabezpieczającego, polegającego na umieszczeniu w szpitalu psychiatrycznym, orzeczono łącznie w skali całego kraju 12 środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym jako środki samoistne (w 2010 r. 3 razy zakaz prowadzenia pojazdów, w 2011 r. 1 raz zakaz prowadzenia działalności i 8 razy zakaz prowadzenia pojazdów). Stanowiło to 1,17% orzeczonych w tym czasie środków zabezpieczających o charakterze samoistnym. Zob. również tabela nr 4.

⁶ Zob. art. 324 § 2 k.p.k. oraz orzecznictwo, z którego wynika, że do umorzenia postępowania ze względu na niepoczytalność sprawcy, gdy nie ma podstaw do orzeczenia wobec niego środka zabezpieczającego, uprawniony jest jedynie prokurator, np. uchwała SN z 23.04.2002 r., I KZP 7/02, OSNKW 2002, nr 7-8, poz. 59; postanowienie SN z 13.08.2013 r., V KK 176/13, LEX nr 1350336. Zob. również M. Kurowski, *Komentarz do art. 324*, w: *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2021, teza nr 6; B. Skowron, *Komentarz do art. 324*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020, LEX, teza nr 7; S. Steinborn, *Komentarz do art. 324*, w: J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, LEX/el. 2016, teza nr 5.

umorzyć postępowanie karne bez stosowania środka zabezpieczającego, albo mógł wystąpić do sądu z wnioskiem o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego. Detencję psychiatryczną można było przy tym zastosować wyłącznie wówczas, gdy sprawca popełnił czyn zabroniony o znacznym stopniu społecznej szkodliwości i istniało wysokie prawdopodobieństwo, że popełni taki czyn zabroniony ponownie. W literaturze i orzecznictwie powszechnie przyjmowano, że czyn ten (zarówno popełniony w przeszłości, jak i grożący w przyszłości) nie musi być zbrodnią, może być występkiem, ale sprawcy „drobnych” lub nawet „średnich” czynów zabronionych powinni pozostać poza zakresem zastosowania detencji psychiatrycznej⁷. Oznaczało to, że popełnienie czynu „drobnego” lub „średniego” przez sprawcę niepoczytalnego w założeniu powinno skutkować umorzeniem postępowania karnego bez stosowania środka zabezpieczającego o charakterze leczniczym.

Rzeczywistość kształtowała się jednak odmiennie. W szpitalu psychiatrycznym umieszczano nie tylko w przypadku popełnienia najpoważniejszych typów czynów zabronionych. „Przepisy określające podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej (popełnienie czynu zabronionego o znacznym stopniu społecznej szkodliwości) nie spełniają w praktyce funkcji «tamy»: analiza kwalifikacji prawnych czynów zabronionych popełnionych przez niepoczytalnych sprawców oraz okoliczności faktycznych badanych spraw prowadzi do wniosku, że detencja psychiatryczna jest w praktyce sądowej nadużywana i stosowana również wobec sprawców błahych czynów zabronionych”⁸. Przytoczony cytat to jeden z wniosków wynikających z badań aktowych przeprowadzonych przez autorkę przed 1 lipca 2015 r., a dotyczących praktyki stosowania detencji psychiatrycznej. Badania te zostały przeprowadzone w 13 sądach rejonowych. Obejmowały sprawy, które wpłynęły do tych sądów w latach 2006-2011 i orzeczono w nich prawomocnie detencję psychiatryczną wobec niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego. Ich celem było ustalenie jak kształtowała

⁷ Zob. w szczególności postanowienie SN z 4.11.2002 r., III KKN 269/01, LEX nr 56868; wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024; postanowienie SN z 17.12.2010 r., V KK 383/10, LEX nr 685573; postanowienie SN z 30.04.2015 r., V KK 42/15, LEX nr 1733694; uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, w: *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, oprac. red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997, s. 168.

⁸ Zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków 2017, s. 332.

się praktyka stosowania detencji psychiatrycznej wobec niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego. Łącznie uzyskano dostęp do akt 194 spraw⁹. Wyniki ówczesnych badań będą stanowiły punkt wyjścia dla dalszych rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu.

Wydawało się bowiem, że wprowadzona 1 lipca 2015 r. zmiana przepisów dotyczących środków zabezpieczających, zrationalizuje praktykę orzekania detencji psychiatrycznej. Do kodeksu karnego wprowadzono również ambulatoryjne środki zabezpieczające, tj. elektroniczną kontrolę miejsca pobytu, terapię oraz terapię uzależnień, jak również przewidziano możliwość orzeczenia wobec tego samego sprawcy kilku środków zabezpieczających łącznie. Przepisy zostały ukształtowane tak, by podkreślić, że priorytetem jest stosowanie środków o charakterze wolnościowym. Możliwość stosowania terapii, w tym terapii uzależnień, również wobec sprawcy niepoczytalnego, stanowiła istotne *novum*, gdyż wprowadzała, jak można było się spodziewać, alternatywę dla stosowania detencji psychiatrycznej w postaci możliwości orzeczenia środka ambulatoryjnego o charakterze leczniczym. W konsekwencji, można było przypuszczać, że nowe środki zabezpieczające będą stosowane wobec niepoczytalnych sprawców „średnich” czy „drobnych” czynów zabronionych. Po pewnym czasie od wejścia w życie nowych przepisów, można było podjąć próbę weryfikacji, czy powyższe założenia faktycznie się spełniły. W celu ustalenia, czy i jak zmiana normatywna wpłynęła na stosowanie środków zabezpieczających,

⁹ Badania obejmowały: Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, Sąd Rejonowy w Rzeszowie, Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Śródmieścia we Wrocławiu, Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi, Sąd Rejonowy w Olsztynie, Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie, Sąd Rejonowy Poznań-Stare Miasto w Poznaniu, Sąd Rejonowy w Zakopanem, Sąd Rejonowy w Sanoku, Sąd Rejonowy w Jaworze, Sąd Rejonowy w Iławie, Sąd Rejonowy w Krasnymstawie i Sąd Rejonowy w Turku. Przy doborze sądów do badań kierowano się przede wszystkim kryterium geograficznym, jak również położeniem każdego z sądów w obszarze właściwości innego sądu okręgowego. Badania prowadzono zarówno w miastach wojewódzkich, jak i w miastach powiatowych, liczących ok. 20 000–40 000 mieszkańców, celem zróżnicowania materiału badawczego. Badaniami objęto w założeniu wszystkie sprawy, które w tym czasie wpłynęły do sądów i orzeczono w nich detencję psychiatryczną, a ich akta były faktycznie dostępne w sądzie w czasie prowadzenia badań. Szerzej odnośnie do metodologii badań zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja psychiatryczna...*, s. 231 i n.

przeprowadzono kolejne badania aktowe¹⁰. Badania te przeprowadzono łącznie w 24 sądach: 16 rejonowych i 8 okręgowych. Zakresem badań objęto sprawy, które wpłynęły do sądów w latach 2016-2017. Uzyskano dostęp do akt 165 spraw (120 w sądach rejonowych i 45 w sądach okręgowych), które prawomocnie zakończyły się umorzeniem postępowania i zastosowaniem środka zabezpieczającego wobec niepoczytalnego sprawcy¹¹.

Wyniki nowo przeprowadzonych badań aktowych zestawiono z wynikami badań uzyskanymi z analizy sprzed 1 lipca 2015 r. i stanowią one punkt odniesienia do rozważań dotyczących ewentualnej zmiany praktyki stosowania prawa. Choć zostały one opublikowane w osobnej monografii to, dla zachowania przejrzystości dalszego wywodu, niektóre z uzyskanych wówczas danych zostaną przytoczone poniżej w zakresie uzasadnionym celem niniejszej pracy.

Wnioski, zaprezentowane poniżej, oparte zostały na danych z badań przeprowadzonych przed 1 lipca 2015 r., a także badań aktowych przeprowadzonych po 1 lipca 2015 r. oraz danych statystycznych Prokuratury Generalnej i Ministerstwa Sprawiedliwości. Należy wyraźnie podkreślić, że dotyczą one wyłącznie praktyki orzekania środków zabezpieczających wobec osoby niepoczytalnej (a nie innych kategorii sprawców, wobec których można orzec środki zabezpieczające po 1 lipca 2015 r., określonych w art. 93c pkt 2-5 k.k.).

¹⁰ Badania te zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki, w ramach projektu *Środki prawne służące zabezpieczeniu społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą czynu zabronionego. Analiza dogmatyczna, empiryczna i prawnoporównawcza*, realizowanego na podstawie umowy nr UMO-2015/19/B/HS5/00464, zawartej w ramach konkursu OPUS 10.

¹¹ Badania zostały przeprowadzone w Sądach Rejonowych: w Chełmie, w Cieszynie, Gdańsk-Południe w Gdańsku, w Gliwicach, w Hławie, w Jaworze, dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, Lublin-Wschód w Lublinie z siedzibą w Świdniku, dla Łodzi-Widzewa w Łodzi, w Olsztynie, w Opocznie, Poznań-Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, Poznań-Stare Miasto w Poznaniu, w Sanoku, w Starogardzie Gdańskim, w Zakopanem oraz w Sądach Okręgowych: w Gdańsku, w Gliwicach, w Krakowie, w Lublinie, w Łodzi, w Olsztynie, w Płocku, w Poznaniu. Ponownie kierowano się zarówno kryterium geograficznym, jak i różną wielkością miast objętych badaniami, starając się przy tym – na ile to było możliwe – powrócić do sądów, w których badania prowadzono uprzednio. Badania poszerzono również o sądy okręgowe. Ponownie przeanalizowano akta wszystkich spraw, które spełniały kryteria badawcze i w czasie prowadzenia badań były dostępne w wytypowanych do badań sądach. Szerzej odnośnie do metodologii badań zob. M. Pyrcak-Górowska, w: *Środki zabezpieczające. Ujęcie systemowe*, red. A. Barczak-Oplustil, M. Pyrcak-Górowska, A. Zoll, w druku.

1. Praktyka stosowania detencji psychiatrycznej przed i po 1 lipca 2015 r. – porównanie

Jak wynikało z danych zebranych na potrzeby badań prowadzonych przez autorkę przed 1 lipca 2015 r., około 65% spraw, w których niepoczytalny sprawca popełnił czyn zabroniony, kończyło się umorzeniem postępowania karnego bez kierowania do sądu wniosku o zastosowanie środka zabezpieczającego¹². Wnioski takie były kierowane do sądu w przypadku około 35% spraw, w których czynu zabronionego dopuścił się sprawca niepoczytalny. Przed 1 lipca 2015 r. liczba wniosków kierowanych do sądu na przestrzeni lat była względnie stała i wynosiła ok. 1100 rocznie.

Tabela nr 1. Liczba spraw, w których przed 1 lipca 2015 r. złożono do sądu wniosek na podstawie art. 324 k.p.k.

Liczba spraw, w których złożono do sądu wniosek na podstawie art. 324 k.p.k.	2010	2011
Liczba wniosków złożonych do sądu na podstawie art. 324 k.p.k. (w sprawach)	1067	1103
Liczba osób, w stosunku do których umorzono postępowanie i zastosowano środek zabezpieczający (uwzględniono wnioski)	710	761
Uwzględnione wnioski wobec osób – procentowo	66,2%	68,9%

Źródło danych: sprawozdania z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych dostępne na stronie <https://pk.gov.pl>. Obliczenia i opracowanie własne.

Szczegółowego zreferowania wymaga to, w jakich dokładnie sprawach orzekano detencję psychiatryczną. Przyjmując kryterium naruszonego lub narażonego przez sprawców niepoczytalnych dobra prawnego (rozumianego jako dobro wskazane w tytule rozdziału k.k., w którym znajdują się popełnione przez sprawców typy czynów zabronionych) najczęściej (powyżej 25% przypadków) podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej stanowiły czyny zabronione przeciwko rodzinie i opiece, następnie

¹² Obliczenia zostały oparte na informacji publicznej uzyskanej z 21 prokuratur rejonowych, a dotyczącej liczby wniosków złożonych do sądu w trybie art. 324 k.p.k., liczby wniosków uwzględnionych przez sąd, liczby wniosków nieuwzględnionych przez sąd, oraz liczby postępowań przygotowawczych, które zostały umorzone przez prokuratora na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 31 § 1 k.k. i nie złożono w nich wniosku do sądu w trybie art. 324 k.p.k. o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego w latach 2006-2011. Zob. szerzej M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 243.

– życiu i zdrowiu (20-30% spraw), później – wymiennie, w zależności od roku – czyny przeciwko wolności (15-20%) lub przeciwko mieniu (15%-20%) i dopiero na piątym miejscu czyny przeciwko wolności seksualnej (niecałe 5%). Łącznie czyny przeciwko ww. dobrom prawnym stanowiły podstawę zastosowania detencji w ok. 90% przypadków. Szczegółowe dane przedstawia poniższa tabela (dane uwzględniają zarówno detencje orzeczone przez sądy rejonowe, jak i sądy okręgowe, na potrzeby niniejszego opracowania wybrano 2 ostatnie lata z okresu objętego badaniami aktowymi prowadzonymi przed 2015 r.)¹³.

Tabela nr 2. Rodzaj czynów zabronionych stanowiących podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej wobec osoby niepoczytalnej według kryterium naruszonego dobra prawnego przed 1 lipca 2015 r. (procentowo oraz liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym sprawcy niepoczytalnego						Razem
2010 r.	rodzina i opieka 28,70% (95)	życie i zdrowie 27,79% (92)	mienie 19,93% (66)	wolność 13,89% (46)	wolność seksualna 4,22% (14)	94,53%
2011 r.	rodzina i opieka 27,76% (133)	życie i zdrowie 21,08% (101)	wolność 18,99% (91)	mienie 18,37% (88)	wolność seksualna 3,54% (17)	89,74%

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Najczęściej stosowano detencję wobec sprawców znęcania (nawet w przypadku ok. 25% wszystkich detencji), zabójstwa (w zależności od roku 10-20% orzeczonych detencji), groźby karalnej (15-20% spraw), następnie w kolejności zniszczenia mienia i spowodowania średniego uszczerbku na zdrowiu. W niektórych latach w około połowie spraw podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej stanowiły łącznie czyny zabronione zakwalifikowane jako znęcanie i groźba karalna.

¹³ Zestawienie statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące samoistnych środków zabezpieczających zawiera osobne rubryki „szpital psychiatryczny” oraz „zakład zamknięty”, zob. również tabela nr 4. Wszystkie poniższe tabele dotyczące rodzaju czynów zabronionych stanowiących podstawę orzeczenia detencji psychiatrycznej opracowano konsekwentnie w oparciu o dane z rubryki „szpital psychiatryczny”.

Tabela nr 3. Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym sprawcy niepoczytalnego według kwalifikacji prawnej przed 1 lipca 2015 r. (liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym sprawcy niepoczytalnego					
2010 r.	art. 207 § 1 k.k. (92)	art. 148 § 1 k.k. (57)	art. 190 § 1 k.k. (43)	art. 288 § 1 k.k. (24)	art. 157 § 1 / art. 279 § 1 k.k. (po 10)
2011 r.	art. 207 § 1 k.k. (130)	art. 190 § 1 k.k. (85)	art. 148 § 1 k.k. (40)	art. 288 § 1 k.k. (33)	art. 157 § 1 k.k. (28)

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Dodatkowo, na podstawie badań aktowych prowadzonych przed 1 lipca 2015 r., ustalono (w oparciu o analizę uzasadnień orzeczeń sądów, w których zastosowano detencję psychiatryczną), że w prawie 40% (dokładnie 37%) spraw sądy w żaden sposób nie uzasadniły dlaczego popełniony przez sprawcę czyn cechuje się znacznym stopniem społecznej szkodliwości. W 13% spraw sądy „upozorowały” uzasadnienie znacznego stopnia społecznej szkodliwości – tzn. jedynie przytoczono treść art. 115 § 2 k.k. lub jego fragmentów, nie odnosząc się w ogóle do konkretnego stanu faktycznego. Jedynie w połowie spraw sądy podjęły się uzasadnienia stopnia społecznej szkodliwości przypisanego sprawcy czynu, nie oznaczając to jednak, że było ono prawidłowe z punktu widzenia art. 115 § 2 k.k.¹⁴

Przechodząc do analizy danych dotyczących okresu po 1 lipca 2015 r. należy stwierdzić, że – jak wynika z danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości – po 2015 r. liczba orzeczonych detencji psychiatrycznych nie spadła w sposób istotny. Co więcej, w 2017 r. orzeczono o umieszczeniu w szpitalu psychiatrycznym (jako środek zabezpieczający samoistny) więcej razy niż w latach poprzedzających¹⁵.

¹⁴ Zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 257.

¹⁵ Nawet gdyby przyjąć, że orzeczenie „zakładu zamkniętego” to również umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym, to suma orzeczonych w 2017 r. środków polegających na umieszczeniu w szpitalu psychiatrycznym i w zakładzie zamkniętym jest większa niż suma analogicznych środków orzeczonych w latach poprzednich.

Tabela nr 4. Liczba orzeczonych środków zabezpieczających (jako środki samoistne) przed i po 1 lipca 2015 r. – porównanie

Liczba orzeczonych środków zabezpieczających (jako środki samoistne)	szpital psychiatryczny	zakład zamknięty	twz. środki administracyjne (art. 99 k.k.)	terapia	razem (wszystkie środki, również nielecniczne)
2010 r.	331	116	3	≠	457
2011 r.	479	66	9	≠	566
2016 r.	535	24	84	182	903
2017 r.	614	11	110	417	1287

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Porównanie danych dotyczących czynów zabronionych, które stanowiły podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej przed i po 1 lipca 2015 r., prowadzi do wniosku, że ich struktura nie zmieniła się w sposób istotny. W zasadzie równa połowa czynów (w 2016 r. – 266 na 535 orzeczeń), w przypadku których orzeczono o umieszczeniu w szpitalu psychiatrycznym, to nadal czyny przeciwko rodzinie i opiece oraz wolności. Na trzecim miejscu znalazły się czyny przeciwko życiu i zdrowiu, a na czwartym – przeciwko mieniu (ok. 15%). Piąte miejsce zajęły po 2015 r. czyny przeciwko działalności instytucji państwowych i samorządu, zastępując czyny przeciwko wolności seksualnej.

Zmiana na drugim w kolejności miejscu tabeli względem danych sprzed 2015 r. spowodowana była wzrostem liczby detencji orzeczonych w przypadku popełnienia stalkingu (art. 190a § 1 k.k.), która stopniowo rosła po wprowadzeniu tego typu czynu zabronionego do kodeksu karnego w 2011 r. Jeśli chodzi o czyny przeciwko działalności instytucji państwowych i samorządu, to były to głównie typy określone w art. 222 § 1 k.k. (naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza publicznego). Zdarzyły się również przypadki zastosowania detencji w przypadku znieważenia funkcjonariusza publicznego (art. 226 § 1 k.k.). Dane te (przedstawione w poniższej tabeli) uwzględniają zarówno detencje orzeczone przez sądy rejonowe, jak i sądy okręgowe, na potrzeby niniejszego opracowania wybrano lata zbieżne z okresem objętym badaniami aktowymi prowadzonymi po 2015 r.

Tabela nr 5. Rodzaj czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym osoby niepełnoletniej według kryterium naruszonego dobra prawnego po 1 lipca 2015 r. (procentowo oraz liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym osoby niepełnoletniej						Razem
2016 r.	rodzina i opieka 28,22% (151)	wolność 21,68% (116)	życie i zdrowie 19,81% (106)	mienie 16,63% (89)	działalność instytucji państwowych i samorządu 5,04% (27)	91,38%
2017 r.	rodzina i opieka 27,68% (170)	wolność 20,03% (123)	życie i zdrowie 18,24% (112)	mienie 19,05% (117)	działalność instytucji państwowych i samorządu 6,02% (37)	91,02%

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Odnośnie do konkretnych typów czynów zabronionych stanowiących podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej w 2016 r. najpoważniejsze, noszące znamiona zabójstwa, stanowiły podstawę orzeczenia 39 detencji (czyli mniej niż 10% całości). Nadal najbardziej powszechnymi typami czynów zabronionych, które stanowiły podstawę orzeczenia izolacyjnego środka zabezpieczającego, były znęcanie oraz groźba karalna. Na trzecią pozycję wysunął się typ określony w art. 288 § 1 k.k. (zniszczenie mienia).

Tabela nr 6. Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym sprawcy niepełnoletniego według kwalifikacji prawnej po 1 lipca 2015 r. (liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych					
2016 r.	207 § 1 k.k. (150)	190 § 1 k.k. (84)	288 § 1 k.k. (40)	148 § 1 k.k. (35)	157 § 1 k.k. (30)
2017 r.	207 § 1 k.k. (166)	190 § 1 k.k. (78)	288 § 1 k.k. (53)	148 § 1 k.k. (38)	190a § 1 k.k. (33)

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Skoro zatem w strukturze popełnionych czynów zabronionych, które stanowiły podstawę zastosowania detencji psychiatrycznej, nie nastąpiła żadna istotna zmiana, należałoby postawić pytanie, jakiego rodzaju czyny zabronione stanowiły w takim razie podstawę orzekania terapii? W świetle dostępnych danych statystycznych odpowiedź jest następująca: zasadniczo – jeżeli chodzi zarówno o naruszone dobra prawne, jak i kwalifikacje prawne to najczęstszą podstawą zastosowania terapii oraz detencji były analogiczne typy czynów zabronionych, tj. znęcanie i groźby karalne. Dodatkowo, podstawę zastosowania terapii ambulatoryjnej w większym stopniu stanowiły czyny przeciwko mieniu (oprócz zniszczenia mienia także kradzieże, w tym kradzieże z włamaniem). W przypadku czynów przeciwko życiu i zdrowiu – detencję stosowano głównie do zabójstw i spowodowania średniego uszczerbku na zdrowiu. Terapię orzekano głównie, gdy sprawca spowodował średni i lekki uszczerbek na zdrowiu. Dane w tym zakresie przedstawiono w poniższych tabelach.

Tabela nr 7. Rodzaj czynów zabronionych stanowiących podstawę umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym osoby niepełnosprawnej według kryterium naruszonego dobra prawnego po 1 lipca 2015 r. (procentowo oraz liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj czynów zabronionych						Razem
2016 r.	mienie 24,72% (45)	rodzina i opieka 24,72% (45)	wolność 19,78% (36)	życie i zdrowie 11,53% (21)	działalność instytucji państwowych i samorządu 8,24% (15)	88,99%
2017 r.	rodzina i opieka 23,98% (100)	mienie 23,74% (99)	wolność 22,30% (93)	życie i zdrowie 10,55% (44)	działalność instytucji państwowych i samorządu 8,39% (35)	88,96%

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Tabela nr 8. Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych stanowiących podstawę zastosowania ambulatoryjnej terapii wobec sprawcy niepoczytalnego według kwalifikacji prawnej po 1 lipca 2015 r. (liczba spraw w liczbach bezwzględnych)

Rodzaj popełnionych typów czynów zabronionych					
2016 r.	art. 207 § 1 k.k. (44)	art. 190 § 1 k.k. (23)	art. 288 § 1 k.k. (17)	art. 278 § 1 k.k. (15)	art. 190a § 1 / art. 222 § 1 k.k. (8)
2017 r.	art. 207 § 1 k.k. (99)	art. 190 § 1 k.k. (52)	art. 288 § 1 k.k. (42)	art. 190a § 1 k.k. (33)	art. 279 § 1 k.k. (16)

Źródło danych: informacja publiczna udostępniona przez Ministerstwo Sprawiedliwości.
Obliczenia i opracowanie własne.

Skoro podstawę zastosowania zarówno izolacyjnego, jak i ambulatoryjnego środka zabezpieczającego stanowią zasadniczo zbieżne typy czynów zabronionych, to co w praktyce wyznacza granicę pomiędzy stosowaniem detencji a terapii? Wydawałoby się, że powinien ją wytyczać właśnie stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu i tego, który sprawca dużym prawdopodobieństwem może popełnić w przyszłości, w przypadku czynu o poważnym charakterze powinna zostać orzeczona detencja. Natomiast w przypadku popełnienia i prawdopodobieństwa, że ponownie dokona czynu mniej społecznie szkodliwego, w szczególności czynu przeciwko mieniu – orzeczona powinna być terapia.

Analiza akt spraw prowadzi jednak do wniosku, że granicę tę w przypadku czynów zabronionych należących do właściwości rzeczowej sądów rejonowych wyznaczają raczej wnioski opinii biegłych. Jeśli podejrzany nie leczy się, jest bezkrytyczny, nie ma poczucia choroby – wysoce prawdopodobne jest orzeczenie detencji. Jeżeli natomiast wykazuje chęć leczenia, leczy się, choć np. okres leczenia jest zbyt krótki, by uzyskać trwałą remisję lub leczy się, ale w przeszłości przerywał leczenie i w związku z tym możliwe jest, że ponownie przerwie leczenie – prawdopodobne jest orzeczenie terapii. Kwestia społecznej szkodliwości popełnionego i mogącego wystąpić w przyszłości czynu zabronionego jest w wielu przypadkach, gdzie sprawy rozstrzygały sądy rejonowe, drugorzędna. W świetle powyższych danych można postawić wniosek, że ambulatoryjna terapia w niewielkim stopniu zracjonalizowała praktykę stosowania detencji psychiatrycznej. Wydaje się również, że po 1 lipca 2015 r. ambulatoryjna terapia jest

stosowana w znacznej mierze w tych sprawach, w których przed tą datą postępowania karne zostałyby umorzono bez stosowania jakichkolwiek środków zabezpieczających.

Do takiego wniosku prowadzi nie tylko analiza spraw uzyskanych w toku badań aktowych, ale również danych statystycznych dotyczących liczby wniosków złożonych do sądu w trybie art. 324 k.p.k., która – w porównaniu do danych sprzed 1 lipca 2015 r. – stopniowo rosła, by w 2019 r. wzrosnąć dwukrotnie. O tyle samo wzrosła również liczba spraw, w których umorzono postępowanie i zastosowano środek zabezpieczający. Ponieważ nic nie wskazuje na to, by taki wzrost liczby wniosków kierowanych do sądu związany był ze zwiększeniem się liczby czynów zabronionych popełnianych przez osoby niepoczytalne, zwłaszcza, że przed 2015 r. liczba wniosków utrzymywała się corocznie na względnie stałym poziomie, to wydaje się, iż jedynym uzasadnieniem tego faktu jest kierowanie do sądu wniosków w sprawach, które wcześniej (przed 1 lipca 2015 r.) zostałyby umorzono przez prokuratora. Poniższa tabela zawiera dane z lat 2010-2019, aby umożliwić prześledzenie tendencji wzrostowej w tym okresie.

Tabela nr 9. Liczba spraw, w których przed i po 1 lipca 2015 r. złożono do sądu wniosek na podstawie art. 324 k.p.k. – porównanie

Liczba spraw, w których złożono do sądu wniosek na podstawie art. 324 k.p.k.	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba wniosków złożonych na podstawie art. 324 k.p.k. do sądu (w sprawach)	1067	1103	1061	1086	1111	1103	1429	1784	1866	2220
Liczba osób, w stosunku do których umorzono postępowanie i zastosowano środek zabezpieczający (uwzględniono wnioski)	710	761	697	706	637	690	829	1150	1305	1510
Uwzględnione wnioski wobec osób – procentowo	66,2%	68,9%	65,6%	65,0%	57,3%	62,5%	58,0%	64,4%	69,9%	68,0%

Źródło danych: sprawozdania z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych dostępne na stronie <https://pk.gov.pl>. Obliczenia i opracowanie własne.

Na powyższe dane należy nałożyć wniosek, że uzasadnienia orzeczeń sądów w zakresie stopnia społecznej szkodliwości popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego nadal pozostawiają wiele do życzenia. Wprawdzie – na podstawie badań aktowych prowadzonych po 2015 r. w grupie sądów rejonowych (a więc grupie porównywalnej z grupą objętą badaniami przed 2015 r., na podstawie których przedstawiono powyższe wnioski dotyczące sposobu sporządzania uzasadnień sądowych w zakresie stopnia społecznej szkodliwości popełnionego przez sprawcę czynu) – w oparciu o lekturę uzasadnień wydanych orzeczeń, należy stwierdzić, że spadł odsetek uzasadnień, w których sądy w ogóle nie odnosiły się do tej przesłanki z ok. 40% (przed 2015 r.) do ok. 15% (po 2015 r.). Odsetek spraw, w których „porozorowano” uzasadnienie w tym przedmiocie przytaczając treść art. 115 § 2 k.k. pozostał w zasadzie bez zmian (13% przed 2015 r., 12% po 2015 r.). Oceny stopnia społecznej szkodliwości popełnionego czynu zabronionego dokonano zatem w 2/3 spraw (co jest wynikiem lepszym niż przed 2015 r., kiedy odsetek ten wynosił ok 50%). Niestety, sądy bardzo chętnie sięgają do argumentu dotyczącego istotnego znaczenia dobra prawnego naruszonego przed podejrzanego (np. szczególnie istotnego miejsca w hierarchii dóbr chronionych przez prawo karne, takich jak wolność, nietykalność cielesna, dobre imię czy mienie). Jako argument wspierający pojawia się stwierdzenie – znajdujące zakorzenienie w orzecznictwie Sądu Najwyższego¹⁶ – że gdyby sprawca był poczytalny, zostałaby wobec niego orzeczona kara pozbawienia wolności. Z takimi argumentami, wyrażonymi na takim wysokim stopniu ogólności, niestety bardzo trudno polemizować.

2. Przestrzeganie gwarancji procesowych przysługujących niepoczytalnemu sprawcy czynu zabronionego przed i po 1 lipca 2015 r.

Na obraz detencji psychiatrycznej – poza stosowaniem przesłanek materialnoprawnych – w praktyce składa się również przestrzeganie (bądź nieprzestrzeganie) gwarancji procesowych sprawcy niepoczytalnego.

¹⁶ Zob. wyrok SN z 5.02.2009 r., II KK 252/08, LEX nr 491593; zob. również postanowienia SN z: 17.12.2010 r., V KK 383/10, LEX nr 685573; 21.01.2015 r., IV KK 320/14, LEX nr 1622331; 9.12.2015 r., V KK 330/15, LEX nr 1938692; 25.05.2016 r., IV KK 153/16, LEX nr 2045339.

W tym miejscu potrzebne jest ponownie krótkie wprowadzenie. Przepisy k.p.k. nie przewidują, aby w sprawie o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego toczyło się ono jako postępowanie szczególne. Stosuje się tu ogólne przepisy k.p.k., z pewnymi jedynie modyfikacjami. Co do zasady wnioszek prokuratora należy skierować na rozprawę. Jeżeli jednak w świetle materiałów postępowania przygotowawczego popełnienie czynu zabronionego przez podejrzanego i jego niepoczytalność w chwili czynu nie budzą wątpliwości, a prezes sądu uzna za celowe rozpoznanie sprawy na posiedzeniu z udziałem prokuratora, obrońcy i podejrzanego, sprawę kieruje się na posiedzenie. Obecność podejrzanego na posiedzeniu jest obowiązkowa, chyba że z opinii biegłych wynika, że byłaby ona niewskazana. Nawet w przypadku takiej opinii biegłych sąd może uznać jednak obecność podejrzanego za obowiązkową (art. 354 pkt 2 k.p.k.).

Również analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego pozwala ustalić, że zasadą w tej kategorii spraw powinno być rozpoznanie sprawy na rozprawie¹⁷, gdzie bezpośrednio przed sądem powinno zostać przeprowadzone postępowanie dowodowe, tak aby sprawstwo podejrzanego nie zostało ustalone jedynie na podstawie dowodów zgromadzonych w postępowaniu przygotowawczym¹⁸. Nie ma bowiem żadnych podstaw ku temu, aby postępowanie dowodowe w sprawach o zastosowanie środka zabezpieczającego prowadzić w sposób uproszczony¹⁹. Zasadą jest również obecność na posiedzeniu podejrzanego²⁰. Podejmując decyzję o bezterminowym pozbawieniu sprawcy wolności połączonym z przymusem leczniczym, bo tym właśnie jest w istocie detencja psychiatryczna, sąd powinien mieć osobisty kontakt z osobą, wobec której środek zabezpieczający stosuje²¹.

Taki standard postępowania został wyraźnie zaakcentowany przez Sąd Najwyższy w orzeczeniach wydanych począwszy od końca 2015 r. na skutek wniesionych przez Rzecznika Praw Obywatelskich kasacji. W postanowieniu z 10.11.2015 r.²² SN wytknął, że sąd pierwszej instancji orzekając

¹⁷ Zob. np. postanowienie SN z 1.12.2020 r., II KK 317/20, LEX nr 3087052.

¹⁸ Zob. J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, Warszawa 2013, s. 386.

¹⁹ Zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 120-121.

²⁰ Zob. np. postanowienia SN z: 18.02.1998 r., II KKN 391/97; 5.04.2001 r., IV KKN 652/00, LEX nr 51426; 19.09.2018 r., V KK 429/17, LEX nr 2569736.

²¹ Zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 112.

²² IV KK 254/15, LEX nr 1828273.

o detencji nie przeprowadził jakiegokolwiek postępowania dowodowego mającego potwierdzić sprawstwo podejrzanego w zakresie zarzucanych mu czynów, a podejrzany nie został przesłuchany – ani bezpośrednio przed sądem, ani w postępowaniu przygotowawczym. Jak wskazał SN: „warunkiem przymusowego umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym tytułem środka zabezpieczającego jest przeprowadzenie rzetelnego postępowania karnego, w którym ustali się ponad wszelką wątpliwość nie tylko fakt popełnienia czynu mogącego być podstawą detencji, ale i pozostałe, prawne oraz medyczne aspekty jej orzeczenia. Gwarantem rzetelnego procesu w tym przedmiocie jest zapewnienie elementarnych praw podejrzanemu i zasada – a nie wyjątek – że wniosek prokuratorski w tym przedmiocie kieruje się na rozprawę”.

Ponownie jednak należy stwierdzić, że wyniki badań aktowych prowadzonych przed 2015 r. prowadziły do wniosku, że w praktyce gwarancje procesowe nierzadko były jednak naruszane²³. W tej sytuacji, podczas nowo przeprowadzonych badań aktowych, podjęto również próbę weryfikacji czy orzecznictwo SN wpłynęło na poziom realizacji gwarancji procesowych sprawy niepoczytalnego przez sądy powszechne. Przedstawione w niniejszym tekście wyniki badań oparte zostały na porównaniu danych z badań aktowych prowadzonych przed 1 lipca 2015 r. (obejmujących lata 2006-2011) z danymi z badań po 1 lipca 2015 r. (obejmujących lata 2016-2017). Ponieważ badania prowadzone przed 2015 r. obejmowały wyłącznie sądy rejonowe, zestawiono je z wynikami badań uzyskanych po 2015 r. wyłącznie w sądach rejonowych (z wyłączeniem sądów okręgowych). Porównanie ograniczono ponadto do sytuacji, w których sprawa sprawy niepoczytalnego toczyła się po złożeniu przez prokuratora wniosku z art. 324 k.p.k. (wyłączono z porównania sprawy zainicjowane aktem oskarżenia, w których niepoczytalność ujawniła się dopiero na etapie postępowania jurysdykcyjnego, a to z uwagi na fakt, że wyłącznie w przypadku skierowania wniosku z art. 324 k.p.k. istnieje możliwość rozpoznania sprawy na posiedzeniu, w przypadku natomiast gdy niepoczytalność ujawni się po wniesieniu aktu oskarżenia sprawa podlega rozpoznaniu na zasadach ogólnych). W sądach rejonowych przed 2015 r. uzyskano takich spraw 180, a po 2015 r. 112. Skupiono się również na sprawach, które były rozpoznawane na posiedzeniu, gdyż to ta forma rozpoznania

²³ Szerzej odnośnie do powyższych danych zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 291-299.

wniosku prokuratora budzi wątpliwości z uwagi na możliwe naruszenie gwarancji procesowych przysługujących podejrzanemu (dane przedstawiono w przybliżeniu do pełnych liczb). Na podstawie danych z tych spraw można przedstawić następujące wnioski.

Jeśli chodzi o forum rozpoznania wniosku prokuratora z art. 324 k.p.k. to przed 2015 r. ok. 21% wniosków rozpoznawana była na rozprawie, natomiast po 2015 r. liczba ta wzrosła do ok. 30%. Zarówno przed, jak i po 2015 r. większość spraw rozpoznawana była zatem na posiedzeniu (odpowiednio 79% i 70%). Przynajmniej w jednym z terminów posiedzenia prowadzonego po złożeniu przez prokuratora wniosku z art. 324 k.p.k. podejrzany brał udział w odpowiednio ok. 44% spraw (przed 2015 r.) i ok. 58% spraw (po 2015 r.). W ok. 24% spraw rozpoznawanych przed 2015 r. na posiedzeniu, bezpośrednio przed sądem podjęto próbę odebrania wyjaśnień od podejrzanego lub wypowiedź podejrzanego na posiedzeniu została zaprotokołowana jako oświadczenie do protokołu. Po 2015 r. odsetek ten wyniósł ok. 38%. Stwierdzić trzeba, że około 18% ogółu spraw prowadzonych przez sądy rejonowe po złożeniu przez prokuratora wniosku z art. 324 k.p.k. przed 2015 r. obciążonych było wadą w postaci bezwzględnej przyczyny odwoławczej, z uwagi na to, że podejrzany nie uczestniczył w posiedzeniu prowadzonym po złożeniu wniosku z art. 324 k.p.k., choć jego udział – wobec braku odmiennej opinii biegłych – był w nim obowiązkowy²⁴. W przypadku spraw prowadzonych po 2015 r., odsetek ten w ogóle spraw rozpoznawanych przez sądy rejonowe wyniósł ok. 15%. Jeśli chodzi o przeprowadzenie postępowania dowodowego na posiedzeniu, należy wskazać, że w obydwu przypadkach świadków przesłuchano w jednostkowych przypadkach, przed 2015 r. w ok. 5% spraw, a po 2015 r. w 2,5% spraw²⁵. Taki stan rzeczy może niepokoić, jeżeli ma się na uwadze wyniki badań dotyczące rodzaju przypisywanych sprawcom czynów zabronionych. Jak już wspomniano, na poziomie sądów rejonowych są to najczęściej typy opisane w art. 207 i art. 190 k.k., a więc takie czyny zabronione, w przypadku których ustalenie sprawstwa opiera się w zasadzie wyłącznie na dowodach o charakterze osobowym.

Jak wynika z powyższego, w zakresie przestrzegania gwarancji prawa procesowego praktyka stosowania prawa przedstawia się nieco lepiej niż

²⁴ Zob. postanowienia SN z 25.10.2018 r., III KK 469/17, LEX nr 256861 i 1.12.2020 r., II KK 317/20, LEX nr 3087052.

²⁵ Szerzej odnośnie do wyników badań uzyskanych przed 2015 r. zob. M. Pyrcak-Górowska, *Detencja...*, s. 291-299.

przed 2015 r. W przypadku sądów rejonowych zwiększył się odsetek spraw rozpoznawanych na rozprawie, jak również odsetek spraw, w których podejrzany brał osobiście udział w posiedzeniu. W świetle stanowczych wytycznych Sądu Najwyższego trudno jednak uznać zaistniałą zmianę za satysfakcjonującą.

3. Podsumowanie. Wnioski z badań

W świetle przedstawionych wyników badań trudno uwierzyć, że utarta praktyka sądowa w sprawach detencyjnych zmieni się w sposób istotny bez kolejnej ingerencji ustawodawcy. Wydaje się, że w związku z tym warto rozważyć zawężenie przesłanek zastosowania detencji psychiatrycznej poprzez dodanie dodatkowego zastrzeżenia, zgodnie z którym sąd mógłby orzec o umieszczeniu w zakładzie psychiatrycznym sprawcy, który popełnił czyn zabroniony w stanie niepoczytalności wyłącznie wówczas, gdyby popełnił on czyn o znacznej społecznej szkodliwości, ale wyłącznie taki, który godzi w określone dobra prawne, tj. zagraża lub narusza życie, zdrowie, wolność seksualną, wolność lub czyn z użyciem przemocy wobec osoby lub groźbą jej użycia, związany z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym i istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że czyn taki zostanie popełniony ponownie.

W przypadku problemów proceduralnych – zasadne wydaje się podjęcie dyskusji dotyczącej ewentualnych zmian legislacyjnych w k.p.k. w omawianym zakresie, a szczególnie rezygnacji z regulacji art. 354 pkt 2 lub pozostawienia możliwości orzekania na posiedzeniu wyłącznie wówczas, gdy odbywałoby się to za zgodą prokuratora, podejrzanego i jego obrońcy. W przypadku postępowania zmierzającego do umorzenia postępowania i zastosowania środka zabezpieczającego wobec sprawcy niepoczytalnego, z uwagi na szczególny cel tego postępowania, zważyć należy sprzeczne interesy. Z jednej strony – szybkość postępowania, która jest istotna zarówno z perspektywy społeczeństwa (konieczność odizolowania sprawcy stwarzającego zagrożenie dla cennych społecznie dóbr prawnych), jak i samego sprawcy (szybsze podjęcie leczenia może być również korzystne dla niego), z drugiej strony – wzgląd na tę szybkość nie może usprawiedliwiać odejścia od podstawowych zasad gwarancyjnych procesu karnego.

Bibliografia

Literatura

Barczak-Oplustil A., *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. Wprowadzenie do dyskusji*, „Palestra” 2015, nr 7-8.

Gierowski J.K., Paprzycki L.K., *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, Warszawa 2013.

Góralski P., *Reforma unormowań poświęconych środkom zabezpieczającym z 20 lutego 2015 r. (cz. 1)*, „Palestra” 2017, nr 4.

Kurowski M., *Komentarz do art. 324, w: Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2021.

Pyrcał-Górowska M., *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków 2017.

Skowron B., *Komentarz do art. 324, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. II, red. K. Dudka, Warszawa 2020.

Steinborn S., *Komentarz do art. 324, w: J. Grajewski, P. Rogoziński, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, LEX/el. 2016.

Stefański R.A., *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016, nr 1.

Środki zabezpieczające. Ujęcie systemowe, red. A. Barczak-Oplustil, M. Pyrcak-Górowska, A. Zoll (w druku).

Akty normatywne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534, ze zm.).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

Orzecznictwo

Uchwała SN z 23.04.2002 r., I KZP 7/02, OSNKW 2002, nr 7-8, poz. 59.

Wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

Wyrok SN z 5.02.2009 r., II KK 252/08, LEX nr 491593.

Postanowienie SN z 18.02.1998 r., II KKN 391/97, „Prokuratura i Prawo” – wkładka 1998, nr 10, poz. 14.

Postanowienie SN z 5.04.2001 r., IV KKN 652/00, LEX nr 51426.

Postanowienie SN z 4.11.2002 r., III KKN 269/01, LEX nr 56868.

Postanowienie SN z 17.12.2010 r., V KK 383/10, LEX nr 685573.

Postanowienie SN z 13.08.2013 r., V KK 176/13, LEX nr 1350336.

Postanowienie SN z 21.01.2015 r., IV KK 320/14, LEX nr 1622331.

Postanowienie SN z 30.04.2015 r., V KK 42/15, LEX nr 1733694.

Postanowienie SN z 10.11.2015 r., IV KK 254/15, LEX nr 1828273.

Postanowienie SN z 9.12.2015 r., V KK 330/15, LEX nr 1938692.

Postanowienie SN z 25.05.2016 r., IV KK 153/16, LEX nr 2045339.

Postanowienie SN z 19.09.2018 r., V KK 429/17, LEX nr 2569736.

Postanowienie SN z 25.10.2018 r., III KK 469/17, LEX nr 256861.

Postanowienie SN z 1.12.2020 r., II KK 317/20, LEX nr 3087052.

Katarzyna M. Stanek^{1 A,B,C,D,E,F}, **Natalia Grzegolec**^{2 A,B,C,D,E,F}
Izabela Mikuli^{3 A,B,C,D,E,F}

**IDEA REINTEGRACJI I READAPTACJI SPOŁECZNEJ
ORAZ ZAWODOWEJ BYŁYCH WIĘŹNIÓW
Z UWZGLĘDNIENIEM DOBRYCH PRAKTYK
NA ŚWIECIE**

**SOCIAL AND PROFESSIONAL READAPTATION
PROGRAMS IN THE WORLD AS A GOOD EXAMPLE
OF PRACTICES IN THE FIELD
OF POST-PENITENTIARY AID IN POLAND**

Otrzymano: 17.03.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9326

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

A – projekt badań; B – wykonanie badań; C – analiza statystyczna; D – interpretacja danych;

E – przygotowanie manuskryptu; F – przegląd piśmiennictwa

Streszczenie

Problematyka readaptacji społecznej i zawodowej skazanych stanowi przedmiot badań i dyskusji w obszarze nauk społecznych i prawnych oraz praktyki na całym świecie. W Polsce system pomocy więźniom obejmuje

¹ Dr Katarzyna M. Stanek, adiunkt w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie, e-mail: kstanek@aps.edu.pl; dr.km.stanek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9118-7821.

² Natalia Grzegolec, studentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie, e-mail: nataaliaa09@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9833-5383.

³ Izabela Mikuli, studentka Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie, e-mail: izabelamikuli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3935-5752.

nie tylko Służbę Więzienną oraz kuratorów, ale tworzą go również Publiczne Służby Zatrudnienia, instytucje pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe. Pomoc byłym skazanym i przywrócenie ich na tory społecznego funkcjonowania przynosi korzyści wykraczające poza wymiar jednostkowy i procentuje nie tylko w lokalnej przestrzeni, ale także w dłuższym okresie – wpływając na kolejne pokolenia i kształtując ich zasoby oraz wzorce funkcjonowania.

Artykuł zwraca uwagę na istotę reintegracji i readaptacji społecznej oraz zawodowej osób opuszczających zakłady karne, uwzględniając podstawowy cel oddziaływań instytucjonalnych oraz społecznych, jakim jest zmiana. Jednocześnie, podkreśla znaczenie funkcjonowania instytucji oraz organizacji non-profit na świecie, które realizują różne programy reintegracji i readaptacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z uwagi na przestępczą przeszłość. Dobre praktyki zaprezentowane w artykule mogą stanowić inspirację do planowania i wdrażania programów na gruncie polskiej pomocy postpenitencjarnej.

Słowa kluczowe: wykluczenie, pomoc, program readaptacji i reintegracji społecznej.

Summary

The issue of social and professional readaptation of convicts is the subject of research and discussion in the field of social and legal sciences and practice around the world. In Poland, the system of assisting prisoners includes not only the Prison Service and probation officers, but also the Public Employment Services, social welfare institutions, and non-governmental organizations. Helping former convicts and returning them to the paths of social functioning brings benefits that go beyond the individual dimension and pays off not only in the local space, but also in the long term – affecting subsequent generations and shaping their resources and patterns of functioning. The article draws attention to the essence of social and professional reintegration and re-adaptation of people leaving prisons, taking into account the basic goal of institutional and social interactions, which is change. At the same time, it emphasizes the importance of the functioning of institutions and non-profit organizations in the world that implement various programs of social and professional reintegration and re-adaptation of people at risk of social exclusion due to their criminal

past. The good practices presented in the article may be an inspiration for planning and implementing programs on the basis of Polish post-penitentiary aid.

Keywords: exclusion, assistance, re-adaptation and social reintegration program.

1. Wprowadzenie

Zwalczanie przestępczości jest jednym z priorytetów polityki wewnętrznej każdego kraju. Przestępczość jest szkodliwa nie tylko ze względu na bezpieczeństwo i obniżenie kapitału społecznego kraju, ale także wysokich kosztów bezpośrednich ponoszonych przez społeczeństwo. Wszystkie państwa, podobnie jak Polska, mają swoje programy readaptacji społecznej i zawodowej więźniów, które formułowane są w ramach polityki społecznej.

W dzisiejszych czasach nie jest łatwo osobom, które w przeszłości miały problemy z prawem. Stygmatyzacja byłych więźniów jest bardzo częstym zjawiskiem powodującym problemy z reintegracją społeczną i zawodową, nie tylko w środowisku lokalnym, ale także w społeczeństwie czy rodzinie (m.in. problemy ze znalezieniem pracy, odnalezienie się między innymi ludźmi, nawiązywanie relacji interpersonalnych czy odbudowaniem więzi rodzinnych). Brak akceptacji, pomocy, wsparcia czy zainteresowania ze strony drugiego człowieka, a także uprzedzenia i wykluczenie, którego doświadczają przyczynia się do ponownej działalności przestępczej. Dlatego też, ważne jest, aby nieść pomoc i podejmować działalność związaną z procesem readaptacji byłych więźniów, osadzonych, innych osób, które miały wcześniej problemy z prawem oraz ludzi wykluczonych przez społeczeństwo. W celu pomocy, na całym świecie powstają różnego rodzaju organizacje pomocowe, których zadaniem jest wsparcie osób wykluczonych przez społeczeństwo i stygmatyzowanych. Celem ich działalności jest przywrócenie do normalnego życia jednostki zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem z uwagi na stygmat „więźnia”, by nieść wsparcie nie tylko byłym przestępcom, ale także ich rodzinom i bliskim, którzy również ponoszą konsekwencje społeczne, zawodowe, moralne w oczach społeczeństwa.

Praca socjalna jest praktyczną działalnością zawodową, „która promuje społeczne zmiany, rozwiązywanie problemów we wzajemnych ludzkich relacjach oraz wzmocnienie i wyzwolenie ludzi dla osiągnięcia przez nich

dobrostanu⁴, a jedną z grup objętych wsparciem i pomocą w obszarze pracy socjalnej są osoby opuszczające instytucje resocjalizacyjne i instytucje wychowania resocjalizacyjnego oraz ich rodziny. Chociaż praca socjalna na rzecz tej kategorii osób i ich rodzin oraz pomoc penitencjarna jest rozwijana w Polsce od kilkudziesięciu lat, to nadal obserwuje się braki zarówno na gruncie teorii, jak i rozwiązań praktycznych w obszarze pracy socjalnej i pomocy postpenitencjarnej dla osób opuszczających instytucje resocjalizacyjne, o czym świadczą m.in. wskaźniki recydywy. Dlatego też powinniśmy korzystać z doświadczeń specjalistów i profesjonalistów z całego świata w celu usprawnienia działań i aktywności na rzecz tych osób i ich rodzin.

Celem niniejszego artykułu jest refleksja w obszarze pomocy i pracy z osobami, które w swoim doświadczeniu mają pobyt w placówkach resocjalizacyjnych i zakładach karnych oraz prezentacja innowacyjnych metod pomocy i rozwiązywania problemów doświadczanych przez tę kategorię klientów instytucji pomocowych na gruncie praktyki w wybranych krajach europejskich i na świecie, które można zaadaptować w warunkach polskich.

2. Readaptacja społeczna, reintegracja społeczna, resocjalizacja a praca socjalna

Zajmując się problematyką integracji osób opuszczających instytucje resocjalizacyjne najczęściej używa się takich pojęć, jak resocjalizacja, readaptacja społeczna i reintegracja społeczna, które stosuje się niekiedy zamiennie, traktując je synonimicznie. Pomimo że są one w pewnym wymiarze zbliżone znaczeniowo nie oznaczają jednak tego samego⁵, dlatego też, w kontekście pracy z osobą skazaną, istotne wydaje się ich rozróżnienie.

Resocjalizacja jest odmianą procesu wychowawczego, który sprawia, że jednostki nieprzystosowane do życia społecznego potrafią zaakceptować i stosować normy obowiązujące w społeczeństwie. W wyniku oddziaływań resocjalizacyjnych, jednostka akceptuje więc i realizuje formy i wartości, które są stosowane w relacjach międzyludzkich⁶.

⁴ B. Szatur-Jaworska, *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, w: *Pedagogika społeczna: człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1996, s. 108.

⁵ A. Kieszkowska, *Inkluzyjno-katalaktyczny model reintegracji skazanych. Konteksty resocjalizacyjne*, Kraków 2012, s. 32.

⁶ M. Kalinowski, *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Warszawa 2005, s. 253.

Jest ona również traktowana jako proces reedukacji aktywizującej, który charakteryzuje się przyjęciem uspołeczniania, wszechstronnego rozwoju osobowości i postępu jako wartości naczelných, sterujących tym procesem. Istotną rolę odgrywają tu procesy uczenia się. Przystosowanie społeczne jest rezultatem uczenia się, a zasięg i treść oraz charakter tego przystosowania zależy od zakresu i intensywności procesów uczenia się⁷. Proces resocjalizacji odbywa się w systemie wolnościowym lub izolacyjnym i składają się na niego następujące mechanizmy reedukacji: procesy zapominania, uodparniania się oraz rezultaty następstw ujemnych (brak nagrody), wygaszanie oraz twierdzenia opisujące działanie kar i nagród jako czynników reedukacji, a jednostka poddawana jest oddziaływaniom wychowania resocjalizacyjnego oraz oddziaływaniom profilaktycznym, które polegają na:

- a) zaspakajaniu potrzeb (odmiana pracy socjalnej) – aspekt opiekuńczy,
- b) doprowadzeniu do zinternalizowania wartości ogólnoludzkich i norm społecznych, konstruktywnych także dla jednostki – aspekt wychowawczy,
- c) na leczeniu, uzupełnianiu, kompensowaniu stanów chorobowych (z punktu widzenia zdrowia pojętego integralnie: zdrowy w zdrowym otoczeniu) – aspekt terapeutyczny⁸.

Readaptacja społeczna oznacza natomiast ponowne przystosowanie się jednostki do czynnego i samodzielnego życia, wyrażającego się w pełnieniu ról społecznych związanych z podstawowymi sferami i płaszczyznami ludzkiej egzystencji⁹.

Obejmuje oddziaływania jakim poddany jest skazany zarówno przebywając w zakładzie karnym, jak i, następnie, w warunkach wolnościowych. Obejmuje również indywidualne postawy i zachowania skazanego, świadczące o jego ponownym przystosowaniu się do życia społecznego, zgodnie z ogólnie przyjmowanymi normami i wartościami. Działalność readaptacyjna jest realizowana głównie przez: diagnozę możliwości powrotu skazanego do rodziny, pracę z członkami rodziny, przybliżanie możliwości przyjęcia skazanego po opuszczeniu zakładu karnego, pomoc w szukaniu

⁷ W.W. Szczyński, *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Warszawa 2003, s. 16.

⁸ L. Pytko, *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwania socjopedagogiczne*, w: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, red. B. Urban, Kraków 2001, s. 219.

⁹ W. Ambrozik, *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, w: *Resocjalizacja*, tom 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Kraków 2007, s. 183.

zakwaterowania, gdy skazany nie może powrócić do rodziny, w szukaniu miejsca zatrudnienia, a także organizowanie dla tych osób kursów zawodowych i szkoleń, pomoc w wychodzeniu z uzależnień wskazując możliwości udziału w terapii, udzielanie wsparcia i pomocy psychologicznej, porad prawnych oraz pomocy materialnej¹⁰.

Według A. Ambroziaka ponowne przystosowanie się jednostki do samodzielnego i czynnego życia w danym społeczeństwie będzie wyrażało się w prawidłowym wypełnianiu ról społecznych, które są związane z podstawowymi sferami i płaszczyznami ludzkiego bytowania. Jednocześnie podkreśla fakt, iż pożądanym skutkiem procesu readaptacji będzie gotowość oraz chęć przyjęcia przez człowieka powierzonych mu przez społeczeństwo ról¹¹.

Reintegracja społeczna oznacza proces ponownego włączania (się) jednostek lub grup społecznych wcześniej zintegrowanych, które wskutek różnorodnych sytuacji i wydarzeń życiowych w pewnym okresie swojego życia „wypadły” z głównego nurtu społecznego w szersze zbiorowości społeczne. W przypadku osób opuszczających instytucje resocjalizacyjne można wyróżnić pięć wymiarów (ponownej) integracji ze społeczeństwem:

- 1) uczestnictwo w życiu rodzinnym (pełnienie i identyfikacja z rolami rodzinnymi);
- 2) uczestnictwo w rynku pracy (posiadanie satysfakcjonującej pracy, przynoszącej stałe źródło dochodów);
- 3) zamieszkanie (posiadanie stałego miejsca zamieszkania);
- 4) edukacja (kontynuacja/uzupełnienie wykształcenia w trakcie odbywania kary lub/i po jej zakończeniu);
- 5) kontakty z instytucjami formalnymi społeczeństwa (dostęp do formalnych instytucji społecznych¹²).

Cechą wspólną wyżej przedstawionych pojęć jest problem powrotu do społeczeństwa. Innym, ale równie istotnym w kontekście zmiany i tego samego uogólnionego i długofalowego celu, jakim jest przystosowanie byłego skazanego do życia w społeczeństwie, jest pojęcie pracy socjalnej.

Istotą pracy socjalnej jest wywołanie zmiany, a jej zamierzeniem jest usprawnianie lub odzyskiwanie przez podmiot pomocy, w tym wypadku (byłego) skazanego lub wychowanka, zdolności do samodzielnego i satysfakcjonującego funkcjonowania w środowisku społecznym po opuszczeniu

¹⁰ A. Fidelus, *Oblicza wykluczenia i marginalizacji społecznej*, Warszawa 2011, s. 283.

¹¹ A. Ambroziak, *Readaptacja społeczna...*, s. 182-183.

¹² A. Ager, A. Strang, *Indicators of integration: Final Report, Home Office*, London 2004, s. 102.

instytucji resocjalizacyjnej¹³. Zmiany na poziomie jednostkowym, grupowym czy społeczności lokalnej wywoływane są poprzez działania pracownika socjalnego w oparciu o zasadę pomocniczości, z poszanowaniem niezależności i prawa jednostki do samostanowienia. Praca socjalna dąży do wydobycia z jednostki zaradności, odpowiedzialności, umiejętności samopomocy i zdolności do autonomicznego i sprawnego funkcjonowania w środowisku społecznym¹⁴.

Należy podkreślić, że o ile resocjalizacja do osiągnięcia zmian zmierza poprzez działania zestandaryzowane, prawnie usankcjonowane, zaprojektowane i realizowane, o tyle praca socjalna jako działalność o charakterze aktywizującym, opiera się na relacji horyzontalnej, aktywizującej (byłego) skazanego/wychowanka.

3. Reintegracja społeczna osób opuszczających instytucje resocjalizacyjne

Wyniki badań oraz analizy potwierdzają, że w procesie reintegracji społecznej byłych więźniów występują różnorodne sytuacje utrudniające (bariery)¹⁵

¹³ A.W. Nocuń, J. Szmagałski, *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*, Katowice 1998, s. 9.

¹⁴ Z. Grabusińska, *Rola aktywnej pracy socjalnej w integracji*, Warszawa 2012, s. 36.

¹⁵ R. Szczepanik, K. Miszewski, *Wpływ długoterminowego uwięzienia na rodziny więźniów – stan wiedzy i zaniedbane kierunki badań*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2016, nr 30; I. Niewiadomska, *Instytucjonalne determinanty powrotu do przestępstwa*, w: *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2010; A. Szymanowska, *Czynniki utrudniające readaptację społeczną w świetle badań katamnesticznych*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009; G. Robinson, I. Crow, *Offender rehabilitation. Theory, research and practice*, Sage Publications Ltd 2009; A. Szymanowska, G. Korwin-Szymanowski, *Stosunek instytucji świadczących pomoc do byłych skazanych*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, H. Lenczewska-Machel, H. Machel, *Marginalizacja społeczna jako czynnik redukujący poprawczą sprawność więzienia*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, M. Borzycki, T. Makkai, *Prisoner reintegration post-release*, Australian Institute of Criminology 2007; M. Borzycki, E. Baldary, *Promoting Integration: The Provision of Prisoner Post-release Services*, „Trends & Issues in Crime and Criminal Justice” 2003, nr 262; *Rola norm społecznych w procesach wykluczania i reintegracji społecznej. Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*, red. J. Kwaśniewski, Warszawa 2008.

oraz wspierające (szanse)¹⁶, których przewyciężenie, bądź też wykorzystanie określa losy życiowe byłego więźnia i jego dalsze funkcjonowanie w ramach społeczeństwa.

Osoby wychodzące na wolność po odbyciu kary pozbawienia wolności doświadczają niekorzystnych sytuacji i wydarzeń utrudniających ich proces reintegracji społecznej. Bariery na poziomie indywidualnym w procesie reintegracji społecznej odnoszą się do możliwości i kompetencji jednostki w zakresie organizacji tych zasobów, m.in.¹⁷:

- trudna sytuacja rodzinna, charakteryzująca się brakiem wsparcia osób bliskich, partnera, dzieci lub zerwane więzi;
- zła sytuacja materialna wynikająca z braku środków do życia, wsparcia materialnego;
- nieposiadanie stałego miejsca zamieszkania lub mieszkanie na obszarze o wysokich wskaźnikach przestępczości;
- brak zatrudnienia, kwalifikacji zawodowych, doświadczenia zawodowego;
- niski poziom wykształcenia;
- zła sytuacja zdrowotna;
- autostygmatyzacja, oznaczająca się „wpojonym” statusem przestępcy;
- długość odbytego wyroku;
- niski poziom umiejętności społecznych;

¹⁶ J. Laub, R. Samson, *Shered beginnings, devergent lives. Delinquent boys to age 70*, Harvard University Press 2003; A. Iwanowska, *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013; J. Nestorowicz-Wyborska, *Penitencjarny i postpenitencjarny system wsparcia w opinii bezdomnych. Raport z badań*, w: *Forum o bezdomności bez lęku. Rok V*, red. M. Dębski, A. Kwaśnik, A. Wicka-Łangowska, Gdańsk 2012; F. Rekosz, *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, „Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2010, nr 3; A.J. Shinfeld, J. Graffan, *Community Reintegration of ex-Prisoner: Type and Degree of Change in Variables Influencing Successful Reintegration*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2009, t. 53, nr 1; D. Lizoń-Szłapowska, J. Stanek, *Opinie skazanych na temat opieki postpenitencjarnej i jej wpływ na process readaptacji społecznej*, w: *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009; A. Baładynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006; R. Musidłowski, *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, w: T. Bulenda, R. Musidłowski, *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Warszawa 2003; S. Maruna, *Making good. How ex-convicts reform their and rebuild their lives*, Washington 2001.

¹⁷ A. Kacprzak, I. Kudlińska, *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Warszawa 2014, s. 54.

- brak skonkretyzowanych planów działania po wyjściu na wolność, „nie-realistyczny optymizm”;
- niska samoocena i brak motywacji do podjęcia/poszukiwania pracy lub/i kontynuacji nauki.

Na poziomie społecznym wśród barier, które wpływają na proces reintegracji społecznej, można wskazać¹⁸:

- sytuację na rynku pracy (bezrobocie, nowe technologie, duże wymagania pracodawców);
- brak lub niewielki zakres współpracy między instytucjami Służby Więziennej a instytucjami i organizacjami zajmującymi się pomocą byłym więźniom na wolności;
- brak instytucji „przejściowych”, czyli innymi słowy „pomostowych” między zakładem karnym/zakładem poprawczym a powrotem do życia na wolności;
- ograniczona oferta programów reintegracyjnych dla skazanych i trudności w dostępie do nich (np. dla więźniów długoterminowych);
- polityka mieszkaniowa;
- utrudniony dostęp do instytucji pomocowych ze względu na obowiązujące w nich kryteria;
- społeczne postrzeganie byłych skazanych, wizerunek byłego więźnia w oczach potencjalnych pracodawców, stygmatyzacja przestępców.

Należy podkreślić, że sytuacja społeczno-ekonomiczna byłych skazanych jest wypadową czynników związanych z ich funkcjonowaniem w okresie przed odbywaniem kary, w jej trakcie oraz po jej zakończeniu, przy czym każdy z nich posiada własną specyfikę. Ich współoddziaływanie wpisuje się w problematykę współczesnych procesów ekskluzji. Brak powrotu do przestępstwa po opuszczeniu placówki resocjalizacyjnej jest głównym celem stosowania kary, ale przede wszystkim niezbędnym warunkiem ponownej integracji społecznej byłych skazanych i wychowanków¹⁹.

Wśród możliwości usprawnienia działalności na rzecz reintegracji społecznej osób opuszczających placówki resocjalizacyjne wyróżnia się:

- zwiększenie możliwości stosowania kar nieizolacyjnych;
- promowanie współpracy międzyinstytucjonalnej;

¹⁸ A. Kacprzak, I. Kudlińska, *Praca socjalna...*, s. 54-55.

¹⁹ A. Szymanowska, *Czynniki utrudniające readaptację społeczną w świetle badań katamnesticznych*, w: *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009, s. 300.

- indywidualizacja pomocy;
- umożliwienie okresowego zatrudnienia, pozwalającego na zdobycie doświadczenia zawodowego i kwalifikacji;
- tworzenie projektów kompleksowych;
- zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnej w proces reintegracji społecznej osób opuszczających placówki resocjalizacyjne;
- promowanie indywidualnego podejścia w pracy z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne;
- promowanie polityki antydyskryminacyjnej i działań w zmierzających w stronę destygmatyzacji byłych przestępców;
- zwiększanie stosowalności warunkowego przedterminowego zwolnienia poprzez stworzenie zapisu ustawowego.

Prawidłowe funkcjonowanie osoby skazanej w obszarze społecznym, zawodowym, rodzinnym stanowi cel oddziaływań resocjalizacyjnych, ale i działań pracowników socjalnych, wymagających odpowiednich programów reintegracji społecznej. O ile w Polsce doświadczenia aktywnej pracy z byłymi osadzonymi są w fazie rozwoju, o tyle na świecie widoczne są sukcesy w reintegracji byłych więźniów.

4. Wybrane programy reintegracji i readaptacji społecznej i zawodowej na świecie

Istotną rolę w dokonywaniu zmian w kontekście wykluczenia społecznego osób opuszczających zakłady karne oraz integracji społecznej i zawodowej pełnią instytucje i podmioty zorientowane na pomoc i wsparcie byłym skazanym i ich rodzinom. Są to instytucje resocjalizacyjne, instytucje pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe realizujące programy readaptacji społecznej i zawodowej więźniów. Jednym z kluczowych zagadnień w przypadku osób skazanych jest współpraca instytucjonalna, indywidualizacja oddziaływań oraz szeroki wachlarz programów reintegracji i readaptacji społecznej i zawodowej. O ile w Polsce możemy się pochwalić dobrymi praktykami w tym zakresie, to warto jednak przyjrzeć się doświadczeniom światowym, które mogą stać się inspiracją do projektowania i wdrażania ich w systemie pomocy penitencjarnej i postpenitencjarnej w Polsce.

Kathryn J. Fox, socjolożka z University of Vermont, przeanalizowała w 2010 r. trzy modele programów reintegracji przestępców, które powstały

dzięki dofinansowaniu w ramach amerykańskiej inicjatywy. Fox poddała analizie siedem działających w Vermont programów reintegracji, w których na stałe uczestniczyło 95 byłych więźniów (choć liczba osób korzystających incydentalnie z pomocy w znalezieniu mieszkania lub pracy była dużo większa). Pięć programów wykorzystywało różne warianty modelu „Kręgi wsparcia i odpowiedzialności” (COSA)²⁰. W przypadku pozostałych dwóch modeli ich głównym składnikiem stały się panele społecznościowe. W jednym z nich (w dalszej części zwanym „modelem mentorskim”) komponent pomocniczy stanowił mentoring, do drugiego natomiast (w dalszej części zwanego „modelem panelowym”) inkorporowano dodatkowe usługi takie jak pomoc mieszkaniowa i wsparcie przy zatrudnieniu.

„Kręgi wsparcia i odpowiedzialności” (COSA) to model programów reintegracji przestępców po opuszczeniu zakładu karnego zapoczątkowany w 1994 r. w Kanadzie, a dziś działający również m.in. w USA i Wielkiej Brytanii. Celem tych programów była walka z przestępczością seksualną. Programy te działają jako grupy/kręgi 3-5 przeszkolonych ochotników ze społeczności lokalnej pozostające pod nadzorem profesjonalistów, którzy tworzą kolejne zewnętrzne kręgi wsparcia, a skupiające się wokół przestępcy, towarzyszące mu i udzielające mu wsparcia w codziennym życiu. Wewnętrzny krąg (skupiony wokół przestępcy) spotyka się regularnie (grupowo i indywidualnie), aby nieść pomoc praktyczną, materialną, wsparcie instrumentalne, emocjonalne i duchowe byłemu więźniowi w codziennym życiu, ale również kształtować w nim postawy i działania prospołeczne. Przestępcy uczestniczą w programie dobrowolnie, ale konieczne jest: autentyczne zaangażowanie się, realizowanie postanowienia porozumienia/kontraktu, otwarte informowanie o błędach, potknięciach, aby unikać ponownych przestępstw, uczestniczenie w doradztwie i innych programach społecznościowych (np. programach zapobiegania powrotom do przestępstw, terapiach uzależnień, terapiach kontroli agresji)²¹.

Programy te cieszą się coraz większym uznaniem, finansowane są ze środków publicznych, a badania pokazują, że przynoszą dobre rezultaty – wskaźnik powrotu do przestępstw spada o ok. 70-80%, a powtórne

²⁰ Oryginalna nazwa: *Circles of Support and Accountability (COSA)*.

²¹ R. Wilson, F. Cortoni, A. McWhinnie, *Circles of Support & Accountability: A Canadian National Replication of Outcome Findings*, „Sex Abuse” 2009, nr 21(4).

przestępstwa są mniej brutalne (dane w porównaniu do przestępców nieuczestniczących w programie COSA)²².

Panele społecznościowe (*community panels*) i społeczne rady/komisje naprawcze²³ w Vermont to jedne z pionierskich w USA form realizacji zasad sprawiedliwości naprawczej w programach wolnościowych. Komisje naprawcze funkcjonujące w ramach miejskich społecznych centrów sprawiedliwości naprawczej (CJS)²⁴ wykorzystują panele społecznościowe służące jako działanie alternatywne dla klasycznych form nadzoru sądowego i kuratorskiego do pociągania przestępców do odpowiedzialności oraz angażowania w programy służby społecznej oraz praktyk naprawczych takich jak restytucja²⁵. Istotą działania paneli jest zaangażowanie w proces reintegracji przestępcy oraz kilku przeszkolonych przedstawicieli lokalnej społeczności. W skład panelu wchodzi przedstawiciele wspólnoty, profesjonalści (m.in. w zakresie poszukiwania pracy, z obszaru mieszkalnictwa, edukacji) oraz sam przestępca. Przewidują one również włączenie działań pomocowych dla ofiar przestępstw. W odróżnieniu od modelu COSA, uczestnictwo w programach panelowych jest oparte na bardziej sformalizowanych zasadach i relacjach między przestępcą a członkami panelu, a nacisk kładzie się na realizację uzgodnionego planu naprawy wyrządzonej szkody.

Model panelowy był „modelem profesjonalnym” a program ten koncentrował się na udzielaniu konkretnego (lub strukturalnego) wsparcia przestępcom w formie pomocy w przy zorganizowaniu mieszkania i zatrudnienia. W gruncie rzeczy program korzystał ze specjalistów ds. zatrudnienia, mieszkaniowych i uzależnień, do których mógł kierować swoich uczestników (mogli także zaofiarować swoje usługi wielu przestępcom niezaangażowanym w program panelowy), a tego rodzaju konkretne wsparcie stanowiło kluczową wartość oferowanego programu. Na przykład specjalista ds. mieszkaniowych związany z modelem panelowym pomagał przestępcom znaleźć mieszkanie (oraz właścicieli, którzy takie mieszkania wynajmowali) i negocjować kwestie najmu z właścicielem. Koordynator ds. reintegracji dokładał pieniądze do kaucji za wynajem lub pomagał w opłacaniu czynszu w przypadku problemów finansowych

²² R. Wilson, F. Cortoni, A. McWhinnie, *Circles of Support...*

²³ Oryginalna nazwa: *Community Reparative Boards*.

²⁴ Oryginalna nazwa: *Community Justice Center*.

²⁵ D.R. Karp, *Harm and repair: Observing restorative justice in Vermont*, „Justice Quarterly” 2001, s. 1.

uczestnika programu. Specjalista ds. zatrudnienia pomagał w szybkim znalezieniu pracy oraz zwiększeniu umiejętności takich jak pisanie życiorysu lub udzielaniu porad w zakresie rozmów kwalifikacyjnych. Także doradztwo w zakresie walki z nałogiem było bardziej dostępne w ramach tego programu. Te konkretne metody wsparcia umożliwiały szybszą reintegrację przestępców oraz ich gotowość do stabilizacji. W związku z dużym naciskiem na wsparcie praktyczne i zamiarem nieangażowania członków społeczności w reintegrację przestępców program ten wspierał przestępców w sposób bardziej materialny i konkretny niż metody podejścia społeczno-emocjonalnego²⁶.

Trzecim, półformalnym jest model mentorski, indywidualnie konfigurowany dla każdego przestępcy. W modelu tym przywidziana została możliwość bezpośrednich, indywidualnych spotkań więźniów z mentorem także poza panelem. Utrzymywał on półformalną relację między panelem a uczestnikiem, jak również między mentorem a osobą mentorowaną.

Każdy z przedstawionych modeli określa sposób i działania wspierające i angażujące uczestników w pracę ze społecznością lokalną, których celem jest reintegracja i readaptacja więźniów. Model COSA akcentuje pozytywne aspekty inwestowania w reintegrację byłych więźniów w formie intensywnego wsparcia socjalnego. Model mentorski wykorzystuje zrównoważoną przestrzeń między tendencjami „przyzwalającymi” a „karnymi” w praktykach naprawczych poprzez mentoring w codziennym życiu i podkreślanie odpowiedzialności byłych więźniów. Natomiast model panelowy podkreśla kwestię zadośćuczynienia w formie usług społecznych i oferuje skoncentrowane wsparcie strukturalne umożliwiające zniesienie ograniczeń i barier inkluzji społecznej²⁷. Zaprezentowany ruch w kierunku sprawiedliwości opartej na społecznościach lokalnych stopniowo zyskuje popularność w wielu krajach na świecie. Dzięki nim dokonują się zmiany w obszarze postrzegania byłych przestępców, roli i rodzaju kary oraz znaczenia społeczności lokalnych w reintegracji byłych więźniów.

Dobre praktyki działań w Europie i na świecie mogą stać inspiracją w budowaniu programów reintegracji i readaptacji społecznej w Polsce.

Jednym z programów reintegracji społecznej byłych więźniów jest program WISE Employment²⁸ realizowany od 2001 r. w Australii. Działal-

²⁶ A. Kacprzak, I. Kudlińska, *Praca socjalna...*, s. 133-134.

²⁷ K.J. Fox, *Second Chances. A Comparison of Civic Engagement in Offender Reentry Programs*, "Criminal Justice Review", 2010, vol 35(3).

²⁸ <https://wiseemployment.com.au/employers/> (dostęp: 5.12.2019 r.).

ność WISE Employment, czyli „Empowerment through Employment” jest skierowana do osób, które weszły w konflikt z prawem. Są to zarówno skazani, jak i byli skazani. Obejmuje on m.in.:

- program Make it work – skierowany do przestępców zobowiązanych do uiszczenia grzywny – realizowany był w latach 2002-2006, a uczestniczyło w nim łącznie 336 skazanych prawomocnym wyrokiem. Rezultatem twardym działań był spadek przestępczości wśród jego odbiorców (wskaźnik recydywy wyniósł w tej grupie 13,7%, natomiast w grupie kontrolnej osób nie biorących udziału w żadnych programach – 67%). Rezultatami miękkimi były: wzrost samooceny i poczucia własnej wartości oraz zmiany stylu życia (m.in. w aspekcie używek)²⁹;
- program Straight for work – skierowany do więźniów niepełnosprawnych opuszczających zakłady karne. Realizacja tego programu przypadała na lata 2007-2009.

Wspólnymi cechami programów jest indywidualne podejście oparte na zasadach mentoringu oraz z zastosowaniem wielu technik pracy. Praca ma tu charakter długoterminowy i holistyczny. W realizację programu włączono 138 wolontariuszy oraz 144 byłych skazanych.

Kolejny program to „The Clink Restaurant”, zainicjowany w 2009 r. i realizowany nieprzerwalnie w Wielkiej Brytanii, obejmujący byłych więźniów. Program ten jest przeprowadzany we współpracy z więzieniami w High Down, Cardiff i Brixton. Opuszczający je skazani mają możliwość otrzymania wsparcia na ponowne wyjście na rynek pracy w ramach jednej z trzech restauracji. Więźniowie w każdym z projektów szkoleniowych The Clink trenują do 40 godzin tygodniowo, pracując nad zdobyciem krajowych kwalifikacji zawodowych City & Guilds. Symulując profesjonalne środowisko pracy, więźniowie, u których pozostało od sześciu do osiemnastu miesięcy wyroku, mogą służyć jako wolontariusze w programie, przechodząc szkolenie w pełnym wymiarze godzin w celu osiągnięcia wymaganego poziomu, aby odnieść sukces w swojej branży. Szkolenie w więzieniu prowadzi do zatrudnienia po zwolnieniu, co ma pozytywny wpływ na byłych przestępców, ich rodziny oraz społeczności³⁰. Celem głównym działania restauracji było przeciwdziałanie zjawisku powrotnej przestępczości. Beneficjenci uczestniczą w pięcioetapowym programie

²⁹ https://wiseemployment.com.au/uploads/publication/An_overview_of_WISEs_programs_for_ex-offenders_in_Australia.pdf (dostęp: 5.12.2019 r.).

³⁰ https://thelinkcharity.org/thelinkcharity/wp-content/uploads/2019/08/JDL_The_Clink_report.pdf dostęp 20.03.2021 r.

aktywizacyjnym, czyli rekrutacji, szkoleniu, ewaluacji, zatrudnieniu i mentoringu. Do czerwca 2014 r. wzięło w nim udział 500 byłych skazanych³¹. W 2013 r. trening przeszło 94 byłych więźniów, spośród których 53 znalazło stałe zatrudnienie (głównie w restauracjach). Program jest oceniany jako bardzo skuteczny, z uwagi na niski wskaźnik recydywy³².

Inną propozycją działań w ramach reintegracji jest program „The Clink Charity”, którego celem jest ograniczenie ponownych przestępstw poprzez szkolenie i rehabilitację więźniów. „Clink zapewnia więźniom możliwość zdobycia nowych umiejętności i kwalifikacji w gastronomii i ogrodnictwie. Następnie wspiera absolwentów, pomagając im w znalezieniu zakwaterowania po zwolnieniu. Daje im to prawdziwą szansę na powrót do społeczności z możliwością odwrócenia życia, co zmniejszy przestępczość i poprawi bezpieczeństwo publiczne. Doskonałe wyniki tego programu podkreślono podczas audytu przeprowadzonego przez Justice Data Lab – więźniowie przystępując do tego programu są o 49,6% mniej skłonni do ponownego popełnienia przestępstwa”³³.

Kolejnym bardzo interesującym programem reintegracji społecznej realizowanym w Wielkiej Brytanii jest program „Safe Ground”, który działa na rzecz promowania umiejętności relacji jako narzędzi umożliwiających ludziom zmianę, zmniejszając w ten sposób ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa i budowania silniejszych społeczności. Program został zainicjowany w 2003 r., a jego głównymi odbiorcami są więźniowie i ich rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci. Organizacja „Safe Ground” w swojej działalności koncentruje się przede wszystkim na poprawie relacji rodzinnych osób skazanych. Dotychczas, jako szczególnie skuteczne uznano:

– „Family Man” – intensywny program pracy grupowej dla mężczyzn i młodych mężczyzn przebywających w zakładzie karnym trwający. Program realizowany był w latach 2003-2017 i zakładał wykorzystanie relacji rodzinnych jako motywatora do rozwijania kluczowych umiejętności społecznych, niezbędnych dla dalszej edukacji, treningu oraz poradzenia sobie na rynku pracy, jednocześnie kwestionując postawy i myślenie oraz przyczyniając się do powstrzymania się od przestępczości. W ramach pracy z tym programem wykorzystuje się dramaty, beletrystykę, dyskusje

³¹ <https://thelinkcharity.org/projects/> (dostęp: 5.12.2019 r.).

³² <https://thelinkcharity.org/the-charity> (dostęp 05.12.2019 r.).

³³ Michael Spurr, dyrektor generalny HMPPS (kwiecień 2018 r.).

grupowe, gry i pisemne portfolio, aby wspierać uczestników w rozwijaniu i utrzymywaniu relacji rodzinnych³⁴;

– „Fathers Inside” – to intensywny program pracy grupowej dla mężczyzn i młodych mężczyzn przebywających w więzieniu, realizowany w latach 2003-2017. Program koncentrował się na obowiązkach rodzicielskich oraz edukacji, rozwoju i dobrym samopoczuciu dzieci. Celem programu było zrozumienie roli ojca, korygowanie postaw, rozwój umiejętności niezbędnych do pomyślnego opuszczenia zakładu karnego i powstrzymania się od przestępczości³⁵.

We Francji od 2000 r. realizowany jest program „L’Usine”³⁶, w którym grupą docelową są m.in. osoby nieletnie oraz młodzież objęta nadzorem sądowym. „L’Usine”, czyli „Fabryka” jest przedsiębiorstwem zrzeszonym w organizacji Groupe SOS, zajmującej się działalnością na rzecz osób i grup. Głównym celem jego działalności jest reintegracja społeczna młodych osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy np. karanych. Działalność organizacji obejmuje m.in. działania na rzecz środowiska naturalnego, działalność gastronomiczną, eventy oraz działalność cateringową. Co roku zatrudniano około 100 nowych pracowników na maksymalnie 2 lata. Proces reintegracji pracowników jest koordynowany przez 4 doradców: pełnomocnika, bezpośredniego menadżera, pracownika socjalnego oraz przedstawiciela urzędu pracy, dzięki czemu wsparcie ma charakter kompleksowy – obejmuje obok kwestii aktywizacji zawodowej m.in. opiekę zdrowotną, mieszkalnictwo, pomoc edukacyjną, doradztwo prawne, pomoc psychologiczną.

W Norwegii pozytywne efekty przynosi realizacja programu „Więzienie Bastoy”³⁷ działający od 2009 r., który obejmuje skazanych i ich rodziny (zwłaszcza dzieci). Więzienie to działa na zasadach małej społeczności lokalnej. Obejmuje 80 budynków, w którym mieszczą się m.in. szkoła, kościół, sklep, biblioteka, szpital, placówki pomocy społecznej. Skazani (ok. 120 skazanych) mieszkają w drewnianych domkach. Pracują w więziennym gospodarstwie, w kuchni, w zakładach technicznych lub w domkach.

³⁴ <http://www.safeground.org.uk/prisons/family-man/> (dostęp: 20.03.2021 r.).

³⁵ <http://www.safeground.org.uk/prisons/fathers-inside/> (dostęp: 20.03.2021 r.).

³⁶ <https://www.usine.ch/> (dostęp: 5.12.2019 r.).

³⁷ <https://allthatsinteresting.com/bastoy-prison/> (dostęp: 5.12.2019 r.).

Działalność więzienia jest wspierana poprzez NAV oraz KREM, prywatne przedsiębiorstwo zajmujące się działalnością pomocową. Wsparcie KREM jest adresowane do skazanych opuszczających placówkę.

5. Podsumowanie

Idea reintegracji i readaptacji społecznej oraz zawodowej zyskuje coraz większe zainteresowanie, przy czym współcześnie postrzega się ją jako proces angażujący nie tylko system sprawiedliwości, ale również pomoc społeczną oraz organizacje pozarządowe, których pracownicy mają ułatwiać proces zmiany byłych więźniów w środowisku otwartym. Ani reintegracja, ani readaptacja byłych skazanych nie jest możliwa bez uwzględnienia czynników mających znaczenie podczas odbywania kary oraz po jej zakończeniu, jak również czynników indywidualnych i środowiskowych wpływających na procesy resocjalizacji i readaptacji. Z sukcesu byłych więźniów korzystają wszyscy, od samej jednostki rozpoczynając, przez rodziny, społeczności, a na państwie kończąc. Ponowna socjalizacja, adaptacja w środowisku lokalnym, zatrudnienie itp., możliwe jest, dzięki działaniom podejmowanym w ramach programów reintegracji i readaptacji społecznej oraz zawodowej przy zaangażowaniu różnorodnych podmiotów zorientowanych na osiągnięcie wspólnego celu. Odpowiedni dobór programów (korzystając z dobrych praktyk na gruncie światowym) może przyczynić się do efektywnego włączenia byłych więźniów do społeczeństwa.

Dlatego współczesna praca socjalna, resocjalizacyjna i wymiar sprawiedliwości, nie powinny skupiać się tylko na osobie przestępcy, ale również na jego rodzinie i bliskich, na członkach społeczności oraz przedstawicielach różnych lokalnych instytucji i organizacji. Pomoc skazanym i przywrócenie ich na tory społecznego funkcjonowania przez oddziaływania systemowe, przynosi korzyści wykraczające poza wymiar jednostkowy i owocuje nie tylko w lokalnej przestrzeni czy w postaci korzyści danej rodziny i sąsiedztwa, lecz także w długim okresie – wpływając na kolejne pokolenia i kształtując ich zasoby oraz wzorce funkcjonowania.

Bibliografia

Literatura

Ager A., Strang A., *Indicators of integration: Final Report*, London 2004.

Ambrozik W., *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, w: *Resocjalizacja, tom 2*, red. B. Urban, J.M. Stanik, Kraków 2007.

Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006.

Borzycki M., Makkai T., *Prisoner reintegration post-release*, Australian Institute of Criminology, 2007.

Borzycki M., Baldary E., *Promoting Integration: The Provision of Prisoner post-release Services*, "Trends & Issues in Crime and Criminal Justice" 2003, nr 262.

Fidelus A., *Oblicza wykluczenia i marginalizacji społecznej*, Warszawa 2011.

Grabusińska Z., *Rola aktywnej pracy socjalnej w integracji*, Warszawa 2012.

Iwanowska A., *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Warszawa 2013.

Kacprzak A., Kudlińska I., *Praca socjalna z osobami opuszczającymi placówki resocjalizacyjne i ich rodzinami*, Warszawa 2014.

Kalinowski M., *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Warszawa 2005.

Karp D.R., *Harm and repair: Observing restorative justice in Vermont*, „Justice Quarterly” 2001, s. 1.

Niewiadomska I., *Instytucjonalne determinanty powrotu do przestępstwa*, w: *Zachowania przestępcze. Przyczyny i zapobieganie*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2010.

Laub J., Samson R., *Shered beginnings, devergent lives. Delinquent boys to age 70*, Harvard University Press 2003.

Lenczewska-Machel H., Machel H., *Marginalizacja społeczna jako czynnik redukujący poprawczą sprawność więzienia*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009.

Lizoń-Szłapowska D., Stanek J., *Opinie skazanych na temat opieki postpenitencjarnej i jej wpływ na proces readaptacji społecznej*, w:

Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009.

Maruna S., *Making good. How ex-convicts reform their and rebuild their lives*, Washington 2001.

Musidłowski R., *Pomoc postpenitencjarna w systemie pomocy społecznej*, w: T. Bulenda, R. Musidłowski, *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, Warszawa 2003.

Nestorowicz-Wyborska J., *Penitencjarny i postpenitencjarny system wsparcia w opinii bezdomnych. Raport z badań*, w: *Forum o bezdomności bez lęku. Rok V*, red. M. Dębski, A. Kwaśnik, A. Wicka-Łangowska, Gdańsk 2012.

Nocuń A.W., Szmagański J., *Podstawowe umiejętności w pracy socjalnej i ich kształcenie*, Katowice 1998.

Pytko L., *Resocjalizacja – anachronizm, utopia czy nowe wyzwania socjopedagogiczne*, w: *Dewiacje wśród młodzieży. Uwarunkowania i profilaktyka*, red. B. Urban, Kraków 2001.

Rekosz E., *Przygotowanie skazanych do zwolnienia. Wyniki badań na temat oddziaływań penitencjarnych w polskich zakładach karnych*, „Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2010, nr 3.

Robinson G., Crow I., *Offender rehabilitation. Theory, research and practice*, Sage Publications Ltd 2009.

Rola norm społecznych w procesach wykluczania i reintegracji społecznej. Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej, red. J. Kwaśniewski, Warszawa 2008.

Shinfeld A.J., Graffan J., *Community Reintegration of ex-Prisoner: Type and Degree of Change in Variables Influencing Successful Reintegration*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2009, t. 53, nr 1.

Szatur-Jaworska B., *Teoretyczne podstawy pracy socjalnej*, w: *Pedagogika społeczna: człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1996.

Szczepanik R., Miszewski K., *Wpływ długoterminowego uwięzienia na rodziny więźniów – stan wiedzy i zaniedbane kierunki badań*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2016, nr 30.

Szczęsny W.W., *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Warszawa 2003.

Szymanowska A., *Czynniki utrudniające readaptację społeczną w świetle badań katamnesticznych*, w: *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009.

Szymanowska A., Korwin-Szymanowski G., *Stosunek instytucji świadczących pomoc do byłych skazanych*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, red. F. Kozaczuk, Rzeszów 2009.

Wilson A.R., Cortoni F., McWhinnie A., *Circles of Support & Accountability: A Canadian National Replication of Outcome Findings*, "Sex Abuse" 2009, nr 21(4).

Źródła internetowe

<https://wiseemployment.com.au/employers/>.

<https://thelinkcharity.org/projects>.

https://thelinkcharity.org/thelinkcharity/wp-content/uploads/2019/08/JDL_The_Clink_report.pdf.

<https://www.usine.ch/>.

<https://allthatsinteresting.com/bastoy-prison>.

https://wiseemployment.com.au/uploads/publication/An_overview_of_WISEs_programs_for_ex-offenders_in_Australia.pdf.

<http://www.safeground.org.uk/prisons/family-man/>.

<http://www.safeground.org.uk/prisons/fathers-inside/>.

<https://allthatsinteresting.com/bastoy-prison/>.

Monika Natalia Kaczmarczyk¹

**SYTUACJA OSADZONYCH KOBIET
PRZEBYWAJĄCYCH NA ODDZIALE DLA MATEK
I DZIECI A EFEKTYWNOŚĆ ODDZIAŁYWAŃ
RESOCJALIZACYJNYCH**

**MOTHERHOOD OF FEMALE PRISONERS AND THE
EFFECTIVENESS OF SOCIAL REHABILITATION
INTERACTIONS**

Otrzymano: 01.04.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9327

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności orzekana wobec kobiet dokonujących przestępstw jest tematem dyskusji w literaturze przedmiotu. Wielu badaczy zastanawia się nad funkcją resocjalizacyjną, ponieważ osoby przebywające w izolacji narażone są na zjawisko prizonizacji. Problematyka wychowania dziecka w okresie odbywania kary pozbawienia wolności przez ich matki pojawiła się stosunkowo niedawno, bo pod koniec XX wieku. Znaczny wpływ na to zagadnienie miała pedagogika serca Marii Łopatkowej.

Cel badań

Badania przeprowadzone w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu miały na celu poznanie sytuacji społecznej osadzonych

¹ Dr Monika Natalia Kaczmarczyk, Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Społecznych; e-mail: M.Kaczmarczyk@wpps.uz.zgora.pl, ORCID: 0000-0001-6829-463X.

kobiet, ich opinii na temat placówki penitencjarnej, charakterystyki odbywanej kary oraz procesu resocjalizacji.

Metoda badań

Zastosowanie badań jakościowych, dokładnie ujmując metody biograficznej, techniki wywiadu narracyjnego Fritza Schützego w celu poznania uwieczonych kobiet pozwoliła na szczegółowe zinterpretowanie sytuacji społecznej kobiet w izolacji penitencjarnej, w odniesieniu do wieloaspektowości ich biografii.

Wyniki badań

Fragmenty wypowiedzi z zapisanych biografii osadzonych kobiet wskazują, że większość z nich pozytywnie wypowiada się o warunkach panujących w Domu Matki i Dziecka. Co zaskakujące, duża część z nich uznaje zasądzoną karę za słuszną, chociaż o wiele więcej z nich uważa proces resocjalizacji za iluzję, a za najważniejszą wartość uznają dobro dziecka.

Wnioski

Badania wskazują, że macierzyństwo w warunkach pozbawienia wolności powoduje, iż kobiety są o wiele mniej skłonne do awantur, przystępowania do podkultury więziennej. Otrzymałą karę uznają za słuszną, skupiają się na wychowaniu dziecka i zapewnieniu mu opieki oraz stabilności. Proces resocjalizacji w ich przypadku jest wspierany przez bliiski kontakt emocjonalny i fizyczny z dzieckiem. Pomimo tego, iż same osadzone wypowiadają się o resocjalizacji pejoratywnie, na podstawie ich wypowiedzi, w których wspominają odbywanie kary pozbawienia wolności poza Domem Matki i Dziecka w ZK Krzywianiec wnioskować można, że czas spędzony w tym Domu był czasem pozytywnym w odniesieniu do resocjalizacji.

Słowa kluczowe: Resocjalizacja, Prizonizacja, Macierzyństwo, Kobiety, Metoda biograficzna, wychowanie.

Abstract

Introduction

The penalty of imprisonment against women who commit crimes is often discussed in the in the rehabilitation literature . Many researchers are wondering about the social rehabilitation function, because women in isolation are exposed to the phenomenon of “prizonization” . The issue of

bringing up a child while their mothers were imprisoned appeared relatively recently, at the end of the 20th century. It was significantly influenced by the pedagogy of Maria Łopatkowa (mother and child in prison).

Purpose of research

The research carried out at the Mother and Child Home was aimed at finding out the characteristics of the social situation of female prisoners, their opinions on the penitentiary institution, the characteristics of the punishment being served and the rehabilitation process. In this way, you can assess the effectiveness of the rehabilitation process that is carried out in the Mother and Child Home in Krzywaniec.

Method

The use of qualitative research, precisely describing the biographies method of Fritz Schütze talks about the biographies of women. This research allowed for detailed interpretation of the social situation of women in isolation.

Findings

The statements given by the women inmates indicate that most of them have a positive opinion about the conditions in the Mother and Child Home. Surprisingly, many of them consider their punishment as fair, although many more consider the process of social rehabilitation as an illusion, and consider the best interest of the child as the most important value.

Conclusions

Research shows that motherhood under conditions of imprisonment makes women much less prone to fights, arguments and joining the prison subculture. They consider the received punishment to be right, and they focus on raising the child and providing him / her with care and stability. The rehabilitation process in their case is much more effective than that of women serving prison sentences, but not raising children. Despite the fact that the inmates themselves speak negatively about social rehabilitation, all the premises and research results indicate that social rehabilitation has a positive effect in their case.

Keywords: Rehabilitation, prison, Motherhood, Women, biographies method, education.

Macierzyństwo osadzonych kobiet a efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych

Kara pozbawienia wolności poza funkcją odstrasżającą, izolującą czy prewencyjną pełni również rolę wychowawczą, która w znacznym stopniu wiąże się z tym, że w wielu przypadkach socjalizacja osób znajdujących się w zakładach karnych nie przebiegała prawidłowo. Niejednokrotnie pobyt w zakładzie penitencjarnym stwarza możliwość poznania innego modelu życia². Takie założenie wymusza postawienie elementarnego pytania: czym właściwie jest resocjalizacja? Niestety odpowiedź nie jest jednoznaczna, co wynika z tego, że w literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji tego pojęcia. Większość z nich wskazuje, że proces resocjalizacji polega na modyfikacji osobowości, niwelowaniu niepożądanych zachowań, przez co staje się możliwe funkcjonowanie tych osób w społeczeństwie, zgodnie z przyjętym systemem aksjonormatywnym³. Teoretyczne rozpatrywania terminu resocjalizacja są możliwe na jednej z płaszczyzn:

- psychodynamicznej,
- behawioralnej,
- psychologii humanistycznej,
- psychologii poznawczej,
- interakcjonizmu symbolicznego,
- koncepcji nieprzystosowania społecznego⁴.

Warto zwrócić uwagę, na klasyczne już rozumienie resocjalizacji, jaką przedstawiła Maria Grzegorzewska. Uważała ona, że resocjalizacja stanowiła ostateczny cel pedagogiki specjalnej, która polegała na przywróceniu osobie nieprzystosowanej społecznie możliwość życia w zakresie interakcji rodzinnych, zawodowych itp.⁵. Natomiast zdaniem Marka Konopczyńskiego resocjalizację należy rozumieć jako system działań, którego zadania zmierzają do objęcia opieką osób niepotrafiących prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie. Zostało to spowodowane wadami środowiska kulturalnego, społecznego, rodzinnego, zawodowego (lub wręcz jego braku)

² A. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 67.

³ S. Sobczak, *Koncepcja inkluzji w teoriach resocjalizacji jako przeciwdziałanie ekskluzji społecznej*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2009, nr 9(2), s. 34-35.

⁴ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna – w kierunku twórczej resocjalizacji*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2018, nr 1(6), s. 65.

⁵ M. Kalinowski, *Struktura procesu resocjalizacji*, w: red. B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, s. 51.

oraz złymi czynnikami zdrowia biologicznego i psychologicznego⁶. Taka definicja wskazuje, że wiele osób, które popadły w konflikt z prawem powinny uzyskać pomoc. Z tego też względu działania resocjalizacyjne w instytucjach penitencjarnych stanowią sens ich istnienia. Ponadto kodeks karny wykonawczy określa, że celem kary pozbawienia wolności jest wytworzenie poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje, prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie, w tym przestrzeganie porządku prawnego: „wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”⁷. W praktyce działania resocjalizacyjne przyjmują kształt programów, w których jest akcentowana działalność osób odbywających karę pozbawienia wolności⁸. Przyczyniają się one do rozwijania potencjału twórczego, budowania nowych parametrów osobowości oraz aklimatyzowania się w rolach społecznych⁹.

Poważną przeszkodą w procesie resocjalizacji, która odbywa się w warunkach izolacji penitencjarnej jest możliwość wystąpienia zjawiska prizonizacji. Zostało ono zauważone i nazwane tak przez Donalda Clemmera, amerykańskiego strażnika więziennego. Zaobserwował on, że osoby długo przebywające w więzieniu nabywają doświadczenie oraz wiedzę o tym, w jaki sposób muszą one funkcjonować wśród innych skazanych¹⁰. Zjawisko to jest efektem ubocznym stosowania kary pozbawienia wolności, które prowadzi do powstania specyficznej kultury, hierarchii struktur społecznych, sposobów zachowywania się w społeczności uwięzionych¹¹. Na dobrą sprawę proces ten polega na depriwacji potrzeb osób odbywających karę pozbawienia wolności. Skutkiem tego jest powstanie tzw. drugiego życia, które w znacznym stopniu objawia się istnieniem różnorodnych

⁶ M. Konopczyński, *Twórcza resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 13-28.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.; dalej: k.k.w.).

⁸ A. Augustyński, *Przestrzeń zaufania i nadziei*, „Świat Problemów” 2011, nr 4, s. 13-16.

⁹ P. Krakowiak, A. Paczkowska, *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencjarnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, Warszawa 2014.

¹⁰ D. Clemmer, *The prison community*, New York 1958.

¹¹ P. Moczydłowski, *Więziennictwo w okresie transformacji ustrojowej w Polsce 1989-2003*, w: *System penitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musydłowski, Warszawa 2004, s. 77-127.

rodzajów grup - subkultur więziennych, posługiwanie się swoistymi kodami informacyjnymi, jak np. poprzez grypsy, czy noszenie tatuaży¹².

Polskie ustawodawstwo zakłada segregację kobiet i mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności. Kobiety zgodnie z informacją ze strony służby więziennej odbywają znacznie częściej, niż mężczyźni karę w zakładach o charakterze półotwartym¹³. W przypadku, kiedy stopień demoralizacji jest na tyle znaczny lub ze względu na kwestie bezpieczeństwa sąd może zdecydować o umieszczeniu kobiet w placówkach o charakterze zamkniętym (art. 87 ust. 1-2 k.k.w.). Istota problemu tkwi w tym, że jest to jedyna regulacja prawna określająca sposób odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety. Według Agnieszki Nadziei-Maziarz dzieje się tak, ponieważ cały system penitencjarny oparty został na osadzeniu męskiej populacji, która w zdecydowanej większości popełnia przestępstwa. W polskim systemie penitencjarny jak dotychczas nie stworzył osobnego typu zakładów specjalnie z myślą o kobietach, co więcej w całym kraju istnieje jedynie sześć placówek penitencjarnych przystosowanych do przyjmowania kobiet¹⁴:

- 1) Zakład Karny w Czesku Odział Zewnętrzny w Chojnicach;
- 2) Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu;
- 3) Zakład karny Kraków-Nowa Huta;
- 4) Zakład Karny w Krzywańcu;
- 5) Zakład Karny w Lublińcu;
- 6) Zakład Karny nr 1 we Wrocławiu.

Oprócz tego istnieje trzynaście aresztów śledczych, które zostały przystosowane do przyjmowania kobiet. Jest to liczba niewystarczająca, biorąc pod uwagę ciągle rosnący współczynnik przestępczości wśród kobiet¹⁵

W przypadku matek odbywających karę pozbawienia wolności i osadzonych wraz ze swoimi dziećmi zjawisko prizonizacji nie ma tak znacznego wpływu, jak w stosunku do innych grup osób osadzonych w zakładach karnych. Według psychologów kontakt matki z dzieckiem ma wiele pozytywnych efektów. Polskie regulacje prawne, w oparciu o legislację Unii Europejskiej, dają możliwość odbywania kary przez matki i przebywania wraz

¹² P. Moczydłowski, *Drugie życie w instytucji totalnej*, Warszawa 1988.

¹³ <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-krzywancu-kobiety-w-warunkach-izolacji-penitencjarnej>.

¹⁴ A. Nadzieja-Maziarz, *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5, s. 72.

¹⁵ *Ibidem*, s. 56.

z nimi dzieci¹⁶. Wspólne odbywanie kary pozbawienia wolności matki z dzieckiem określa k.k.w. Przy czym kara musi się odbywać w specjalnie wyznaczonym Domu Matki i Dziecka (art. 87 ust. 3-4 k.k.w.). Na terenie Polski istnieją dwa takie zakłady – Dom Matki i Dziecka w Grudziądzu oraz w Krzywańcu.

Tego typu dom przy Zakładzie Karnym w Grudziądzu powstał na bazie funkcjonującego od 1949 r. żłobka oraz Domu Małych Dzieci przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu. W 1989 r. transformacji uległy zadania oraz charakter obu placówek. Od tego czasu działają jako Dom Matki i Dziecka. Warunki odbywania kary w tym ośrodku znacznie różnią się od typowych zakładów karnych. W Grudziądzu jest to budynek czteropiętrowy (aktualnie w rozbudowie), w którym znajdują się trzyosobowe pokoje. Każdy z nich jest jasny, przytulny i wyposażony w taki sposób, aby możliwa była opieka nad dziećmi. Raz na kwartał kierownik placówki wraz z wychowawcą i psychologiem dokonuje oceny postawy matki. W tej placówce penitencjarnej znajdowała się też do niedawna jedyna w Polsce izba porodowa oraz oddział położniczy¹⁷, która aktualnie znajduje się w Zamiejscowym Oddziale Ginekologiczno-Położniczym Szpitala Aresztu Śledczego w Bydgoszczy przy Zakładzie Karnym.

Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu został utworzony w 1979 r. Na terenie tej placówki penitencjarnej znajduje się także oddział dla tymczasowo aresztowanych kobiet oraz kobiet uzależnionych od alkoholu. W Domu tym jest 26 miejsc, a wyposażenie jest bardzo zbliżone do warunków jakie są w Grudziądzu¹⁸. W tej placówce, oprócz pokoi dla matek, znajduje się plac zabaw, świetlica oraz kuchnia wraz z całym wyposażeniem. Ponadto są dwa przedszkola, w których funkcje wychowawczyń pełnią osadzone. Jedno przedszkole przeznaczone jest dla dzieci do 2 roku życia, drugie zaś dla dwulatków i starszych. Zasadniczo w tym Domu mogą przebywać kobiety wraz z towarzyszącym im dzieckiem do trzeciego roku życia, chociaż zdarzają się wyjątki, kiedy dziecko może przebywać przy matce do 4 roku życia¹⁹. Podstawowym celem funkcjonowania Domów Matki

¹⁶ A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4, s. 55.

¹⁷ N. Gniadek, *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, „Studia Gdańskie” 2011, nr 28, s. 144.

¹⁸ Informacja za oficjalną stroną internetową Służby Więziennej: <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu> (dostęp z dnia 21.04.2021).

¹⁹ M. Teleszewska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, Białystok 2018.

i Dziecka na terenie zakładu karnego jest wychowanie dzieci, co wynika z aspektów psychologicznych oraz biologicznych prawidłowego rozwoju dzieci. Proces resocjalizacji wobec skazanych matek toczy się niejako w tle wypełnianych obowiązków wychowawczych. Z tego też powodu obowiązki personelu penitencjarnego tych Domów ukierunkowane są na nauczenie kobiet prawidłowego wychowywania potomstwa. W wielu przypadkach jest to pierwsza w ich życiu profesjonalna pomoc, jaką zyskują w procesie wychowawczym. Od dietetyka uzyskują informacje o sposobach żywienia, od psychologa oraz lekarza pediatry właściwego postępowania z dziećmi²⁰. Oczywiście wychowawcy prowadzą szeroko zakrojone działania resocjalizacyjne, których celem jest odnalezienie się w różnych sytuacjach w warunkach życia na wolności, rozwiązywanie problemów alkoholowych, czy radzenie sobie ze stresem²¹.

Stworzenie warunków umożliwiających wychowanie dziecka w Domu Matki i Dziecka na terenie zakładu karnego związane jest ze szczególnymi wymaganiami jakie pojawiają się w okresie macierzyństwa. W pierwszym okresie życia dziecka powstaje uczuciowa więź matki z dzieckiem dlatego tak ważny jest nieprzerwany kontakt z najbliższą mu pod względem emocjonalnym osobą – matką. Dzięki temu dziecko o wiele efektywniej się rozwija, niż w przypadku braku relacji z matką. Zanim stworzono system, w którym dzieci mogą przebywać wraz z matką w izolacji, były one im odbierane. Wychowywaniem dzieci zajmowała się wtedy najbliższa rodzina, zazwyczaj dziadkowie, jeśli posiadali odpowiednie warunki socjalnobytowe oraz pozytywną opinię uzyskaną w toku wywiadu środowiskowego. Odizolowanie matki od dziecka powodowało liczne problemy z prawidłowym rozwojem fizycznym dziecka, jak np. traceniem na wadze, czy zahamowanie wzrostu. Dodatkowo dzieci pozbawione emocjonalnych kontaktów z matką wykazują brak zainteresowania światem zewnętrznym, a ich reakcje są nieadekwatne do wieku i rozwoju psychospołecznego²². Te oraz inne dolegliwości związane z brakiem odpowiednich warunków do wychowania dzieci zauważyła Maria Łopatkowa,

²⁰ E. Adamska, *Skazana matka w warunkach izolacji*, Krzywaniec: Opracowanie wewnętrzne. Dostępne w Domu Matki i Dziecka w ZK Krzywaniec.

²¹ E. Adamska, M. Wawrzyk, *Dom Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w Krzywanicu. Rys historyczny i specyfika działalności*, Krzywaniec: Opracowanie wewnętrzne. Dostępne w Domu Matki i Dziecka w ZK Krzywaniec.

²² A. Matysiak-Błaszczuk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4, s. 55.

pedagog oraz filozof, która opracowała nowy system teoretyczny wychowania – pedagogikę serca.

M. Łopatkowa była pierwszym pedagogiem, który przybliżył rolę miłości w życiu człowieka. Ze względu na wagę praktycznego zastosowania koncepcji M. Łopatkowej warto nieco przybliżyć jej myśl. Za punkt wyjścia jej teorii pedagogicznej należy uznać koncepcję holistyczną człowieka jaką głosił Boecjusz. Był to wczesnochrześcijański filozof, który w traktacie *O osobie Chrystusa i jej dwóch naturach* stworzył zasadę *persona est naturae rationalis individua substantia*²³. Tę koncepcję twórczo rozwinęła M. Łopatkowa, przez dodanie do niej elementów charakteryzujących rolę człowieka na przełomie XX i XXI wieku. Z tego też powodu u podstaw jej rozważań teoretycznych znajdują się koncepcje Ericha Fromma, którego myśl filozoficzna dotyczyła roli człowieka we współczesności, jego reakcji na samotność i pustkę istnienia. Oprócz tego można znaleźć wiele wpływów filozofii egoizmu Shimita, więc i pośrednio Hobbesa, który jest jej twórcą. Wykorzystuje również koncepcje Jana Szczepańskiego, dla którego otaczający świat był niczym innym jak konstrukcją wynikającą z istnienia konfliktów²⁴. Fakt, że nie akceptowała wielu z postaw współczesnego świata, może wiązać się z tym, iż znajdowała się pod wpływem filozofii Zygmunta Baumana. Za podstawową ideę filozofii i pedagogiki miłości należy uznać stwierdzenie, że miłość ma moc sprawczą i z tego też powodu należy uznać ją za podstawę w prawidłowości życia emocjonalnego. Wzorując się na Kartezjuszu za jej hasło należy uznać – *Amo ergo sum*.²⁵ Wobec tego zadania pedagogika serca sprowadza się do założeń, że:

- w naturze dziecka, podobnie jak każdego człowieka istnieją pierwiastki zła i dobra,
- wychowanie w miłości sprawia, że przewagę zdobywają pierwiastki dobra,
- fundamentem systemu aksjologicznego człowieka jest i powinna być miłość,
- uczucie miłości towarzyszyć powinno rodzicom i jego dzieciom przez całe życie,

²³ S. Swierżawski, *Osoba ludzka – jej natura i zadania*, „Znak” 1950, nr 26, s. 362.

²⁴ J.P. Giler, *Podstawy filozoficzne pedagogiki serca oraz psychologiczna koncepcja człowieka Marii Łopatkowej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2015, nr 2, s. 39.

²⁵ M. Łopatkowa, *Pedagogika serca*, Warszawa 1994.

- narodzone dziecko oprócz mleka i innego pożywienia musi otrzymywać miłość, aby prawidłowo się rozwijało. Takie akty miłości jak przytulanie jest zgoła czymś normalnym,
- dziecko w celu prawidłowego rozwoju musi mieć jedną bliską osobę,
- oparcie się na zasadach miłości w procesie wychowania powinna stać się podstawowym elementem relacji pomiędzy rodzicami a dzieckiem²⁶.

Założenia pedagogiki serca, jak wynika z powyższych punktów, zmierzają w kierunku budowy emocjonalnych relacji pomiędzy rodzicami i dzieckiem. M. Łopatkowa krytykowała sytuacje wychowawcze, w których dzieci były przez rodziców traktowane jak własność prywatna²⁷. Należy zatem zadać pytanie o praktyczne zastosowanie przedstawionych poglądów. Warto zacząć od tego, że M. Łopatkowa była działaczką społeczną oraz osobą zaangażowaną politycznie. Celem jaki stawiała sobie w tej aktywności była organizacja systemu wychowania, niezależnie od przynależności partyjnej. W okresie Polski Ludowej była posłanką, członkinią Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, ale jednocześnie współpracowała z NSZZ „Solidarność” jako ekspertka ds. edukacji. W 1993 r. była jedną z twórczyń Partii Dziecka, która w parlamencie miała walczyć o prawa dzieci. Sprawowała też mandat senatorski z ramienia PSL²⁸. Działalność w świecie polityki spowodowała, że mogła oddziaływać na członków władzy w celu wprowadzenia swoich koncepcji pedagogicznych. To dzięki niej w 1979 r. zdecydowano się na stworzenie Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu. Oprócz tego jej działalność doprowadziła do zmian w zakresie wychowania na etapie żłobków i przedszkoli. Uważała ona, że nie mogą stać się miejscem przechowywania dzieci na czas pracy rodziców. Ich podstawowym zadaniem musi być rozwój emocjonalny dziecka, gdzie kontakt emocjonalny rodzica i dziecka ma być jedynie uzupełniany przez placówki wychowawcze. Krytykowała również dotychczasowe metody nauczania, propagując indywidualne podejście do ucznia²⁹.

Działalność Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu ma na celu realizowanie zadań wyznaczonych przez pedagogikę serca Marii Łopatkowej. Jednocześnie umożliwienie tworzenia więzi pomiędzy

²⁶ B. Sieradzka-Bazur, *Wychowanie emocjonalne w XXI wieku według pedagogiki serca Marii Łopatkowej*, „Studia Pedagogica Ignatianiana” 2017, nr 2, s. 256.

²⁷ Łopatkowa M., *We władzy ojca i matki*, „Prawo i Życie” 1995, nr 4.

²⁸ <http://encyklopediadziecinstwa.pl>

²⁹ J.P. Giler, *Postulaty Marii Łopatkowej w zakresie zmian w oświacie... oraz prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia z Teorii Wychowania” 2013, nr 4(2), s. 48-49.

dzieckiem a matką stanowi dobry program resocjalizacyjny. Celem prowadzonych badań było poznanie sytuacji społecznej kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w Domu Matki i Dziecka, przy których przebywały ich dzieci. Pytanie to jest na tyle uzasadnione, ponieważ daje ono wyobrażenie o skuteczności prowadzonych programów resocjalizacyjnych w odniesieniu do kobiet, które pozostają aktywne jako matki.

Badania zostały przeprowadzone w oparciu o metodę jakościową. Wśród metod jakościowych jakie można było zastosować w trakcie badań, za najlepsze uznano te, które są oparte na biografii. W trakcie badań została użyta technika wywiadu narracyjnego Fritza Schützego, dodatkowo wykorzystano jego koncepcję trajektorii cierpienia. Wywiad polegał na przeprowadzeniu trzech faz badania:

- 1) faza główna narracji – badana osoba swobodnie wypowiada się na zadany przez badacza temat;
- 2) fazy pytań uzupełniających – badacz wyjaśnia wątpliwości powstałych w wyniku narracji;
- 3) faza pytań problemowych – badacz wyciąga informacje, jakie interesują go ze względu na cel i przedmiot prowadzonych badań³⁰.

Oprócz tego badania zostały ukierunkowane na głębsze poznanie biografii kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności w Domu Matki i Dziecka w ZK w Krzywańcu. Ten typ badań został stworzony już pod koniec XIX wieku, jednak po II wojnie światowej został znacznie udoskonolony przez Normana K. Denzina. Stworzył on metodę prowadzenia badań w oparciu o indywidualne biografie człowieka. W przypadku tych badań duże znaczenie posiada chronologia sekwencji z życia badanych. Prowadzi to do zanurzenia się badacza w problemy osób przedstawiających swoje życie. Analizy biografii poszczególnych ludzi mogą przybrać jedną z trzech form:

- 1) badań na temat narracji jednej historii życia;
- 2) zebranie historii życiowych zgrupowanych według wspólnych tematów;
- 3) analiza porównawcza historii życia ludzi, dokonywana w celu wypracowania teorii³¹.

³⁰ A. Krawczyk-Bocian, *Przebieg procesów trajektoryjnych Fritza Schützego i jego zastosowanie w badaniach empirycznych*, „Edukacja Dorosłych” 2021, nr 2, s. 130.

³¹ M. Czyżewski, M. *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna. Przemiana funkcji, antysencjonalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*, w: *Metoda biograficzna w naukach społecznych*, red. K. Kaźmierska, Łódź 2013, s. 14-28.

W przypadku badań prowadzonych wśród kobiet w Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu etapy wynikające z zastosowania badań metodą biograficzną oraz wywiadu narracyjnego Fritza Schützego, przedstawiały się następująco:

- swobodna narracja osadzonej – przedstawienie przez nią swojego życia,
- faza uzupełniająca relację – zazwyczaj dotyczyła wyjaśnienie pojawiających się wątpliwości, zazwyczaj było to uwypuklenie relacji jakie łączyły uwięzione z rodzicami,
- faza pytań problemowych – pytania dotyczące pobytu w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu, odniesienie się do procesu resocjalizacji oraz więzi z dzieckiem.

Próba badawcza obejmowała 20 kobiet (z czego 2 osadzone poprosiły o wycofanie ich biografii z badań) odbywających karę pozbawienia wolności w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu. Kobiety zazwyczaj miały wykształcenie zawodowe, pochodziły z miasta, a większość z nich to panny, również w większości nie posiadały wyuczonego zawodu, dominującym wiekiem badanych kobiet był przedział 33-40 lat³².

Wypowiedzi badanych kobiet najlepiej oddadzą ich przekonania na temat postrzegania zakładu penitencjarnego, otrzymanej kary oraz procesu resocjalizacji. Dla przykładu należy przytoczyć kilka wypowiedzi:

Zdaniem badanej nr 1: *Na początku było mi trudno, bo tutaj się wszyscy obgadują. Wie pani obce kobiety w jednym budynku, każda z dzieckiem, wychowawca patrzy, oddziałowa interweniuje, jak tylko coś usłyszy, a i takie się znajdują, które po prostu chodzą i skarżą. Ja się tym mocno nie przejmuję, unikam tych kłótni, bo one są wymuszane, żeby komuś coś po złości zrobić. Np. wiedzą, że któraś ma mieć przerwę w karze, to specjalnie ją podjudzają, żeby kogoś zwyzywała, a wtedy dostanie karę i nie będzie się mogła ubiegać. Albo jak dzieciak płacze, a któraś go długo nie uspokoi, to lecą do oddziałowej i mówią, że brak opieki. Niektóre, to za chwilę wychodzą, jakoś za 3-4 miesiące. One to fajnie mają.* [uśmiech, zamyśla się].

Z powyższej wypowiedzi należy wywnioskować, że kobiety nie mogą liczyć na siebie, swoje wsparcie i pomoc. Co prawda nie wykazują one znamion podkultury więziennej, ale osoby posiadające pieniądze stoją wyżej w hierarchii, są szanowane i uważane za liderki. Kobiety w tym Domu żyją w atmosferze wzajemnego niedowierzania. W poniższej tabeli przedstawiono rodzaj wypowiedzi respondentek na temat Domu Matki i Dziecka.

³² *Ibidem.*

Tabela 1. Opinie kobiet na temat postrzegania miejsca uwięzienia

Respondentka	Rodzaj opinii na temat Domu Matki i Dziecka	Uwagi
1.	pozytywna	Powszechnie donoszenie na współuwięzione, zwracanie uwagi na złe wychowanie dziecka przez inne osoby
2.	pozytywna	Konieczność unikania konfliktów z innymi osobami, które stoją wyżej w hierarchii
3.	pozytywna	Docenia warunki w jakich wychowuje dziecko, może liczyć na pomoc wychowawców. Dostaje pieniądze od chłopaka, dzięki czemu ma lepiej niż pozostałe uwięzione.
4.	negatywna	Zachowania innych kobiet są agresywne, udają że chcą opiekować się dziećmi. Wśród uwięzionych liczy się pozycja, która zależy od posiadanych pieniędzy
5.	negatywna	Docenia, że Dom Matki i Dziecka jest dobrym miejscem dla wychowania dziecka i to, że jest bezpieczniej niż na normalnym kobiecym oddziale. Jednak uważa, że kobiety są agresywne, liczy się hierarchia więzienna, która wynika z tego ile mają pieniędzy
6.	negatywna	Docenia, że dziecko ma warunki do życia oraz to, że można nim się opiekować. Zwraca uwagę na napiętą sytuację wśród uwięzionych. Uważa, że najlepiej nie utrzymywać kontaktów z innymi kobietami
7.	pozytywna	Zwraca uwagę na to, że może opiekować się dzieckiem. Docenia pomoc jaką może uzyskać ze strony personelu Domu Matki i Dziecka
8.	pozytywna	Docenia fakt, że może opiekować się dzieckiem oraz warunki jakie zostały ku temu stworzone. Dodatkowo próbuje wykorzystać wolny czas na naukę i samorozwój
9.	pozytywna	Jej zdaniem pierwszy raz ma wsparcie w swoim życiu. Docenia to, że może nauczyć się w jaki sposób prawidłowo należy opiekować się dzieckiem.
10.	pozytywna	Dziecko ma prawidłowe warunki, aby się rozwijać. Za negatywne uważa to, że wśród kobiet panuje atmosfera zawiści i nieufności
11.	pozytywna	Uważa, że dziecko ma zapewnione warunki lepsze niż w domu

Respondentka	Rodzaj opinii na temat Domu Matki i Dziecka	Uwagi
12.	negatywna	Nie ma dodatkowych pieniędzy oraz paczek, co powoduje, że inne kobiety traktują ją źle. Docenia warunki w jakich może opiekować się dzieckiem
13.	pozytywna	Jest fryzjerką, co powoduje, że jest potrzebna innym kobietom. Dziecko ma bardzo dobre warunki do rozwoju
14.	negatywna	Kobieta przyznaje, że ma wybuchowy charakter i prowokuje konflikty
15.	pozytywna	Zwraca uwagę, że jest jedną z najmłodszych kobiet i cały czas spędza poświęcając się opiece nad dzieckiem
16.	negatywna	Uważa, że możliwość wychowania dzieci jest tylko pretekstem do odbycia kary w lepszych warunkach niż na oddziale kobiecym
17.	pozytywna	Uważa, że o dzieci dbają tutaj lepiej niż w jej rodzinnym domu
18.	pozytywna	Dostaje prezenty od męża, przez co żyje się jej stosunkowo dobrze. Czuje się bezpieczna i uważa, że opieka nad dzieckiem jest bardzo dobra

Źródło: Badania własne przeprowadzone w grudniu 2018 r.

Wypowiedzi na temat miejsca uwięzienia nie są jednoznaczne. Należy zauważyć, że są uzależnione od tego, do czego przywiązują większą wagę osadzone kobiety – czy na kwestie wychowania dziecka, czy na panującą atmosferę.

W następnym kroku badanie dotyczyło sposobu postrzegania kary. Dla przykładu warto przytoczyć wypowiedź dotyczącą postrzegania jej przez jedną z osadzonych kobiet. Zdaniem Kobiety nr 4: *Chodzę na wszystkie dodatkowe zajęcia. Nie idę do pracy, to zapisuje się na wszystko. Nawet sama pytam, kiedy coś będzie. Nie chodzi o to, że wierzę w moc resocjalizacji. Takiego czegoś chyba nie ma. Teraz mnie stopuje dziecko, wcześniej dzieci miałam chwilę, teraz mam non stop. Czuję, że to dziecko mi ufa. Chcę się trochę postarać dla niego, facet wiadomo. Może odejść, ale to dziecko? Powinam je utrzymać i być odpowiedzialna.* Natomiast według badanej nr 7: *Ja zrobiłam, co zrobiłam i muszę odbyć karę. Ode mnie też zależy czy będą zgorzkniałą, złą więźniarką, czy jednak będzie to dla mnie możliwość zmiany.* Poszczególne opinie zostały zebrane w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wypowiedzi kobiet na temat postrzegania otrzymanej kary

Respondentka	Rodzaj opinii na temat otrzymanej kary	Uwagi
1.	pozytywna	Kara pozwoliła jej zrozumieć, że postępowała źle
2.	pozytywna	Przyznaje, że zasłużyła na karę
3.	pozytywna	Kara wynikająca z braku opieki nad dziewczyną w okresie dorastania
4.	pozytywna	Kara jako skutek barku miłości ze strony rodziców
5.	pozytywna	Kara była skutkiem niewłaściwego postępowania wynikającego z braku miłości w domu rodzinnym
6.	pozytywna	Uważa, że mogła skończyć o wiele gorzej. Kara uświadociła jej, że jest kochana przez swoją rodzinę
7.	pozytywna	Zdaje sobie sprawę, że kara jest sprawiedliwa za poniesione czyny
8.	negatywna	Uważa, że nie jest to kara dla niej
9.	pozytywna	Wierzy, że zakład karny jest dla niej terapią
10.	negatywna	Jedynym czego żałuje to, że dziecko przez nią musi przebywać z nią w zakładzie karnym
11.	pozytywna	Kara pozwoliła otworzyć oczy na różne aspekty, których dotychczas nie dostrzegła
12.	pozytywna	Kara pozwoliła jej zrozumieć błędy w życiu i podjąć próbę naprawienia relacji z rodzicami.
13.	pozytywna	Kara pozwoliła jej zrozumieć, że postępowała źle. Zastanawia ją, co wepchnęło ją do popełnienia przestępstw
14.	negatywna	Nie żałuje tego, co zrobiła. Chce wrócić do dawnego życia
15.	pozytywna	Czuje żal za to co zrobiła
16.	negatywna	Uważa, że miała pecha i dlatego wpadła i musi być w zakładzie karnym
17.	pozytywna	Żałuję tego, co zrobiłam
18.	negatywna	Żałuję, że dałam się złapać

Źródło: Badania własne przeprowadzone w grudniu 2018 r.

Informacje uzyskane z przeprowadzonych wywiadów, które były pomocne przy analizie biografii (usystematyzowały opowiadane treści) wskazują, że większość wypowiadających się kobiet posiada pozytywne

podejście do kary. Interesujące jest to, że duża część badanych postrzega ją w kontekście własnych doświadczeń rodzinnych. Jest to o tyle ważne, gdyż ta perspektywa daje całkowicie inne wrażenia, niż jedynie z punktu efektywności prowadzonej działalności przestępczej. W ten sposób można zastanowić się w jaki sposób kobiety widzą kwestię resocjalizacji.

Tabela 3. Opinie kobiet na temat postrzegania resocjalizacji

Respondentka	Rodzaj opinii na temat otrzymanej kary	Uwagi
1.	pozytywna	Wypowiedź wskazuje na to, iż resocjalizacja jest możliwa. Zajęcia z psychologiem terapeutą dają możliwość zrozumienia własnego postępowania
2.	negatywna	Kobieta nie wierzy w resocjalizację. Chodzi na zajęcia jedynie dla zabicia czasu
3.	negatywna	Respondentka nie ma wiary w resocjalizację. To pojęcie jest dla niej jedynie pustym frazesem
4.	pozytywna	Początkowo badana uważała, że została skazana za niewinność i wobec tego resocjalizacja jest jej niepotrzebna. Z czasem zaczęła jednak doceniać możliwości jakie dają jej dodatkowe zajęcia. Obecnie uważa, iż pobyt w zakładzie karnym uratował jej życie. Wobec tego można stwierdzić, że jej resocjalizacja jest możliwa
5.	pozytywna	Jej wypowiedzi wskazują, iż kobieta żałuje swoich przestępczych czynów. Dodatkowo bardzo skrupulatnie bierze udział w zajęciach i prowadzi pamiętnik, który pozwala jej na oczyszczenie się z negatywnych emocji. Można zatem sądzić, iż zmieni swoje życie pod wpływem podejmowanych przez personel Domu działań resocjalizacyjnych
6.	negatywna	Kobieta twierdzi, iż proces resocjalizacji jest tylko po to, aby osoby odbywające karę pozbawienia wolności były czymś zajęte. Deklaruje niewiarę w zajęcia resocjalizacyjne
7.	pozytywna	Respondentka uważa, iż pobyt w zakładzie karnym uratował jej egzystencję. Zrozumiała, iż musi inaczej żyć, aby móc wychowywać dziecko, które jest najważniejszą istotą w jej życiu. Można więc twierdzić, iż proces resocjalizacji zakończy się powodzeniem

Respondentka	Rodzaj opinii na temat otrzymanej kary	Uwagi
8.	negatywna	Z jednej strony kobieta uważa, iż nie potrzebuje resocjalizacji. Z drugiej wybiórczo korzysta z zajęć, jakie oferują pracownicy Domu. W całym wywiadzie nie padają słowa skruchy. Nie można jednoznacznie określić, czy kobieta podda się procesowi resocjalizacji. Szanse są połowiczne
9.	pozytywna	W tym wywiadzie został wyrażony żal za popełnione czyny. Na początku kobieta sceptycznie podchodziła do zagadnienia resocjalizacji. W konsekwencji jednak zmieniła swoje zdanie. Uważa, iż więzienie to jedna wielka resocjalizacja. Za uzasadnione jest przyjąć, iż działania resocjalizacyjne mogą zakończyć się powodzeniem
10.	negatywna	Respondentka twierdzi, iż działania resocjalizacyjne są konieczne dla innych kobiet z tego Domu, ale nie dla niej. Trudno znaleźć u badanej wypowiedzi dotyczące żalu za własne postępowanie. Nie można jednak wykluczyć, iż działania resocjalizacyjne powiodą się, chociaż w większym stopniu należy uważać, iż działania personelu zakończą się klęską
11.	negatywna	Trudno jednoznacznie określić, czy resocjalizacja zakończy się powodzeniem, czy też nie. Wypowiedź tego nie sugeruje
12.	pozytywna	Kobieta pragnie brać czynny udział we wszystkich zajęciach. Wprawdzie twierdzi, iż resocjalizacja nie jest dla niej, to z drugiej strony czuje konieczność poniesienia odpowiedzialności za swoje czyny. Stanowi to dobry punkt oparcia dla działań resocjalizacyjnych, które mogą zakończyć się powodzeniem
13.	pozytywna	Działania w zakresie resocjalizacji dają możliwość rozważań nad przyczynami postępowania, które doprowadziły badaną do popełniania przestępstw. To zaś stanowi dobry punkt wyjścia do resocjalizacji. Uważać więc należy, iż takie działania mogą w przyszłości zakończyć się sukcesem
14.	negatywna	Z wypowiedzi należy wywnioskować, iż działania resocjalizacyjne nie mają najmniejszej szansy na powodzenie. Dodatkowo badana sprawia wrażenie agresywnej, co również może wpływać na brak efektów resocjalizacji

Respondentka	Rodzaj opinii na temat otrzymanej kary	Uwagi
15.	negatywna	Nie ma tutaj jednoznacznej opinii na temat działań resocjalizacyjnych. Można przypuszczać, iż szanse na ich powodzenie są połowiczne
16.	negatywna	Wypowiedź wskazuje na niechęć zmiany swojego życia. Kobieta uważa, iż resocjalizacja jest jedynie fasadą. Wszyscy ludzie kradną i starają się „coś kombinować”
17.	pozytywna	Jest bardzo prawdopodobne, iż działania resocjalizacyjne odniosą skutek. Kobieta bierze w nich aktywny udział. Chce powrotu do domu, gdyż swoje kroki w dorosłość rozpoczęła od pobytu w zakładzie karnym
18.	negatywna	Wszystkie wypowiedzi wskazują na to, iż działania resocjalizacyjne zakończą się kompletnym niepowodzeniem. Badana chodzi na zajęcia jedynie dla formalności. Chce jak najszybciej powrócić do swojego dawnego luksusowego życia. Zważywszy na fakt, iż jest ono możliwe dzięki działalności przestępczej, można przypuszczać, iż nadal będzie wybierać drogę przestępczą

Źródło: Badania własne przeprowadzone w grudniu 2018 r.

Można zauważyć, że pomiędzy zaprezentowanymi wynikami badań nie ma ścisłego połączenia, tzn. o wiele więcej jest negatywnych opinii na temat resocjalizacji niż na temat zasadności zasądzonej kary. Taka rozbieżność może wynikać z dwóch powodów. Pierwszy z nich może wynikać z niezrozumienia określenia resocjalizacja, co skutkuje tym, że trudno im się przyznać tego, iż można zostać zresocjalizowanym. Druga polega na tym, że przyznanie się do winy i uznanie zasadności kary nie zawsze oznacza wyrzeczenie się postępowania sprowadzającego człowieka na drogę przestępczości.

Warto zwrócić uwagę, że przedstawione wyniki badań nie posiadają swojego odpowiednika w literaturze przedmiotu. Biorąc za punkt wyjścia pedagogikę miłości M. Łopatkowej zwracano uwagę na to, że dziecko potrzebuje kontaktów z matką, nawet wówczas kiedy pozostaje w zakładzie karnym. Badania przeprowadzone w grudniu 2018 r. w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu przyjęły całkowicie odmienną koncepcję. Przedmiotem badań stała się sytuacja społeczna kobiet, również ich podejście i wyrażane zdanie na temat zakładu penitencjarnego, zasadności

odbywanej kary oraz procesu resocjalizacji. Opinie na temat resocjalizacji zostały sporządzone na podstawie wypowiedzi respondentek, które miały za zadanie opowiedzieć w jaki sposób postrzegają proces resocjalizacji. Dotychczas żaden z badaczy nie podjął się sprawdzenia w jaki sposób ten proces jest postrzegany przez kobiety, osadzone wraz z dziećmi. Należy przyjąć, że prowadzone badania spotkały się z poważnymi ograniczeniami, które należy sprowadzić do następujących aspektów:

- 1) przedstawione opinie mogły być podyktowane aktualnym stanem emocjonalnym kobiet;
- 2) trudności w zaprezentowaniu wyników wywiadów w trakcie krótkiego artykułu.

Zaprezentowane opinie na temat resocjalizacji nie są jednoznaczne. Wiele z kobiet uważa zasądzoną karę za konieczną, lecz niekonieczne odczuwają chęć, by naprawić swoje życie. Niemniej jednak, warto zwrócić uwagę na to, że w większości placówek penitencjarnych istnieje poważny problem inercji, prowadzący do powstania tzw. drugiego życia. W przypadku kobiet opiekujących się dziećmi, takie zjawiska w ogóle nie mają miejsca. Istnieje system hierarchiczny oparty na stopniu zamożności osadzonych kobiet, jednak trudno mówić tutaj o większych konfliktach czy sytuacjach konfliktowych. Kobiety poddane badaniu zwracają uwagę, iż robią wszystko, aby unikać konfliktów, kierując się dobrem dziecka. Wśród badanych tylko jedna osoba przyznała się do tego, że jest konflikto-wa. Uzyskane wypowiedzi również wskazują na to, że nie istnieje problem depresji, która często występuje u innych więźniów (mają porównanie z czasów, kiedy był osadzone w oddziale dla kobiet, nie mając jeszcze dzieci). Dodatkowo próbują one analizować swoje biografie, zastanawiać się nad swoimi błędami popełnionymi w życiu na wolności. Macierzyństwo w warunkach odbywania kary pozbawienia wolności powoduje – zdaniem osadzonych kobiet, że proces resocjalizacji jest lepiej przyswajalny. Można przypuszczać, że w dużej mierze wynika to z zasady, o której mówi pedagogika miłości, a więc budowania relacji uczuciowych pomiędzy matką a dzieckiem. Celem działań podejmowanych przez personel Domu Matki i Dziecka w Zakładzie Karnym w Krzywańcu jest przede wszystkim stworzenie takich właśnie relacji, co sprzyja prowadzeniu procesu resocjalizacji.

Bibliografia

Literatura

Adamska E., *Skazana matka w warunkach izolacji*, Krzywaniec: Opracowanie wewnętrzne. Dostępne w Domu Matki i Dziecka w ZK Krzywaniec.

Adamska E., Wawrzyk M., *Dom Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym w Krzywancu. Rys historyczny i specyfika działalności*, Krzywaniec: Opracowanie wewnętrzne. Dostępne w Domu Matki i Dziecka w ZK Krzywaniec.

Augustyński A., *Przestrzeń zaufania i nadziei*, „Świat Problemów” 2011, nr 4.

Clemmer D., *The prison community*, New York 1958.

Czyżewski M., *Socjologia interpretatywna i metoda biograficzna. Przemiana funkcji, antysencjonalistyczne wątpliwości oraz sprawa krytyki*, w: *Metoda biograficzna w naukach społecznych*, red. K. Kaźmierska, Łódź 2013.

Giler J.P., *Podstawy filozoficzne pedagogiki serca oraz psychologiczna koncepcja człowieka Marii Łopatkowej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2015, nr 2.

Giler J.P., *Postulaty Marii Łopatkowej w zakresie zmian w oświacie... oraz prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia z teorii wychowania” 2013, nr 4(2).

Gniadek N., *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie badań)*, „Studia Gdańskie” 2011, nr 28.

Kalinowski M., *Struktura procesu resocjalizacji*, w: *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008.

Konopczyński M., *Twórcza resocjalizacja. Zarys koncepcji rozwijania potencjałów*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7.

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna – w kierunku twórczej resocjalizacji*, „Nauki o wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2018, nr 1(6).

Krakowiak P., Paczkowska A., *Włączanie skazanych do wolontariatu opieki paliatywno-hospicyjnej na świecie i w Polsce. Dobre praktyki współpracy systemu penitencyjnego ze środowiskiem opieki paliatywno-hospicyjnej w Polsce*, Warszawa 2014.

Krawczyk-Bocian A., *Przebieg procesów trajektoryjnych Fritza Schützego i jego zastosowanie w badaniach empirycznych*, „Edukacja Dorosłych” 2012, nr 2.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca*, Warszawa 1994.

Łopatkowa M., *We władzy ojca i matki*, „Prawo i Życie” 1995, nr 4.

Machel A., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.

Matysiak-Błaszczyk A., Włodarczyk E., *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4.

Moczydłowski P., *Drugie życie w instytucji totalnej*, Warszawa 1988.

Moczydłowski P., *Więziennictwo w okresie transformacji ustrojowej w Polsce 1989-2003*, w: *System penitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musydłowski, Warszawa 2004.

Nadzieja-Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5.

Paluchowski W.J., *Spór metodologiczny czy spór kompetencji – badania ilościowe vs. Jakościowe*, „Roczniki Psychologiczne” 2010, t. XII, nr 1.

Sieradzka-Bazur B., *Wychowanie emocjonalne w XXI wieku według pedagogiki serca Marii Łopatkowej*, „Studia Pedagogica Ignatiana” 2017, nr 2.

Sobczak S., *Koncepcja inkluzji w teoriach resocjalizacji jako przeciwdziałanie ekskluzji społecznej*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2009, nr 9(2).

Swierzawski S., *Osoba ludzka – jej natura i zadania*, „Znak” 1950, nr 26.

Taleb M.N., *Czarny Łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem*, tłum. O. Siara, Poznań 2020.

Teleszewska M., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet*, Białystok 2018.

Akty normatywne

Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2018 r. poz. 969).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.).

Źródła internetowe

Encyklopedia dzieciństwa, http://encyklopediadziecinstwa.pl/index.php/%C5%81opatkowa_Maria (dostęp z dnia 25.11.2020).

<https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu> (dostęp z dnia 21.04.2021).

Arkadiusz Prajzner¹

**NASILENIE NEUROTYCZNOŚCI A PRZESTĘPSTWA
SEKSUALNE DOKONYWANE WOBEC DOROSŁYCH
Kobiet**

**THE INTENSIFICATION OF NEUROTICISM AND
SEXUAL OFFENSES COMMITTED AGAINST ADULT
WOMEN**

Otrzymano: 07.04.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9328

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

W opracowaniu omówiona została charakterystyka przestępców seksualnych skoncentrowana na analizie cech osobowości z obszaru ich neurotyczności. W badaniu przyjęto założenie, że neurotyczność jest związana z popełnianiem przestępstw seksualnych, oraz, że jej poziom może stanowić czynnik ryzyka, predyktor popełnienia takich przestępstw. Analizie korelacji oraz regresji logistycznej poddano wyniki badań zrealizowanych wśród osadzonych za przestępstwa seksualne oraz wyniki badań zrealizowane na grupie kontrolnej. Badania zostały zrealizowane z wykorzystaniem skal neurotyczności mierzonych Inwentarzem osobowości NEO-PI-R. Wyniki analiz doprowadziły do wniosku, że istnieje związek neurotyczności i poszczególnych jej wymiarów z popełnianiem przestępstw seksualnych, a także o istotnej predykcji popełnienia takich przestępstw przy nasileniu

¹ Mgr Arkadiusz Prajzner, absolwent Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, e-mail: arkadiusz.prajzner@op.pl, ORCID: 0000-0002-8681-9636.

neurotyczności. W analizie dodatkowej pokazano, że przestępcy seksualni charakteryzują się wyższymi wynikami neurotyczności niż kontrolna grupa nieskazanych mężczyzn.

Słowa kluczowe: przestępcy seksualni, cechy osobowości, neurotyczność.

Abstract

In the research the characteristics of sexual offender focused on the analysis of personality traits in the area of their neuroticism was discussed. The study assumed that neuroticism is correlated with the commission of sexual offenses and its level may be a risk factor and a predictor of committing such offenses. The analysis of correlation and logistic regression was performed on the results of the respondents in prison for sexual offenses and the results of the control group of neuroticism scales measured with the NEO-PI-R Personality Inventory. The results of the analyzes led to the conclusion about the relationship between neuroticism and its individual dimensions with committing sexual crimes, as well as a significant prediction of committing such crimes by the level of neuroticism. The additional analysis showed that sex offenders were characterized by higher results of neuroticism than the control group of not convicted men.

Key words: sexual offenders, personality traits, neuroticism.

Wprowadzenie

Zgwałcenie, obok morderstwa, uznawane jest za jedno z najokrutniejszych przestępstw. Budzi gniew i generuje bariery wykluczające społecznie przestępców seksualnych, a czasami i ofiary. Dokonane na osobie nieletniej jest bardziej piętnowane społecznie i potępiane. Akty takie to nie tylko napaść fizyczna. Gwałt odciska swoje piętno na każdej sferze życia ofiary i sprawia, że „zostaje jej skradziona przyszłość, zostaje jej skradzione jutro”².

² S. Levenkron, A. Levenkron, *Skradzione jutro. Jak zrozumieć i leczyć kobiety wykorzystywane seksualnie w dzieciństwie*, Warszawa 2009, s. 9.

Nauka już od wielu lat stara się wyjaśnić przyczyny seksualnych napaści czy wykorzystywania, poszukując pewnych cech wspólnych tej grupy przestępców. Analiza skupia się często na przeszłości sprawców, w tym na negatywnych doświadczeniach rodzinnych. Znaleźć można także doniesienia o demografii sprawców ujmujące ich płeć, wiek czy wykształcenie. Autorzy części opracowań poszukują charakterystycznych rysów osobowościowych jakie uznać można za czynniki ryzyka popełnienia przestępstwa seksualnego. Badacze wskazują na antisocjalne cechy sprawców i zaburzenia osobowości, wskazują na patologie w obszarze przystosowania społecznego a także na różnice w aktywacji kory mózgowej. Uzyskanie takich informacji pozwala na ulepszanie metod resocjalizacji, a dokładniejsze zrozumienie genezy samego aktu zgwałcenia może podnosić skuteczność profilaktyki poprzez odpowiednio dobrane działania.

Ważnym tematem w opracowaniu oddziaływań resocjalizacyjnych i psychoterapeutycznych w grupach przestępców seksualnych, a także w kwestii poszukiwania czynników ryzyka popełnienia takich przestępstw, jest emocjonalność sprawców. Jej nasilenie, rozumiane jest w tej pracy jako negatywna emocjonalność, wyrażana poprzez smutek, lęk, złość, wrogość, lecz także jako sama tendencja do odczuwania negatywnych stanów emocjonalnych i trudności w radzeniu sobie z nimi.

1. Charakterystyka przestępców seksualnych

90% sprawców przestępstw seksualnych stanowią mężczyźni, jednak warto zaznaczyć, że wykorzystywanie seksualne przez kobiety jest wciąż tematem tabu³.

Cechy współwystępujące z faktem dokonania przestępstwa seksualnego, odnaleźć można także w sferze edukacji. Skazani za przestępstwa seksualne charakteryzowali się niższym poziomem edukacji⁴. Jedyńie 6% skazanych za przestępstwa seksualne na nieletnich osiąga wykształcenie wyższe, przy 70% zdobywających łącznie wykształcenie podstawowe i zawodowe⁵. Obok wielu innych czynników ryzyka popełniania przestępstw seksualnych

³ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 289.

⁴ G.M. Martin, M. Tardif, *Examining sex offenders' intimacy deficits: their nature and their influence on sexually abusive behaviours*, "Journal of Sexual Aggression" 2013, nr 2, s. 166-167.

⁵ Z. Lew-Starowicz, M. Szymańska, A. Czajka, *Charakterystyka sprawców przemocy seksualnej wobec dzieci*, „Przegląd seksuologiczny” 2010, nr 24, s. 8-11.

stawia się także niski iloraz inteligencji sprawców mających poniżej 80 punktów⁶. W kwestii wykształcenia czy statusu społecznego sprawcy przestępstw seksualnych są bardzo niehomogeniczną grupą, na co wskazuje także Lew-Starowicz pisząc: „mówić możemy jedynie o grupie osadzonych”⁷. Istnieje także grupa przestępców seksualnych, którzy ze względu na swoją wysoką inteligencję, status społeczny czy wykształcenie unikać będą kary⁸. Status społeczny i nobilitacja, często generowana przez piastowanie wysokich stanowisk, ponadprzeciętna inteligencja i zaufanie w grupie społecznej pozwalają osobom dopuszczającym się przemoc seksualnej unikać kary. Do takich cech, obniżających szanse oskarżenia i skazania sprawcy przemoc seksualnej, warto dodać płeć żeńską sprawcy. Kultura oraz presja społeczna (ciążąca na ofierze) będzie zmniejszała ryzyko oskarżenia i osadzenia przestępcy seksualnego, którym będzie kobieta.

Badania opisujące przestępców seksualnych prezentują także doniesienia związane z przeszłością kryminalną oraz wykorzystywaniem seksualnym w dzieciństwie. Martin i Tardif wskazali, że 53,4% osadzonych za przestępstwa seksualne było w dzieciństwie wykorzystywanych fizycznie. Dodatkowo 54,5% przestępców seksualnych poddawanych w dzieciństwie przemocy fizycznej, doświadczyło także jakiejś formy wykorzystywania seksualnego. Podobne wskaźniki w grupach kontrolnych nie przekraczały 2%. W badaniach wykazano, że wystąpienie wykorzystania seksualnego w dzieciństwie może być istotnym predyktorem dokonania czynów zabronionych na tle seksualnym⁹. Wykorzystywanie seksualne w dzieciństwie aż pięciokrotnie zwiększa szanse na popełnienie przestępstwa seksualnego w życiu dorosłym. Podobnie Krasowska i inni sugerują, że 40-93% skazanych za przestępstwa seksualne doświadczyło wykorzystania seksualnego w dzieciństwie¹⁰. Malamuth¹¹ jako pierwszy czynnik ryzyka popełnienia

⁶ P. Pospiszył, *Przestępstwa seksualne*, Warszawa 2014, s. 189-198.

⁷ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa...*, s. 289.

⁸ M. Chaffin, E. Letourneau, J.F. Silovsky, *Dorośli sprawcy wykorzystywania seksualnego dzieci – przegląd zagadnień*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2002, nr 1, s. 54-55.

⁹ G.M. Martin, M. Tardif, *Examining sex offenders...*, s. 166-168; S. Porter, E. Newman, L. Tansey, E. Quayle, *Sex offending and social anxiety: a systematic review*, „Aggression and Violent Behavior” 2015, nr 24, s. 53-54.

¹⁰ A. Krasowska, A. Jakubczyk, W.M. Czernikiewicz, M. Wojnar, T. Nasierowski., *Impulsywność sprawców przestępstw seksualnych – nowe koncepcje czy powrót do źródeł?*, „Psychiatria Polska” 2013, nr 4, s. 739.

¹¹ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa...*, s. 302.

przestępstw na tle seksualnym stawia właśnie doświadczenie przez sprawców przestępstw, przemocy fizycznej i seksualnej w rodzinie.

Ważnym czynnikiem w opisie przestępców seksualnych jest zażywanie środków psychoaktywnych, w tym najczęściej spożywanie alkoholu. Krasowska i inni¹² pokazują, że 40-90% skazanych za przestępstwa seksualne wobec dorosłych popełnia je pod wpływem alkoholu. Dodatkowo 30-40% skazanych popełnia te przestępstwa na nieletnich. Badania Chaffina, Letourneau i Silovsky'ego¹³ również stwierdzają, że w momencie wykorzystywania seksualnego nieletnich 30% osadzonych było pod wpływem alkoholu. Morison opisuje, że liczba ta wynosi nawet 50% i stanowi ważny czynnik recydywy przestępczości seksualnej¹⁴. Hanson i Bussiere w metaanalizie wykazali, że intoksykacja alkoholowa w momencie popełnienia przestępstwa seksualnego jest znaczącym czynnikiem recydywy, podczas gdy w grupie przestępców nieseksualnych spożycie tej substancji psychoaktywnej nie stanowi istotnego czynnika recydywy¹⁵. W kwestii uzależnienia od alkoholu, ciekawe spostrzeżenia odnaleźć można w pracy autorstwa Juszcaka i Korzeniewskiego, w której wskazuje się, że problem nadmiernej intoksykacji alkoholowej zauważyć można u osadzonych za przestępstwa seksualne charakteryzujących się zaburzeniami osobowości oraz osobowością z cechami antisocjalnymi¹⁶. Wystąpieniem takich deficytów osobowościowych autorzy obarczają zaburzone funkcjonowanie rodziny przestępcy. Mimo zauważalnych doniesień na temat używania substancji psychoaktywnych u przestępców seksualnych¹⁷, warto pamiętać, że nadal mówi się jedynie o grupie skazanych i osadzonych przestępców.

Badania pokazują, że pedofile w porównaniu z osadzonymi za przestępstwa seksualne na dorosłych charakteryzują się mniejszą agresją i wrogością.

¹² A. Krasowska, A. Jakubczyk, W.M. Czernikiewicz, M. Wojnar, T. Nasierowski, *Impulsywność sprawców...*, s. 734-735.

¹³ M. Chaffin, E. Letourneau, J.F. Silovsky, *Dorośli sprawcy wykorzystywania...*, s. 56-57.

¹⁴ J. Morison, *Zaburzenia parafilne*, w: *DSM-5 bez tajemnic. Praktyczny przewodnik dla klinicystów*, red. J. Morison, Kraków 2016, s. 632-634.

¹⁵ R.K. Hanson, M.T. Bussiere, *Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 1998, nr 2, s. 351-357.

¹⁶ D. Juszcak, K. Korzeniewski, *Analiza wybranych czynników psychospołecznych i psychopatologicznych u sprawców przestępstw seksualnych z trwałymi anomaliami osobności*, „Seksuologia Polska” 2015, nr 1, s. 13-18.

¹⁷ Z. Lew-Starowicz. *Seksuologia sądowa...*, s. 200-201.

Wyniki opisane przez Katnersa i innych¹⁸ dodatkowo wykazały, że pedofili charakteryzuje mniejsza agresja werbalna i fizyczna oraz wrogość, niż sprawców przestępstw seksualnych na dorosłych. Podobnie uważają Schechory i Ben-David. Piszą oni, że osoby odpowiedzialne za zgwałcenie dorosłych ofiar są bardziej agresywne i wrogie¹⁹. Pedofili charakteryzował będzie lęk społeczny, niska samoocena, brak pewności siebie oraz niska dojrzałość emocjonalna²⁰. W obu grupach sprawców przestępstw seksualnych zauważyć można deficyty intymności i samotność. W metaanalizie skupionej na poziomie lęku przestępców seksualnych wykazano, że grupy skazane za przestępstwa na nieletnich ofiarach, charakteryzują się wyższym poziomem lęku społecznego²¹. Badacze jednak wywołali dyskusję na ten temat, stwierdzając, że może być to zarówno predyktor seksualnych działań przestępczych jak i ich efekt²². Dyskusję w ocenie lęku u sprawców przestępstw seksualnych, podejmują także Krasowska i inni sugerując, że lęk może stanowić ważny moderator między impulsywnością a sytuacją stresową. Autorzy wskazują, że czyny przestępcze o charakterze seksualnym mają znamiona czynu impulsywnego głównie z powodu: 1) nieuwzględnienia konsekwencji czynu zarówno w stosunku do siebie, jak i ofiary, a także 2) braku analizy informacji z otoczenia. W badaniach tych wskazano, że przestępcy seksualni uzyskiwali gorsze wyniki zadań typu GO – NO GO, co sugeruje istotnie niższy wynik kontroli behawioralnej niż w grupach innych przestępców oraz grupach kontrolnych. Dodatkowe doniesienia o zwiększonej impulsywności sprawców przestępstw seksualnych na nieletnich pokazują badania Schiffera, które wystąpienie czynów pedofilnych wiązały z brakiem aktywacji kory czołowo-oczołowej (OFC)²³. Badanie wykazało, że zarówno zdrowi mężczyźni jak i grupa badanych pedofilów w odpowiedzi na bodźce

¹⁸ T. Katners, R.H.J. Hornsveld, K.L. Nunes, A.J. Zwets, N.M. Buck, P. Muris, H.J.C. van Marle, *Aggression and social anxiety are associated with sexual offending against children*, "International Journal of Forensic Mental Health" 2016, nr 3, s. 265-266.

¹⁹ M. Schechory, S. Ben-David, *Aggression and anxiety in rapists and child molesters*, "International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology" 2005, nr 6, s. 653.

²⁰ T. Katners, R.H.J. Hornsveld, K.L. Nunes, A.J. Zwets, N.M. Buck, P. Muris, H.J.C. van Marle, *Aggression and social anxiety...*, s. 266.

²¹ K.L. Nunes, I.V. McPhail, K.M. Babchishin, *Social anxiety and sexual offending against children: a cumulative meta-analysis*, "Journal of Sexual Aggression" 2011, nr 3, s. 291-292.

²² S. Porter, E. Newman, L. Tansey, E. Quayle, *Sex offending and social anxiety...*, s. 43-44; K.L. Nunes, I.V. McPhail, K.M. Babchishin, *Social anxiety and sexual...*, s. 291.

²³ A. Krasowska, A. Jakubczyk, W.M. Czernikiewicz, M. Wojnar, T. Nasierowski, *Impulsywność sprawców...*, s. 732-733.

pedofilne charakteryzowali się aktywacją takich samych ośrodków mózgowych, za wyjątkiem aktywacji w obszarze OFC, która wystąpiła jedynie u zdrowych mężczyzn. W aktywowanym obszarze OFC znajdują się ośrodki warunkujące przewidywanie konsekwencji oraz hamowanie behawioralne, co stało się ważnym wnioskiem o możliwej przyczynie większej impulsywności przestępców seksualnych.

Shechory i Ben-David zaznaczają, że to grupa pedofilów jest bardziej neurotyczna. Dodają także, że lęk, agresja oraz postawy depresyjne i sfera umiejętności społecznych są ważnymi zmiennymi w opisie przestępców seksualnych²⁴. Cechami jakimi opisać można grupę skazanych za przestępstwa seksualne na dzieciach są także: brak pewności siebie i typowych umiejętności społecznych, w tym trudności z nawiązaniem i utrzymaniem kontaktów intymnych²⁵.

Osoby niestabilne emocjonalnie, skłonne do przeżywania negatywnych emocji w tym lęku, złości czy poczucia winy z tendencją do słabszej kontroli impulsów i problemów w radzeniu sobie ze stresem, a także osoby z niskim poczuciem własnej wartości oraz nerwowości czy agresji mogą być opisywane jako wysoko neurotyczne²⁶. Wniosek ten w połączeniu z prezentowanymi doniesieniami na temat tej sfery psychiki w grupie przestępców seksualnych skierował cel badań własnych na ocenę poziomu neurotyczności w grupie przestępców seksualnych.

2. Metodologia badań własnych

2.1. Przedmiot i problem badania

W przeprowadzonym badaniu własnym przedmiotem były cechy osobowości sprawców przestępstw seksualnych. Wyróżniono jedynie cechy neurotyczności z uwzględnieniem składowych tego wymiaru. Celem pracy była ocena nasilenia neurotyczności osadzonych za przestępstwa seksualne oraz próba zrozumienia zależności między poziomem tej cechy a występowaniem seksualnych czynów zabronionych.

²⁴ M. Schechory, S. Ben-David, *Aggression and anxiety in rapists...*, s. 655-658.

²⁵ M.E.P. Seligman, E.F. Walker, D.L. Resenhan, *Zaburzenia na tle seksualnym*, w: *Psychopatologia*, M.E.P. Seligman, E.F. Walker, D.L. Resenhan, Poznań 2003, s. 592-594.

²⁶ J. Siuta, *Inwentarz osobowości NEO-PI-R*, Warszawa 2006, s. 26-31.

Główny problem badawczy to zależność między nasileniem neurotyczności sprawców a popełnianiem przestępstw seksualnych. W pracy postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest związek między nasileniem neurotyczności a dokonaniem przestępstwa seksualnego?
2. Jaka jest zależność pomiędzy nasileniem neurotyczności a przewidywanym ryzykiem popełniania przestępstwa seksualnego?

W odpowiedzi na postawione pytania badawcze zdecydowano się sformułować hipotezy o istnieniu związku pomiędzy cechami neurotyczności a dokonywaniem przestępstw seksualnych oraz o możliwości predykcji dokonania przestępstwa seksualnego na podstawie neurotyczności.

Główną zmienną niezależną określono w badaniu nasilenie neurotyczności. Pomiar ten pozwolił na wyróżnienie także szczegółowych zmiennych niezależnych, którymi są: lęk, agresywna wrogość, depresyjność, nadmierne samokrytycyzm, impulsywność i nadwrażliwość. Zmienne te stanowią wymiary głównej zmiennej jaką jest neurotyczność. Przystępność seksualna w badaniu stanowiła zmienną zależną. Przyjmować ona mogła dwie wartości: 1) popełnianie przestępstwa seksualnego czego wskaźnikiem była treść wydanego wyroku i odbywanie kary pozbawienia wolności oraz 2) braku karalności, co zostało przedstawione w postaci grupy kontrolnej.

2.2. Uczestnicy badania

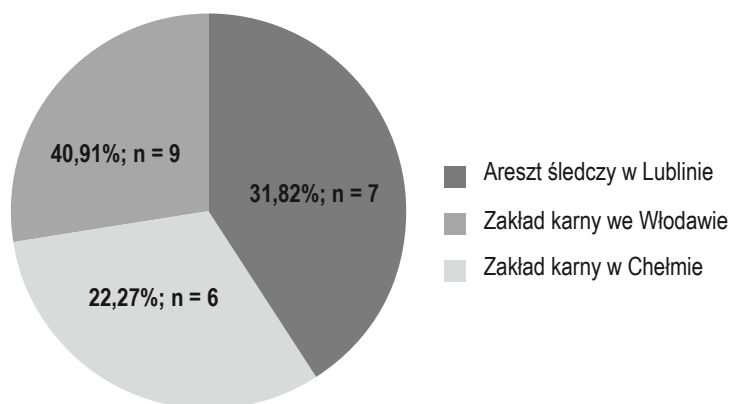
W badaniu zostało przebadanych 27 osadzonych za przestępstwa seksualne. Z powodu małej liczby badanych odrzucono z analizy grupę osadzonych za przestępstwa seksualne na nieletnich ($n = 3$). Podobnie niewłączona do badań została grupa osadzonych skazanych za zgwałcenie współosadzonych mężczyzn ($n = 2$). W efekcie do analizy trafiły wyniki badań 22 skazanych i osadzonych za przestępstwa z art. 197²⁷

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444; dalej: k.k.). „Art. 197. § 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia: 1) wspólnie z inną osobą, 2) wobec małoletniego poniżej lat 15, 3) wobec wstępnego, zstępного, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w §1-3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.”

i art. 198²⁸ k.k., dokonanych na niespokrewnionych kobietach. Włączenie do analizy osadzonych jedynie za popełnienie przestępstwa na niespokrewnionych dorosłych kobietach pozwoliły na kontrolę zmiennych takich jak: płeć ofiary, stopień pokrewieństwa z ofiarą oraz jej wiek. Dbłość o płeć, wiek i pokrewieństwo ofiary pozwoliła na wyodrębnienie, z niejednorodnej grupy skazanych, jakimi są sprawcy przestępstw seksualnych, grupy zbliżonej rodzajem dokonanego przestępstwa, co pozwoliło na zwiększenie zaufania do uzyskanych wyników i postawionych wniosków.

Skazani odbywali kary w trzech placówkach penitencjarnych. Wykres znajdujący się poniżej pokazuje liczbę osadzonych przebadanych w danej jednostce.

Rysunek 1. Liczbowy i procentowy udział badanych z grupy osadzonych za przestępstwa seksualne ($n = 22$) w podziale na miejsce odbywania kary

Najwięcej osadzonych za przestępstwa seksualne przebadano w zakładzie karnym w Chełmie. Najwięcej, bo aż 91,11% ($n = 20$) osadzonych objętych badaniem skazanych zostało z art. 197 k.k. natomiast pozostałe 9,09% ($n = 2$) osadzonych z art. 198 k.k.

Do badanej grupy przestępców seksualnych dołączono grupę kontrolną 22 mężczyzn. Analiza pokazała, że grupa przestępców seksualnych

²⁸ „Art. 198. Kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”

($M = 43,09$; $SD = 9,96$) oraz grupa kontrolna ($M = 43,45$; $SD = 8,47$) nie różniła się istotnie wiekiem, $t(42) = -0,130$; $p = 0,897$.

2.3. Narzędzia badawcze

W ocenie nasilenia cech neurotyczności wykorzystano Inwentarz Osobowości NEO-PI-R. Narzędzie autorstwa Paula Costy i Roberta McCrae w polskiej adaptacji Jerzego Siuty jest narzędziem o uznanych właściwościach psychometrycznych. Inwentarz Osobowości składa się z 240 stwierdzeń, które tworzą 5 skal głównych, z których każda wyodrębnia 6 skal szczegółowych. Rzetelność narzędzia w grupie mężczyzn w wieku 30-79 lat jest uznana za wysoką i wynosi dla skali neurotyczności *Alfa Cronbacha* = 0,86 oraz dla podskal *Alfa Cronbacha* = (0,45 – 0,71). Psychometria narzędzia, w tym analiza czynnikowa, trudności pozycji oraz normalizacja wyników została przez autorów uznana za odpowiednio wysoką²⁹. W badaniu własnym zdecydowano się na wykorzystanie wyników skali neurotyczności oraz podskal szczegółowych, którymi w tym w narzędziu są: lęk, agresywna wrogość, depresyjność, nadmierny samokrytycyzm, impulsywność oraz nadwrażliwość.

2.4. Procedura badawcza

Badanie miało charakter indywidualny. Na terenie jednostki penitencjarnej w sposób tendencyjny dobierano badanych ze względu na treść wydanego wyroku. Dobór badanych miał charakter celowy oparty na artykule kodeksu karnego z treści wyroku. Objęte badaniem zostały osoby przebywające w jednostkach penitencjarnych takich jak: Zakład Karny w Chełmie i Włodawie oraz Areszt Śledczy w Lublinie. Kryterium włączenia osadzonych do badania było odbywanie kary za dokonanie przestępstwa z artykułów 197-198 k.k. Z dostępnych akt osadzonych wybierano informacje ważne dla badania: płeć ofiary i stopień pokrewieństwa. Następnie na spotkaniu z osadzonym przekazywano instrukcję wypełnienia Inwentarza Osobowości. Badani odpowiadali na wszystkie pytania tam zawarte. Do grupy osadzonych za przestępstwa seksualne dołączono w sposób tendencyjny grupę kontrolną składającą się z mężczyzn w podobnym wieku. Celowy dobór badanych do grupy kontrolnej zapewnił możliwość

²⁹ J. Siuta, *Inwentarz osobowości...*, s. 57-69.

kontroli wieku i płci badanych. Czas gromadzenia danych to okres pierwszych pięciu miesięcy 2018 r.

3. Wyniki badań własnych

Dla całości opracowania statystycznego wybrano poziom istotności Alfa = 0,05. Wyniki opracowano w programie Statistica 13.3, a do weryfikacji hipotezy wykorzystano regresję logistyczną oraz współczynnik korelacji punktowo-dwuseryjnej.

Oceniając korelacje wykorzystano jednostronny obszar testowania ze względu na kierunkową hipotezę związku. Analizę zmiennej ilościowej cech neurotyczności z dychotomiczną zmienną jakościową, nie będącą wynikiem podziału żadnego teoretycznego kontinuum, przeprowadzono z wykorzystaniem współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej (podsumowanie zob. tabela 1).

Tabela 1. Podsumowanie analizy związku współczynnikiem korelacji punktowo-dwuseryjnej wyników uzyskanych dla skal neurotyczności z popełnianiem przestępstw seksualnych z jednostronnym obszarem testowania

Neurotyczność	Popełnianie przestępstw seksualnych ^a		
	<i>N</i>	<i>r_{pbi}</i>	<i>p</i>
Lęk	44	0,03	0,435
Agresywna wrogość	44	0,45	0,001
Depresyjność	44	0,26	0,042
Nadmierny samokrytycyzm	44	-0,09	0,288
Impulsywność	44	0,11	0,235
Nadwrażliwość	44	0,32	0,018
Wynik ogólny	44	0,33	0,014

^a – zmienna przyjmuje dwie wartości: 0 – brak popełnionego przestępstwa, grupa kontrolna, 1 – skazany przestępca seksualny;

N – liczba obserwacji, *r_{pbi}* – współczynnik korelacji punktowo-dwuseryjnej, *p* – poziom istotności.

Wyniki przeprowadzonych badań pokazały, że istnieje dodatni i umiarkowany związek wyniku ogólnego nasilenia neurotyczności z popełnianiem przestępstw seksualnych. Widać także istotne i słabe związki depresyjności z przestępczością seksualną oraz dodatnie i umiarkowane korelacje między popełnianiem przestępstw seksualnych a agresywną wrogością oraz nadwrażliwością. Najsilniejszy związek zauważyć można dla nasilenia agresywnej wrogości. Dodatnie korelacje oznaczają, że wyższe wyniki agresywnej wrogości, depresyjności, nadwrażliwości oraz wyższe wyniki nasilenia neurotyczności wiążą się z popełnianiem przestępstw seksualnych.

W dokładniejszej analizie wykorzystano regresję logistyczną kodując grupę przestępców seksualnych – 1, a grupę kontrolną – 0. Predyktorem w modelu był surowy wynik ogólny nasilenia neurotyczności. Tabela 2 pokazuje model regresji logistycznej dla wyniku ogólnego neurotyczności i zmiennej zależnej dokonania przestępstwa seksualnego.

Tabela 2. Analiza regresji jednozmiennowej logistycznej w przewidywaniu ryzyka popełnienia przestępstw seksualnych dla predyktora nasilenia neurotyczności

Dopasowanie modelu Test Hosmera i Lemeshowa			Zmienne modelu						
χ^2	p	\bar{R}^2	Predyktory	β	S_e	Wald	df	p	$Exp(\beta)$
1,751	0,988	0,15	Neurotyczność	0,052	0,025	4,467	1	0,035	1,053
			Stała	-4,235	2,033	4,341	1	0,037	0,014

Adnotacja. Analiza przeprowadzona dla liczby obserwacji $N = 44$;

\bar{R}^2 – r-kwadrat Nagelkerkego, β – współczynnik regresji, S_e – błąd standardowy, Wald – współczynnik Walda, $Exp(\beta)$ – ilorzaz szans

Model, jak pokazuje wynik testu Hosmera-Lemeshowa, okazał się dobrze dopasowany do danych, co oznacza, że rozkład prawdopodobieństwa przewidziany za pomocą modelu nie różni się istotnie od wartości obserwowanych. Proponowany model wyjaśnia 15% zależności między neurotycznością a dokonaniem przestępstw seksualnych. Zauważyć można także, że związek neurotyczności z popełnianiem przestępstw jest istotny. Ilorzaz szans sugeruje, że wzrost 1 punktu na skali neurotyczności oznacza wzrost niewiele ponad 5% szans popełnienia przestępstwa. Pamiętając, że model regresji logistycznej nie jest zależnością liniową warto poddać analizie zmianę o więcej niż 1 punkt na skali neurotyczności. W tabeli 3

znajduje się podsumowanie wybranego przyrostu na skali wyników surowych nasilenia neurotyczności oraz ilorazu szans jaki ten przyrost generuje w przewidywaniu przestępstw seksualnych.

Tabela 3. Szacowane wyniki ilorazu szans dla zmian wartości wyników neurotyczności

Liczba punktów wzrostu dla wyniku neurotyczności	Iloraz szans	Oczekiwany procent szans
1	1,053	5%
5	1,297	30%
10	1,682	68%
15	2,181	118%
30	4,759	376%

Analiza wzrostu szans na popełnienie przestępstwa seksualnego różnie znacznie przy dużej zmianie punktowej neurotyczności. Wzrost o 10 punktów to prawie o 70% większa szansa na popełnienie przestępstwa seksualnego, a wzrost o 30 punktów w tej skali osobowości to przyrost takich szans aż o 376%. Przy takim wyniku warto pamiętać, że model wyjaśnia 15% zmienności, co prowadzi do wniosku, że istnieje niewyjaśnione 85% wariacji zmiennej.

Podobnej analizie regresji logistycznej poddano skale szczegółowe neurotyczności. W analizie, której podsumowanie zaprezentowano w tabeli 4, jak predyktory wykorzystano surowe wyniki szczegółowych wymiarów neurotyczności.

W pierwszym etapie wykorzystano model wprowadzania ujmując wszystkie skale neurotyczności. Drugi model tworzony był metodą selekcji wstecznej i ujmował najsilniejsze predyktory. Analiza pokazała, że modele zarówno z pierwszego, jak i drugiego etapu są dobrze dopasowane do danych, o czym świadczy nieistotny wynik testu Homsera-Lemeshowa. Model pierwszy, który jako predyktory ujmował wszystkie skale neurotyczności wyjaśnia 39% zmienności popełniania przestępstw seksualnych. Jednak żaden z predyktorów nie okazał się posiadać istotnego związku ze zmienną zależną, dokonywania przestępstw seksualnych. Mimo, że do modelu nie zostały wprowadzone interakcje zmiennych należy mieć na uwadze, że predyktory pozostają ze sobą w silnej interkorelacji tworząc skalę główną neurotyczności.

Tabela 4. Analiza modeli regresji logistycznej w przewidywaniu ryzyka popełnienia przestępstw seksualnych dla predyktorów skal szczegółowych neurotyczności

Dopasowanie modelu Test Hosmera i Lemeshowa				Zmienne modelu						
Model	χ^2	p	\bar{R}^2	Predyktory	β	Se	Wald	df	p	$Exp(\beta)$
Krok 1 ^a	5,314	0,724	0,39	Lęk	-0,117	0,125	0,868	1	0,351	0,890
				Agresywna wrogość	0,186	0,112	2,763	1	0,096	1,204
				Depresyjność	0,155	0,105	2,181	1	0,140	1,167
				Nadmierny samokrytycyzm	-0,121	0,100	1,444	1	0,230	0,886
				Impulsywność	0,034	0,133	0,066	1	0,798	1,035
				Nadwrażliwość	0,181	0,116	2,428	1	0,119	1,198
				Stała	-3,479	2,525	1,899	1	0,168	0,031
Krok 2 ^b	5,863	0,663	0,27	Agresywna wrogość	0,237	0,088	7,350	1	0,007	1,268
				Stała	-3,054	1,180	6,700	1	0,010	0,047

Adnotacja. Analiza przeprowadzona dla liczby obserwacji $N = 44$;

^a – wykonany metodą wprowadzania,

^b – wykonany metodą selekcji wstecznej,

\bar{R}^2 – r-kwadrat Nagelkerkego, β – współczynnik regresji, Se – błąd standardowy, Wald – współczynnik Walda, $Exp(\beta)$ – iloraz szans

Drugi model, gdzie predyktory zostały wskazane metodą selekcji wstecznej wyjaśnia 27% wariancji zmiennej zależnej. W modelu gdzie jedynym istotnym predyktorem popełnienia przestępstwa seksualnego była agresywna wrogość, predyktor wyjaśnia 27% zróżnicowania wyników. Wzrost o 1 punkt pomiarowy skali agresywnej wrogości podnosi szansę na przestępstwo seksualne o niecałe 27%.

W analizie dodatkowej pokazano wyniki różnic skal neurotyczności między badanymi grupami. Tabela 5 pokazuje wyniki analizy testem T Studenta dla danych niezależnych między grupą kontrolną a grupą przestępców seksualnych.

Analizę trzeba uznać za dodatkową z powodu wykorzystanych zmiennych. Należy brać pod uwagę, że prezentowane wyżej wyniki mają charakter dopełniający.

Tabela 5. Podsumowanie analizy testem T Studenta dla danych niezależnych z jednostronnym obszarem testowania nasilenia neurotyczności między grupą przestępców seksualnych a grupą kontrolną

Neurotyczność	Grupa kontrolna		Przestępcy seksualni		$t_{(42)}$	p	d
	M	SD	M	SD			
Lęk	13,82	3,30	14,00	4,00	0,164	0,435	0,05
Agresywna wrogość	10,73	4,13	14,95	4,40	3,284	0,001	1,01
Depresyjność	12,64	3,97	15,09	5,15	1,770	0,042	0,55
Nadmierny samokrytycyzm	16,09	2,51	15,41	5,08	-0,565	0,288	0,17
Impulsywność	13,68	3,40	14,41	3,22	0,729	0,235	0,22
Nadwrażliwość	9,86	2,62	12,27	4,53	2,160	0,018	0,67
Wynik ogólny	76,82	13,09	86,14	13,94	2,286	0,014	0,71

Adnotacja. Liczba obserwacji w każdej grupie $n = 22$.

Wyniki prezentowane w tabeli 5 pokazały, że grupa przestępców seksualnych charakteryzuje się wyższym istotnie wynikiem nadwrażliwości, depresyjności oraz wynikiem ogólnym nasilenia neurotyczności. Siłę efektu dla tych zmiennych trzeba uznać za wysoką. Istotnie wyższe wyniki zaobserwować można w grupie przestępców seksualnych dla agresywnej wrogości. Siła tego efektu jest już bardzo wysoka, co potwierdzają jedynie wcześniejsze wyniki modeli regresji, dla których to agresywna wrogość okazała się jedynym istotnym predyktorem. Nasilenie lęku, impulsywności oraz nadmiernego samokrytycyzmu jest w badanych grupach na podobnym poziomie.

4. Podsumowanie analizy wyników

Podsumowując uzyskane w badaniu własnym wyniki można uznać, że istnieje dodatni związek nasilenia neurotyczności z dokonywaniem przestępstw seksualnych. Popelnianie przestępstw wiąże się z wyższym wynikiem neurotyczności. Co więcej, wzrost nasilenia neurotyczności zwiększa ryzyko popelnienia przestępstwa seksualnego. Szczegółowe wymiary neurotyczności takie jak agresywna wrogość, depresyjność oraz nadwrażliwość

także związane są z popełnianiem przestępstw seksualnych. Najsilniejsze związki widać między obszarem agresywnej wrogości i przestępczością seksualną. To właśnie ten wymiar neurotyczności pozwala w największym stopniu przewidywać ryzyko popełniania przestępstw.

Przestępcy seksualni charakteryzowali się wyższym wynikiem niż grupa kontrolna nasilenia neurotyczności oraz jej wymiarów szczegółowych. Najsilniejszy efekt widać było dla obszaru agresywnej wrogości, co jest potwierdzeniem związków tego wymiaru neurotyczności z przestępczością seksualną.

5. Omówienie wyników

Badanie własne miało pewne ograniczenia, których należy być świadomym. Nieliczna grupa osadzonych i dobór celowy badanych ogranicza możliwości szerokiej generalizacji wniosków. Ograniczeniem można także nazwać brak możliwości porównania przestępców seksualnych ze skazanymi za przestępstwa seksualne na nieletnich. Kontroli warto poddać większą ilość zmiennych, które determinują proces oddziaływań psychoterapeutycznych czy resocjalizacyjnych oraz diagnozę psychiatryczną i psychologiczną. Zaliczyć można do tych zmiennych: patologie osobowości, uzależnienia, zaburzenia preferencji seksualnych jak i szereg zmiennych związanych z rodziną osadzonych. Poprzez tendencyjny dobór próby udało się opisać osadzonych homogenicznych względem płci ofiar i braku pokrewieństwa z nimi. Trzeba pamiętać także o liczebności próby badanej, którą należy w przyszłości zwiększyć tak, by możliwe było wykorzystanie bardziej zaawansowanych modeli statystycznych oraz by umożliwić generalizację wniosków. Warto usprawnić wielowymiarowe, samoopisowe metody pomiaru, które dla wyników szczegółowych są mniej dokładne niż dla wyników ogólnych.

Mimo takich ograniczeń, mała grupa badanych wykazała istnienie ważnych zależności między cechami neurotyczności a przestępstwami seksualnymi. Co więcej, zarysowane siły efektów okazały się wysokie. Wyniki potwierdziły hipotezę o dodatnim związku nasilenia neurotyczności z przestępstwami seksualnymi oraz wskazały na możliwość predykcji ryzyka takich przestępstw. Najsilniejszą w przewidywaniu zmienną niezależną i pozostającą w największym związku z przestępstwami seksualnymi była agresywna wrogość. Wzrost jej poziomu wiązał się ze wzrostem ryzyka

popęnienia przestępstwa seksualnego. Badani okazali się mieć wyższe wyniki tej skali niż grupa kontrolna, co potwierdzają informacje Schechory i Ben-David³⁰ o wyższej agresji w grupie przestępców seksualnych. Agresja w przestępstwach seksualnych została opisana jako element dzielący sprawców³¹. Proponuje się rozróżnienie samych aktów zgwałcenia oraz przestępców seksualnych ze względu, między innymi, na poziom ich agresywności w stosunku do ofiar, co prowadzi do wniosku, że odnaleźć można grupę sadystycznych sprawców, dla których ból ofiar jest źródłem zaspokojenia potrzeb oraz przestępców regresyjnych, którzy kontakty pedofilne traktują jako substytut życia społeczno-seksualnego i w swoich działaniach nie są wrody ani nie starają zranić ofiar. Mimo tych podziałów, agresja jest czynnikiem współwystępującym z przestępczością seksualną.

Cechy lęku i impulsywności nie stanowiły w badaniu istotnych predyktorów. Badania potwierdzały jak ważną zmienną w ocenie sprawców przestępstw seksualnych jest impulsywność³². Jednak tutaj pamiętać trzeba o tym, jak bardzo zróżnicowaną grupą są przestępcy seksualni. Badania własne nie pokazały także związku pomiędzy popełnianiem przestępstw seksualnych a nasileniem lęku. Doniesienia wskazywane w badaniach dotyczyły zawsze lęku społecznego³³. Dodatkowo jak piszą autorzy, jego poziom może być odpowiedzią na piętnowanie społeczne i stanowić niejako efekt popełnienia przestępstwa, a nie być jego predyktorem³⁴. Podobnej interpretacji poddać można wynik nadmiernego samokrytycyzmu. Okazał się on bowiem w badaniach własnych korelować z przestępstwami seksualnymi. Jak pisali Katners i inni grupa przestępców seksualnych charakteryzuje się niską samooceną i brakiem pewności siebie, co w badaniu własnym kryje się pod pojęciem nadmiernego samokrytycyzmu³⁵. Samotność w grupie przestępców seksualnych mogła w badaniach własnych ujawnić

³⁰ M. Schechory, S. Ben-David, *Aggression and anxiety in rapists...*, s. 655-658.

³¹ P. Pospiszyl, *Przestępstwa...*, s. 27-34; Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa...*, s. 208-211.

³² A. Krasowska, A. Jakubczyk, W.M. Czernikiewicz, M. Wojnar, T. Nasierowski, *Impulsywność sprawców...*, s. 731-735.

³³ T. Katners, R.H.J. Hornsveld, K.L. Nunes, A.J. Zwets, N.M. Buck, P. Muris, H.J.C. van Marle, *Aggression and social anxiety...*, s. 268-271; K.L. Nunes, I.V. McPhail, K.M. Babchishin, *Social anxiety and sexual...*, s. 291-292; S. Porter, E. Newman, L. Tansey, E. Quayle, *Sex offending and social anxiety...*, s. 43-44.

³⁴ K.L. Nunes, I.V. McPhail, K.M. Babchishin, *Social anxiety and sexual...*, s. 291; S. Porter, E. Newman, L. Tansey, E. Quayle, *Sex offending and social anxiety...*, s. 53-54.

³⁵ T. Katners, R.H.J. Hornsveld, K.L. Nunes, A.J. Zwets, N.M. Buck, P. Muris, H.J.C. van Marle, *Aggression and social anxiety...*, s. 265-266.

się pod postacią wyższych wyników depresyjności niż grupa kontrolna, jednak depresyjność nie stanowiła istotnego predyktora przestępczości seksualnej. Dodatkowo badani osadzeni za przestępstwa seksualne mają większe trudności z radzeniem sobie ze stresem. Czynniki takie jak niższa samocena, niepewność w kontaktach społecznych oraz depresyjność okazały się ważne w opisie grupy i związków z przestępczością seksualną.

Najważniejszym w ocenie pozostaje związek nasilenia neurotyczności z przestępczością seksualną. Wynik neurotyczności stanowić może istotny predyktor i czynnik ryzyka przestępstw seksualnych. Grupa skazanych przestępców seksualnych okazała się mieć wyższe wyniki neurotyczności. Poziom nerwowości, skłonności do hipochondrii i zamartwiania się jak i słabszej kontroli impulsów, jako elementy neurotyczności, były w grupie przestępców seksualnych na wyższym poziomie. Złość, agresja i smutek oraz ogólna skłonność do przeżywania negatywnych emocji i trudność w radzeniu sobie ze stresem, okazały się wyższe w grupie przestępców seksualnych niż w grupie kontrolnej.

Grupa osadzonych i skazanych przestępców seksualnych jest mało reprezentatywna dla całej populacji przestępców seksualnych³⁶. Zadaniem jakie stawiać sobie można na drodze do maksymalizacji wiedzy z zakresu charakterystyki przestępców seksualnych jest większa kontrola zmiennych i pomiar obejmujący wiele aspektów życia. Osobowość i psychopatologia ale także demografia i rodzina pochodzenia oraz wcześniejsze doświadczenia mogą być i są ważnymi elementami charakterystyki przestępców seksualnych.

Podsumowanie

Emocjonalność przestępców seksualnych jest ważnym elementem w analizie ich przestępczości. Stanowi manifestacje ich przeszłości i negatywnych doświadczeń. Afektywność wyrażana w postaci agresji, lęku, samotności, impulsywności, nieradzenia sobie z silnymi emocjami i stresem, może być efektem doznanych w dzieciństwie krzywd oraz razem ze słabszym przystosowaniem społecznym i lękiem społecznym, psychopatologią w obszarach osobowości, preferencji seksualnych i tendencją do uzależnień stanowić mogą ryzyko popełnienia przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

³⁶ M. Chaffin, E. Letourneau, J.F. Silovsky, *Dorośli sprawcy wykorzystywania...*, s. 53-55.

Bibliografia

Literatura

Chaffin M., Letourneau E., Silovsky J.F., *Dorośli sprawcy wykorzystywania seksualnego dzieci – przegląd zagadnień*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2002, nr 1.

Hanson R.K., Bussiere M.T., *Predicting relapse: a meta-analysis of sexual offender recidivism studies*, “Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1998, nr 2.

Juszcak D., Korzeniowski K., *Analiza wybranych czynników psychospołecznych i psychopatologicznych u sprawców przestępstw seksualnych z trwałymi anomaliami osobności*, „Seksuologia Polska” 2016, nr 14(1).

Katners T., Hornsveld R.H.J., Nunes K.L., Zwets A.J., Buck N.M.L., Muris P., van Marle H.J.C., *Aggression and social anxiety are associated with sexual offending against children*, “International Journal of Forensic Mental Health” 2016, nr 15(3).

Krasowska A., Jakubczyk A., Czernikiewicz W.M., Wojnar M., Nasierowski T., *Impulsywność sprawców przestępstw seksualnych – nowe koncepcje czy powrót do źródeł?* „Psychiatria Polska” 2013, nr 47(4).

Levenkron S., Levenkron A., *Skradzione jutro. Jak zrozumieć i leczyć kobiety wykorzystywane seksualnie w dzieciństwie*, Warszawa 2009.

Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2012.

Lew-Starowicz Z., Szymańska M., Czajka A., *Charakterystyka sprawców przemocy seksualnej wobec dzieci*, „Przegląd Seksuologiczny” 2010, nr 24.

Martin G.M., Tardif M., *Examining sex offenders' intimacy deficits: their nature and their influence on sexually abusive behaviours*, “Journal of Sexual Aggression” 2013, nr 21(2).

Morison J., *Zaburzenia parafialne*, w: *DSM-5 bez tajemnic. Praktyczny przewodnik dla klinicystów*, red. Morison J., Kraków 2016.

Nunes K.L., McPhail I.V., Babchishin K.M., *Social anxiety and sexual offending against children: a cumulative meta-analysis*, “Journal of Sexual Aggression” 2011, nr 18(3).

Porter S., Newman E., Tansey L., Quayle E., *Sex offending and social anxiety: a systematic review*, “Aggression and Violent Behavior” 2015, nr 24.

Pospiszyl P., *Przestępstwa seksualne*, Warszawa 2005.

Schechory M., Ben-David S., *Aggression and anxiety in rapists and child molesters*, "International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology" 2005, nr 49(6).

Seligman M.E.P., Walker E.F., Resenhan D.L., *Zaburzenia na tle seksualnym*, w: *Psychopatologia*, red. Seligman M.E.P., Walker E.F., Resenhan D.L., Poznań 2003.

Siuta J., *Inwentarz osobowości NEO-PI-R*, Warszawa 2006.

Akty normatywne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444).

Małgorzata Boczkowska¹

**PRAWNO-SPOŁECZNY WYMIAR MEDIACJI
W POLSKIM PROCESIE KARNYM**

**LEGAL AND SOCIAL DIMENSION OF MEDIATION IN
POLISH CRIMINAL PROCEEDINGS**

Otrzymano: 02.06.2021 Zaakceptowano: 15.06.2021 Opublikowano: 30.06.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.9329

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Pojęcie mediacji i postępowania z nią związanego stają się coraz bardziej popularne wśród praktyków i teoretyków prawa oraz innych dziedzin naukowych, takich jak antropologia, filozofia, ekonomia, socjologia czy psychologia. Mediacja znajduje zastosowanie w różnych obszarach życia człowieka, zarówno tych zewnętrznych, interpersonalnych, związanych z oddziaływaniem na zachowania ludzkie, jak i wewnętrznych, intrapersonalnych, związanych z emocjami, przeżyciami, uczuciami oraz wynikającymi z nich postawami społecznymi. Wykorzystywanie tej instytucji jest także coraz bliższe praktyce sądowej, zarówno na gruncie szeroko pojętego prawa cywilnego, jak i prawa karnego czy postępowania w sprawach nieletnich. Analiza tego zagadnienia daje podstawy do twierdzenia, że mediacja, jako pewna forma dążenia do porozumienia, ma realny wpływ na każdy aspekt życia ludzkiego. Problem ten jest jednak o wiele bardziej złożony. Niniejsza analiza stanowi jedynie jego zarys oraz próbę zwrócenia

¹ Mgr Małgorzata Boczkowska, doktorantka prawa o specjalności karnej na SWPS Uniwersytecie Humanistyczno-Społecznym w Warszawie, asystent w Instytucie Badawczo-Rozwojowym Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, nauczyciel akademicki Wyższej Szkoły Bankowej w Warszawie, e-mail: mgboczkowska@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6163-3237.

uwagi na te kwestie, które na pierwszy rzut oka wydają się być mało ważnymi, lecz w konsekwencji niosą za sobą szereg daleko idących skutków społecznych i prawnych.

Celem pracy jest przedstawienie mediacji w polskim procesie karnym oraz jej znaczenia dla każdego obywatela, zarówno z perspektywy prawnej, jak i społecznej oraz psychologicznej. Podjęto także próbę zweryfikowania czy mediacja karna może być alternatywą dla procesu sądowego, czy jedynie wsparciem dla niego.

Słowa kluczowe: mediacja, alternatywne formy rozwiązywania konfliktów, postępowanie karne, pokrzywdzony, podejrzany, wiktyimizacja, resocjalizacja, pandemia.

Abstract

The concept of mediation and related proceedings are becoming more and more popular among practitioners and theorists of law and other scientific fields, such as anthropology, philosophy, economics, sociology or psychology. Mediation is used in various areas of human life, both external, interpersonal, related to influencing human behavior, as well as internal, intrapersonal, related to emotions, experiences, feelings and social attitudes resulting from them. The use of this institution is also closer to judicial practice, both in terms of broadly understood civil law and criminal law or proceedings in juvenile cases. The analysis of this issue gives grounds for the claim that mediation, as a certain form of striving for agreement, has a real impact on every aspect of human life. However, the problem is much more complex. This analysis is only an outline of it and an attempt to draw attention to those issues that at first glance seem to be of little importance, but as a consequence have a number of far-reaching social and legal consequences.

The aim of the work is to present mediation in the Polish criminal trial and its importance for every citizen, both from a legal, social and psychological perspective. Also taken an attempt to verify, whether criminal mediation can be an alternative to the court proceedings or only a support for it.

Keywords: mediation, alternative forms of conflict resolution, criminal proceedings, aggrieved party, suspect, victimization, resocialization, pandemic.

Wprowadzenie

Rozpoczynając rozważania należy podkreślić, że w ogólnie przyjętym rozumieniu mediacja jest poufnym i dobrowolnym sposobem rozwiązywaniem sporów pomiędzy dwiema zwaśnionymi stronami, w obecności bezstronnego mediatora, wspierającego jej przebieg, której celem jest łagodzenie napięć i wsparcie w wypracowaniu kompromisu².

Na gruncie prawa karnego, mediacja wciąż jest jeszcze stosunkowo młodą instytucją, która jednak zyskuje coraz więcej zwolenników. W wielu krajach europejskich widoczna jest tendencja odchodzenia od tradycyjnego modelu postępowania sądowego i zastępowanie go coraz częściej tą alternatywną formą pojednania. Podkreślenia wymaga to, że mediacja stanowi restytucyjną reakcję na przestępczość, co oznacza, że w przeciwieństwie do retribucji jej celem jest rewaloryzacja, odszkodowanie i naprawienie krzywdy, a nie ukaranie sprawcy czy też zemsta³. Ma to istotne znaczenie nie tylko z perspektywy prawnej, lecz zwłaszcza w kontekście psychologicznym jednostki i wynikającymi z tego dalszymi konsekwencjami.

Mediacja jako instrument sprawiedliwości naprawczej koncentruje strony konfliktu na dojściu do porozumienia, poszukiwaniu podobieństw, wspólnych celów, eliminując różnice, stanowiące elementy sporne. Do osiągnięcia tych efektów służy postępowanie mediacyjne, podczas którego strony starają się dążyć do naprawy tego, co daje się naprawić. Zadośćuczynienie, przeproszenie i przebaczenie stanowią istotę tego procesu. Warty zaznaczenia wydaje się także, że to właśnie polska sprawiedliwość karna kładzie nacisk na te efekty, podczas gdy sprawiedliwość naprawcza skupia się na procesie zachodzącym pomiędzy pokrzywdzonym a podejrzanym czy oskarżonym⁴.

² A. Olszewska, E. Tomczyk, *Mediacje w sprawach karnych*, Elbląg 2007, s. 4.

³ A. Siedlecka-Andrychowicz, *Mediacja w sprawach karnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Murzyńska, R. Morek, Warszawa 2009, s. 203.

⁴ A. Olszewska, E. Tomczyk, *Mediacje...*, s. 4.

Słusznym wydaje się stanowisko prawników teoretyków i dogmatyków, którzy za główny punkt zainteresowania wzięli osobę pokrzywdzonego wraz z jego potrzebami. Udział w postępowaniu mediacyjnym ma być szansą na realizację tych potrzeb pokrzywdzonego, zarówno w aspekcie prawnym, ekonomicznym jak i psychologicznym. Dzięki udziałowi w procesie dochodzenia do porozumienia ofiara czynu zabronionego może sprawniej uzyskać zadośćuczynienie, a także odreagować i zminimalizować złe emocje, które powstały w wyniku popełnionego w stosunku do niej przestępstwa. Warto wskazać także, że mediacja karna minimalizuje zjawisko wtórnej wiktymizacji. Dotyczy to, w głównej mierze, ofiar uczestniczących w przestępstwach ciężkich. Pokrzywdzone osoby zobowiązane są bowiem do wielokrotnego składania zeznań w postępowaniu karnym. Efektem tego jest ponowne przypomnianie sobie zdarzenia oraz przeżywanie związanego z nim stresu i strachu⁵. Ponadto, w miarę upływu czasu oraz uczestnictwa w procesie u osób pokrzywdzonych tworzą się mechanizmy obronne, które w określonych sytuacjach mogą przybrać różną postać. Osoby, które będą odczuwały zmęczenie, stres czy strach, w pewnym momencie osiągną etap zniechęcenia. To z kolei powodować może prawidłowość, w której osoba pokrzywdzona będzie zmierzała swoim zachowaniem do szybkiego zakończenia postępowania, bez względu na konsekwencje. W rzeczywistości może zakończyć się to dwojako, z jednej strony skazaniem niewinnego albo z drugiej strony uniewinnieniem sprawcy⁶.

Postępowanie mediacyjne zmienia także rolę podejrzanego, który ma możliwość aktywnego uczestniczenia w procesie, jednocześnie przyjmując na siebie odpowiedzialność za wyrządzoną krzywdę. W trakcie mediacji oskarżony przechodzi reedukację, a więc częściową resocjalizację. Bezpośredni kontakt z ofiarą powoduje jej upodmiotowienie w oczach podejrzanego. Często bowiem pokrzywdzony w procesie karnym pozostaje anonimowy dla sprawców przestępstwa. W mediacji następuje konfrontacja, dzięki której oskarżony może wyrazić skruchę oraz usprawiedliwić swoje zachowanie podając jego motywy⁷.

W postępowaniu sądowym interesy stron odłożone są na bok, ponieważ organy procesowe są zobligowane do przestrzegania zasady prawdy

⁵ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001, s. 7.

⁶ *Ibidem*, s. 7-8.

⁷ D. Gil, *Problematyka mediacji w kontekście zmian w polskim procesie karnym*, „Ius et Administratio” 2014, nr 3, s. 4.

materialnej. Główny element stanowi więc wydanie orzeczenia zgodnego z rzeczywistością – sprawiedliwego wyroku, niekoniecznie wprowadzającego zgodę między stronami postępowania⁸.

Instytucja mediacji stanowi nieodłączny element sprawiedliwości naprawczej, mający za zadanie pomoc wymiarowi sprawiedliwości. Chodzi tu o sprawiedliwość, która gwarantuje prawa i interesy pokrzywdzonego, taką, która nie wyklucza pokrzywdzonego z aktywnego uczestniczenia w postępowaniu, które go dotyczy⁹.

Coraz większa rzesza ludzi przekonuje się do innych niż sąd metod rozwiązywania sporów. Uważają, że szukanie porozumienia w drodze negocjacji czy konsensusu jest efektywniejsze i bardziej satysfakcjonujące. Do głównych zalet mediacji karnych należą przede wszystkim: krótszy czas prowadzenia postępowania, ograniczenie negatywnych skutków postępstw, zmniejszenie stresu związanego z uczestniczeniem w postępowaniu karnym oraz zakończenie konfliktu¹⁰.

W obecnej sytuacji, związanej z pandemią Covid-19, nie sposób nie odnieść się i do tego zagadnienia, zwłaszcza z perspektywy ekonomiki procesowej. W aktualnym stanie prawnym i społecznym mediacje nabierają nowego znaczenia. Daje się zaobserwować tendencja sądów, które w swoich zarządzeniach wprost zachęcają do wykorzystywania tego narzędzia. Podkreśla się także szczególną rolę mediacji, zwłaszcza w sprawach dotyczących m.in. konfliktów rodzinnych, sąsiedzkich, alimentacyjnych, błędów medycznych czy wypadków drogowych. Jednakże zauważyć należy, że o ile w postępowaniach cywilnych mediacja funkcjonuje już w codziennej praktyce, o tyle w procesie karnym możliwość swobodnego korzystania z niej jest znacznie bardziej utrudniona. Wynikać to może z samej istoty uregulowań kodeksowych, które nie nakładają ani obowiązku na strony postępowania, ani też korzyści dla nich z tego płynących. Mediacje w sprawach karnych mają ponadto szczególny charakter, zwłaszcza w wymiarze praktycznym, bowiem nie kończą one postępowania karnego, a mogą mieć jedynie wpływ na ewentualne rozstrzygnięcie w postaci warunkowego umorzenia, czy też stanowić okoliczność łagodzącą przy wymierzaniu kary. Sam wynik mediacji nie jest równoznaczny z zakończeniem sprawy. Praktycy prawa, jednak stoją na stanowisku, że korzyści

⁸ G. Skrobotowicz, *Zalety mediacji karnej*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2, s. 129.

⁹ B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja w sprawach...*, s. 7.

¹⁰ K. Pachnik, *Instytucja mediacji karnej w prawie polskim*, „Zeszyty Prawnicze” 2012, nr 3, s. 158.

z prawidłowo przeprowadzonego postępowania mediacyjnego mogą być duże, zarówno dla pokrzywdzonego, jak i podejrzanego, ale także dla szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości.

W sytuacji, w której mamy do czynienia z ograniczoną możliwością prowadzenia spraw sądowych, z powodu rozprzestrzeniającej się epidemii, tym bardziej mediacja wydaje się być szczególną alternatywą dla szybkiego, sprawnego i efektywnego dojścia do porozumienia z zachowaniem bezpieczeństwa.

1. Istota mediacji karnej

W wymiarze sprawiedliwości karnej, organy skupiają się przede wszystkim na przestępstwie jako czynie zabronionym pod groźbą kary, a także na osobie przestępcy, która jest realizatorem tej czynności, w mniejszym zaś stopniu zainteresowanie zwrócone jest na pokrzywdzonego. Sprawiedliwość naprawcza natomiast niejako „zaprasza” pokrzywdzonego do udziału w swojej sprawie, dając mu możliwość samodzielnego zmierzania się ze skutkami przestępstwa, poprzez aktywny udział w podejmowaniu decyzji. Problemy pokrzywdzonego oraz jego potrzeby stanowią punkt zainteresowania coraz liczniejszej grupy, zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa¹¹.

Ideą mediacji jest rozwój i innowacyjność postępowania karnego. Mediacja powstała z potrzeby świeżego spojrzenia na sposób rozwiązywania konfliktu prawnokarnego. Wprowadza ona większą autonomię stron postępowania przez zapewnienie im możliwości zarządzania swoimi prawami. Dopuszczalność pertraktacji stron zależy w głównej mierze od charakteru przestępstwa. W przypadku przestępstw mniejszej wagi alternatywne formy rozwiązań są jak najbardziej wskazane. Trochę inaczej jest w przypadku przestępstw o charakterze większej wagi, w stosunku do których powinno się podchodzić z większym dystansem. Jak wynika ze statystyk, najczęściej prowadzone mediacje karne dotyczą przestępstw spenalizowanych w kodeksie karnym¹², takich jak m.in. przeciwko życiu i zdrowiu (art. 157-159 k.k.), przeciwko mieniu (art. 278, art. 284, art. 288 k.k.),

¹¹ T. Cielecki, *Bezdroża mediacji*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 76.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444; dalej: k.k.).

przeciwko rodzinie i opiece (art. 207 i art. 209 k.k.), oraz czci i nietykalności cielesnej (art. 212 i art. 216 k.k.)¹³.

Istotą mediacji na gruncie prawa karnego jest przede wszystkim dobrowolne zawarcie porozumienia pomiędzy pokrzywdzonym a podejrzanym. Podstawowym celem jest naprawienie szkód materialnych oraz moralnych, które powstały w wyniku popełnionego przestępstwa. Sam proces zawierania porozumienia przebiega w obecności bezstronnego mediatora¹⁴.

Warto także odnieść się do przeprowadzonych przez Roberta Mierzwiaka badań aktowych, w których przeanalizował materiał dowodowy zgromadzony przez Rejonowy Sąd Karny, II Wydział w Lublinie¹⁵. W toku czynności badawczych analizie poddał sprawy za lata 2003–2007, w których przeprowadzono postępowania mediacyjne. Wyniki tych badań pokazały, że w przeciągu tych 5 lat do postępowania mediacyjnego skierowano 51 spraw, spośród których w 33 zawarto ugodę, co stanowi 66%, a w pozostałych 17 (34%) ugodę nie zawarto.

Najczęściej kierowanymi do mediacji sprawami okazały się być te, które dotyczyły czynów przeciwko rodzinie i opiece. Przestępstwa z zakresu znęcania się nad członkami rodziny stanowiły prawie 60% wszystkich spraw. Znacznie mniejszy udział, bo 15% zajmowały sprawy z czynów przeciwko zdrowiu i życiu, gróźb karalnych – 7,2%, przestępstw z zakresu nietykalności cielesnej – 5%. Bójki i pobicia oraz przestępstwa przeciwko obyczajności i wolności seksualnej stanowiły około 2%. Sytuacje, w których udało się podpisać ugodę oraz wynegocjować zadośćuczynienie dla pokrzywdzonego, obejmowały sprawy z zakresu różnych patologii społecznych. Spośród tych decyzji, które podejmowali oskarżeni, powstrzymanie się od nadużywania alkoholu to najczęściej deklarowana w ugodzie kwestia, stanowiąca blisko 16%. Niewiele mniej bo 14% dotyczyło deklaracji przestrzegania zasad współżycia społecznego oraz 10% z zakresu zasad sprawowania opieki nad dziećmi¹⁶. Badania te wskazują, że pomimo wciąż jeszcze niewielkiej ilości prowadzonych postępowań mediacyjnych, liczba

¹³ H. Pawlak, *Mediacja w świetle danych Ministra Sprawiedliwości*, w: *Konferencja naukowa „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.)*, Łódź 2003, s. 15.

¹⁴ E. Bieńkowska, *Mediacja w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 11, s. 45.

¹⁵ R. Mierzwiak, *Skuteczność i trwałość uгод zawieranych w wyniku postępowania mediacyjnego w sprawach karnych w II Wydziale Karnym Sądu Rejonowego w Lublinie*, w: *Sztuka skutecznego prowadzenia mediacji – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, red. A. Binsztok, Wrocław 2012, s. 73-75.

¹⁶ *Ibidem*, s. 75.

ta rośnie. Ponad 60% spraw jest rozwiązywana poza salą sądową¹⁷. To znaczy, że mediacja zyskuje coraz większą grupę sympatyków. Jednak to, czy instytucja mediacji będzie stanowiła alternatywę w stosunku do sądowego postępowania karnego zależy w głównej mierze od praktyków prawa karnego, którzy działają przede wszystkim w sądach, prokuraturach czy w policji. To między innymi na ich barkach spoczywa ciężar odpowiedzialności za sprawne funkcjonowanie i rozwój instytucji mediacji w Polsce.

Niewątpliwą zaletą mediacji jest także to, że sprzyja ona gromadzeniu materiału dowodowego oraz dążeniu do szybkiego rozpoznania sprawy. Bardzo często, w drodze mediacji, udaje się wiele spraw rozstrzygać już na pierwszym posiedzeniu czy rozprawie, dzięki czemu istnieje realna szansa na usatysfakcjonowanie stron, zwłaszcza osoby pokrzywdzonej¹⁸.

Pomimo, że postępowanie mediacyjne ma swój początek i koniec w instytucjach wymiaru sprawiedliwości, takich jak prokuratura czy sąd, to jednak odbywa się niezależnie w „atmosferze odformalizowanej” poza tymi organami. Zewnętrzny charakter tego postępowania pozwala poniekąd na odejście od przeciwstawności eskalowanej w sądzie, gdzie strony postępowania są wrogami, nie zaś, jak w mediacji, partnerami do rozmowy.

Podstawowym zadaniem mediacji jest uzupełnienie istniejącego systemu rozwiązywania sporów przez eliminację spraw, które da się rozwiązać poza salą sądową. Mediacja sprzyja również ograniczeniu kosztów i czasu, w głównej mierze dla stron postępowania, ale także dla organów wymiaru sprawiedliwości. Usprawnienie polskiego wymiaru sprawiedliwości następuje właśnie dzięki selekcji spraw, trafiających do postępowania sądowego.

2. Definicje mediacji

Mediacja jest pojęciem na tyle uniwersalnym, że znajduje swoje miejsce w każdej dziedzinie społecznej. Jednakże w kwestii jej zdefiniowania, w polskim ustawodawstwie brakuje jej legalnej definicji. Pomimo tego, w szeroko rozumianych naukach społecznych czy także naukach prawnych wielu autorów wypowiada się na jej temat, również próbując uchwycić jej istotę, znaczenie i cel.

¹⁷ *Ibidem*, s. 75-76.

¹⁸ A. Siedlecka-Andrychowicz, *Mediacja...*, s. 205.

Jedną z definicji przedstawia Ewa Bieńkowska, która twierdzi, że mediacja jest „próbą doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu karnego na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale osoby trzeciej, neutralnej wobec stron i ich konfliktu, czyli mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga – nie narzucając jednak żadnego rozwiązania – w wypracowaniu porozumienia”¹⁹.

Pojęcie mediacji wyjaśnione zostało na gruncie prawa europejskiego przez Komitet Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich, który w swojej Rekomendacji nr R (99)19 o mediacji w sprawach karnych z 1999 r., zdefiniował ją jako proces dający ofercie i jej sprawcy możliwość aktywnego i dobrowolnego uczestniczenia w rozwiązywaniu konfliktu powstałego wskutek przestępstwa, przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej lub mediatora²⁰.

W Polsce kwestia mediacji uregulowana została w Kodeksie etyki mediatora²¹, gdzie również znajdziemy jej wyjaśnienie, jako „dobrowolne i poufne porozumiewanie się stron znajdujących się w konflikcie w obecności bezstronnej i neutralnej osoby trzeciej – mediatora. Mediacja ma na celu dojście do ugody, która zadowala obie strony”²². W Kodeksie tym znajdziemy, oprócz wskazania celu mediacji również informację o przebiegu mediacji, o czym świadczy stwierdzenie, że mediacja jest porozumiewaniem się.

Praktycy przeprowadzający mediację na co dzień, definiują ją jako dialog skonfliktowanych osób, mający na celu trwałe zakończenie sporu przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej – mediatora²³. Dialog, a więc rozmowa, wymiana opinii i zdań to elementy definicji dynamicznej, która kładzie nacisk na reakcje. W toku każdej dyskusji i rozmowy strony, przedstawiające własne poglądy na dany temat, zawsze w jakiś sposób dojdą do kompromisu.

¹⁹ E. Bieńkowska, *Mediacja w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 4.

²⁰ Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679 posiedzeniu przedstawicieli Ministrów i komentarz), [imsdm3rekomkarna\(1\).rtf](#), dostęp: 30.05.2021.

²¹ *Kodeks Etyki Mediatora*, Polskie Centrum Mediacji, Warszawa 2006.

²² *Ibidem*, s. 2.

²³ Centrum Zgody, *Czym jest mediacja?* 2010, <http://www.centrumzgody.pl/czym-jest-mediacja>, dostęp: 10.05.2016.

W procedurze karnej nie istnieje w zasadzie pojęcie „sporu” czy „konfliktu”. Jednakże w języku prawniczym te pojęcia są dość często stosowane. Wynika to z uwagi na powszechnie istniejące przekonanie o uznaniu przestępstwa, a także wykroczenia za szczególną formę lub przyczynę konfliktu interpersonalnego²⁴. Według J. Tylmana, wprowadzenie mediacji w 1997 r. do kodeksu postępowania karnego było sprzężone ze zmianą całego postępowania karnego²⁵. W tym kontekście mediacja jest dobrowolną formą negocjacji między ludźmi, pozostającymi w konflikcie karnym, w towarzystwie mediatora, który ma te negocjacje ułatwić²⁶.

Pomimo wielości definicji, daje się zauważyć ogólna i wspólna tendencja stawiania nacisku zarówno na proces, jaki odbywa się między ludźmi, sposób komunikacji interpersonalnej, a także cel, jaki towarzyszy temu procesowi. Syntetyzując, mediację można uznać za proces komunikacji międzyludzkiej zmierzający do konsensusu. Zrozumienie pojęcia mediacji niewątpliwie stanowi podstawę do jej sprawnego wykorzystywania oraz możliwości częstszego stosowania.

3. Funkcje i cele mediacji karnej

Funkcje i cele mediacji karnej nie są konkretnie określone. Próby ich sformułowania zależą od wielu czynników, takich jak m.in. sytuacja, w której znajdują się uczestnicy postępowania, czy też otoczenie, stan emocjonalny uczestników etc.

Jednakże daje się sformułować podstawowa i główna rola mediacji, której sens zawarty jest również w samej jej definicji i stanowi dojście do porozumienia. Jednocześnie jednak, to dochodzenie do kompromisu między dwiema „zwaśnionymi” stronami musi opierać się na przeświadczeniu, że najlepszą gwarancją rozwiązania tego konfliktu jest wewnętrzne przekonanie stron o słuszności pojednania²⁷. To ten efekt całego procesu ma istotne znaczenie, bowiem mediacja bez porozumienia nie miałaby najmniejszego sensu. Nie taka jest jej istota.

²⁴ Szerzej: A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017.

²⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 48.

²⁶ I. Kitala-Dudek, *Postępowanie w sprawach karnych*, opracowanie 515-128808, s. 2.

²⁷ E. Bienkowska, *Mediacja...*, s. 5.

Mediacja pełni szereg różnych funkcji, które można by analizować z różnych perspektyw. Przede wszystkim, można ją rozpatrywać w aspekcie uczestników – zarówno osoby podejrzanej, jak i pokrzywdzonej. Tutaj również można te funkcje rozdzielić, próbując dostrzec pewną rolę mediacji zarówno w sferze psychicznej, resocjalizacyjnej, jak i ekonomicznej. Wśród funkcji mediacji związanych z resocjalizacją wyróżnić możemy:

- 1) wzmocnienie poczucia odpowiedzialności za własne czyny;
- 2) budowanie świadomości i samodzielności;
- 3) łagodzenie emocji związanych z konfliktem;
- 4) promowanie aktywności i dialogu;
- 5) kształtowanie pożądanych postaw społecznych;
- 6) budowanie społeczeństwa obywatelskiego²⁸.

Mediacja ma służyć samodzielności i dojrzałości, przez tworzenie rezultatu, wyrażającego się w potrzebach i celach pokrzywdzonego oraz podejrzanego. Nie jest rolą mediacji ustalanie przebiegu zdarzenia, czy tym bardziej poszukiwanie winnego przestępstwa. Jej rola skupia się na jak najsprawniejszej rekompensacie krzywd doznanych przez pokrzywdzonego w wyniku czynu przestępnego²⁹.

Dla pokrzywdzonego natomiast, mediacja to szansa na wyrażenie swoich emocji czy uczuć. Daje mu także możliwość podjęcia decyzji o tym, w jaki sposób wyrządzone zło ma być naprawione. Podejrzany natomiast ma szansę zrozumienia drugiej osoby oraz weryfikację swojego postępowania. Daje mu to również sposobność do przejęcia odpowiedzialności za swoje czyny³⁰.

Mediacja spełnia także funkcje w obszarze całego wymiaru sprawiedliwości, do których możemy zaliczyć kwestie takie, jak: 1) zmniejszenie kosztów funkcjonowania całego wymiaru sprawiedliwości; 2) usprawnienie działania organów ścigania³¹.

Nie sposób nie stwierdzić, że korzystanie z tej alternatywnej metody rozwiązywania sporów poza salą sądową z pewnością przyczynia się do ograniczenia kosztów funkcjonowania państwa. Każda próba realizacji rozwiązywania sporów minimalizująca zaangażowanie całego wymiaru sprawiedliwości będzie wyrazem ekonomiki procesowej, służącej

²⁸ *Ibidem*, s. 6.

²⁹ R. Morek, *Wprowadzenie*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska i R. Morek, Warszawa 2009, s. 26-27.

³⁰ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011, s. 3.

³¹ *Ibidem*, s. 27.

usprawnieniu funkcjonowania państwa. Zwłaszcza w kontekście aktualnej sytuacji, związanej z pandemią, podczas, której wiele spraw gromadzi się w sądach, mających ograniczone możliwości działania. Wykorzystanie w takim przypadku instytucji mediacji, oczywiście tam, gdzie jest to możliwe, może być idealną alternatywą dla spraw sądowych, która niewątpliwie przyspieszy ich bieg.

Mediacja jako proces spójny prowadzi do określonych rozwiązań, zarówno na gruncie formalnym, jak i osobistym czy psychologiczno-emocjonalnym. Za główny cel mediacji należy więc uznać przede wszystkim: przyznanie się do winy podejrzanego, a także wyrażenie przez niego skruchy, żalu, przeproszenie pokrzywdzonego, a następnie wspólne ustalenie sposobu zadośćuczynienia za popełniony czyn. Sytuacja mediacyjna to także moment, w którym pokrzywdzony ma szansę wyrażenia swoich emocji, poczucia krzywdy, straty, ale także ma możliwość przebaczenia, które to ma wpływ na wybór sankcji karnej³². Warto jednocześnie podkreślić, że oprócz dojścia do porozumienia, istotne jest także zadośćuczynienie lub naprawienie wyrządzonej przez sprawcę szkody. Realizacja tych postanowień może przyjmować różne formy, od zwrotu kosztów, przez prace społeczne, porządkowe czy nieodpłatną pomoc, na rzecz pokrzywdzonego, aż do przeprosin i szczerzej skruchy. Wszystkie te elementy, funkcjonujące obok siebie, przyczyniają się, niewątpliwie, do budowania ładu społecznego.

– 4. Umiejscowienie mediacji w polskim procesie karnym

Mediacja, będąca formą rozwiązywania konfliktów wynikających z popełnianych przestępstw, obecna była już w społecznościach pierwotnych. Od zarania dziejów ludzie próbowali, poprzez różne formy wywierania wpływu i negocjacji, egzekwować swoje prawa. Ewolucja instytucji publicznych spowodowała, że państwo jako organizacja społeczna, coraz częściej zaczęło ingerować w sprawy konfliktowe, angażując się w ich rozwiązywanie. Wraz z rozwojem systemu sprawiedliwości narodziła się idea, że pokrzywdzony nie jest uczestnikiem prowadzonej negocjacji, a postępowanie dotyczy jedynie sprawcy, który musi zostać ukarany. Narodziny

³² F. Ciepły, *Sprawiedliwość naprawcza wobec sprawcy przestępstwa*, w: *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gretkowski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009, s. 189-200.

wiktyologii w drugiej połowie XX w. dały początek nowemu myśleniu. Nauka ta zwraca uwagę na osobę pokrzywdzonego jako tego, który w postępowaniu uczestniczyć powinien, gdyż to właśnie jego dotyczy sprawa, z powodu której cierpi³³.

W latach 70. XX w. pojawiło się pojęcie wiktylizacji, oznaczające stawanie się ofiarą. Zwrócono także uwagę na etapy, czy też fazy wiktylizacji, wyróżniając przede wszystkim dwie podstawowe. Pierwszą z nich, wiktylizację pierwotną, określono jako charakteryzującą się głównie cierpieniem fizycznym i psychicznym, bólem czy okaleczeniem ciała, będących następstwem popełnienia przestępstwa. Wiktylizacja wtórna, to kolejne stadium stawania się ofiarą. W tej fazie ofiara ponownie doznaje krzywdy wskutek niewłaściwych procedur procesowych, takich jak np. kilkakrotne przesłuchanie ofiary w tej samej, traumatycznej dla niej sprawie. Powoduje to dodatkowy stres, rodzi coraz więcej obaw, a dodatkowo reakcje otoczenia powodują skutki związane z rezygnacją, wycofaniem, poczuciem bezradności i strachu³⁴.

To właśnie ten problem społeczny, związany z wiktylizacją, zwłaszcza wtórna, gdzie udział czynnika społecznego jest duży, spowodował, że zdecydowano się na podkreślenie roli pokrzywdzonego w procesie oraz zaangażowanie go w ten proces. Podczas formowania kształtu polityki karnej rozwiązania systemowe, mające na celu redukcję zjawiska wiktylizacji oraz uregulowań, pozwalających na dobrowolne dążenie do zgody i pojednania między pokrzywdzonym i sprawcą, okazały się być trafne. Główny nacisk położony był na rekompensowanie pokrzywdzonemu wyrządzonych krzywd oraz sprawiedliwe ukaranie sprawcy³⁵.

Największe zainteresowanie problematyką mediacji w Polsce miało miejsce w latach 90. XX w. Jednak jego początki nie przyniosły żadnych unormowań, dotyczących tej instytucji. Kiedy w 1929 r. wszedł w życie kodeks postępowania karnego, nie znalazła się w nim nawet wzmianka o tym sposobie konsensualnego rozstrzygania spraw karnych. Podobnie wyglądała sytuacja po jego nowelizacji w 1969 r. W tym okresie nie doczekano się więc żadnych normatywnych działań ustawodawcy, które odnosiłyby się do tej formy rozwiązywania konfliktów karnych. Ten stan

³³ A. Binsztok, *Sztuka skutecznego prowadzenia mediacji – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Wrocław 2012, s. 66.

³⁴ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 39.

³⁵ A. Murzynowski, *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*, „Jurysta” 2002, nr 9, s. 3.

utrzymał się do czasu transformacji ustrojowej państwa, a tym samym także zmian w prawie po 1989 r.³⁶

W 1997 r. wraz z nowymi kodyfikacjami karnymi, w art 320 k.p.k. wprowadzono mediację do polskiego prawa karnego³⁷. Przepisy te zaczęły obowiązywać od 1 września 1998 r. Wówczas mediacja możliwa była jedynie na etapie postępowania przygotowawczego, zaś w fazie postępowania sądowego miała się odbywać z zachowaniem kontroli wstępnej przez sąd. Na etapie postępowania przygotowawczego prokurator kierował sprawę do mediacji z inicjatywy własnej lub za zgodą stron. Za przesłankę warunkującą możliwość zastosowania tej instytucji, uznano wystąpienie do sądu z wnioskiem o warunkowe umorzenie postępowania lub o skazanie bez rozprawy. Na etapie postępowania sądowego obowiązywała wstępna kontrola oskarżenia, którą szczegółowo określał art. 339 § 4 k.p.k. Przepis ten regulował kompetencje prezesa sądu, dotyczące skierowania sprawy na posiedzenie w sytuacji, gdy zaistniała potrzeba przekazania jej do mediacji. Zgodę na mediację musieli wyrazić, w formie pisemnej, zarówno organ procesowy, jak i strony postępowania. Merytoryczna decyzja należała do prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, a do sądu w postępowaniu sądowym. Inne organy zawsze musiały występować z wnioskiem do prokuratora. Właściwą formę stanowiło postanowienie, zawierające termin przeprowadzenia mediacji. Rezultat postępowania mediacyjnego był dla prokuratora wiążący. Co ciekawe, sądy i prokuratura posiadały kompetencje związane z tworzeniem ugody między pokrzywdzonym a podejrzanym, a co więcej, mogły również do takiego porozumienia nakłaniać. Te regulacje sprawiły, że instytucja mediacji stała się atrakcyjną formą rozwiązywania konfliktów międzyludzkich³⁸.

W 2003 r., nowelizacją kodeksu postępowania karnego, instytucja mediacji została wprowadzona do jego części ogólnej, uchylając przepis art. 320 k.p.k. Ujęto ją w artykule 23a k.p.k., co spowodowało zmianę modelu stosowania tej instytucji. Mediacja mogła być przeprowadzana nie tylko w postępowaniu przygotowawczym, ale także w postępowaniu sądowym, na każdym jego etapie. Dopuszczalne było także wielokrotne kierowanie spraw do mediacji w trakcie toczącego się postępowania. Prokurator, który w poprzednim stanie prawnym musiał uwzględniać wyniki

³⁶ *Ibidem*, s 4.

³⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534; dalej: k.p.k.).

³⁸ E. Bienkowska, *Mediacja między ofiarą i przestępcą*, „MoP” 1998, nr 10, s. 376.

mediacji przy składaniu wniosków do sądu, tutaj był z tego obowiązku zwolniony. Ponadto policja, a także inne organy uprawnione do ścigania przestępstw, mogły kierować sprawy do postępowania mediacyjnego. Warta podkreślenia jest również zmiana, którą wprowadzono do etapu przygotowawczego, a która dotyczyła okresu jego trwania. Określała ona, że nie wlicza się do niego postępowania mediacyjnego³⁹.

Aktualnie, postępowanie mediacyjne jest obecne i powoli rozwija się na gruncie prawa karnego. Choć budzi wiele kontrowersji, zwłaszcza takich, które związane są z brakiem wystarczającej ilości regulacji prawnych, to jednak, w mniejszym lub większym stopniu, funkcjonuje. Mediacja, będąca instytucją stosunkowo młodą, ma przed sobą jeszcze długą drogę rozwoju. Aspektami, które mogą w tej ewolucji pomóc, jest przede wszystkim zwiększenie świadomości społecznej, a także, jak się wydaje doprecyzowanie przepisów prawnokarnych.

5. Podstawy prawne mediacji karnej w Polsce

Odnosząc się krótko do regulacji prawnych związanych z mediacją, należy wskazać przede wszystkim Konstytucję RP⁴⁰, a dokładnie jej artykuły: 2, 32, 45, 47, 71, 72, 80, 82, 146, 166 i 182, które normują kwestie sprawiedliwości społecznej, równości i wolności wobec prawa, a tym samym pośrednio dają możliwość prowadzenia mediacji, zachowując przy tym wartości w niej wskazane.

Na szczególną uwagę zasługuje art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, w myśl którego każdy ma prawo do jawnego i sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, bez zbędnej zwłoki, przez właściwy, bezstronny, niezawisły i niezależny sąd. Z przepisu tego wywodzi się tzw. prawo do sądu. Jak słusznie przyjął Trybunał Konstytucyjny, prawo do sądu oznacza, przede wszystkim, prawo dostępu do niego przez możliwość uruchomienia procedury przed bezstronnym, niezależnym i niezawisłym organem, jakim jest sąd. Obejmuje

³⁹ S. Waltoś, *Dopuszczalność porozumienia się i uzgadniania rozstrzygnięcia przez uczestników postępowania karnego w świetle polskiej procedury karnej*, w: *Porozumienie się i uzgadnianie rozstrzygnięcia przez uczestników postępowania karnego*, red. A.J. Szwarc, Warszawa-Poznań 1993, s. 63.

⁴⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.; dalej: Konstytucja RP).

on również prawo do wyroku sądowego oraz prawo kształtowania procedury sądowej w odpowiedni sposób⁴¹.

Wydaje się, że kształtowanie procedury sądowej może również być interpretowane jako możliwość wnioskowania o przeprowadzenie postępowania mediacyjnego, a ugoda zawarta między stronami postępowania trafia dalej do sądu, który ma obowiązek uwzględnić ją podczas wydawania wyroku.

Najważniejszą regulację, dotyczącą instytucji mediacji, stanowią przepisy kodeksu postępowania karnego, które określają warunki i przebieg postępowania mediacyjnego. Podstawę stanowi art. 23a k.p.k., który szczegółowo normuje tę kwestię. W jego treści znajdziemy również odniesienie do przepisów regulujących szczegółowy tryb przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. W § 1 i 4 tego artykułu, ustawodawca podkreśla konieczność informowania stron, na temat istoty, sensu oraz celu przeprowadzenia mediacji. Ponadto, dostarcza wiedzy na temat konieczności udzielenia zgody na mediację przez obie strony oraz możliwość jej wycofania na każdym etapie postępowania, bez żadnych negatywnych skutków. Mediator jako uprawniony do przeprowadzenia mediacji obok sądu, prokuratora i policji może tę zgodę od stron odebrać. Zobowiązany jest także, w związku ze swoimi kompetencjami w tym zakresie, do szczegółowego naświetlenia konsekwencji mediacji, co ma zapewniać ochronę interesów stron postępowania. § 2 tego przepisu określa czas, w którym postępowanie mediacyjne powinno zostać przeprowadzone, wskazując na okres 1 miesiąca. Okresu tego nie wlicza się do czasu trwania postępowania przygotowawczego. W § 3 ustawodawca umieścił instytucję wyłączenia, podkreślając, że nie każdy może prowadzić postępowanie mediacyjne. Osoby, które wyłączone są z tej funkcji, to przede wszystkim takie, co do których zachodzą okoliczności określone w art. 40 i art. 41 § 1 k.p.k., a także czynni zawodowo sędziowie, asesorzy, prokuratorzy i inni. W art. 23a k.p.k. określono reguły postępowania mediacyjnego, obowiązujące zarówno uczestników, jak i mediatora, wskazując na gwarancję zachowania poufności przez wprowadzenie w szczególnych przypadkach zakazu przesłuchania mediatora jako świadka.

W postępowaniu mediacyjnym zastosowanie znajduje art. 107 k.p.k., dotyczący nadania klauzuli wykonalności orzeczeniom i ugodom.

⁴¹ J. Oniszczyk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI wieku*, Kraków 2004, s. 751. Autor przywołuje wyrok TK z 16.03.1999 r., SK 19/98, OTK ZU z 1999 r., nr 3, poz. 36, oraz wyrok TK z 2.04.2001 r., SK 10/00, OTK ZU z 2001, nr 3, poz. 52.

Ustawodawca w treści § 3 i 4 określa zakres przepisu, wskazując obowiązki, wynikające z ugody, która została zawarta przed referendarzem sądowym, jak również ugody zawartej w postępowaniu mediacyjnym. Ponadto, zastrzega odmowę nadania klauzuli wykonalności, jeśli ugoda ta pozostaje w sprzeczności z prawem albo zmierza do jego obejścia lub też jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

Wreszcie pojednanie stron, jest uregulowane w art. 492 § 1 i 2, art. 393 i art. 494 § 1. k.p.k., które wskazują jednocześnie na rodzaje i skutki tego porozumienia. Wyróżnia się pojednanie proste, którego skutkiem jest umorzenie postępowania zaskarżalnym postanowieniem (art. 492 § 1 w zw. z art. 459 § 1 k.p.k.) oraz pojednanie rozszerzone, które polega na dopuszczalności porozumienia, także w innych sprawach z oskarżenia prywatnego, toczących się między stronami (art. 493 k.p.k.). Porozumienie się stron w wyniku mediacji może zostać połączone z zawarciem ugody, której przedmiotem mogą być również roszczenia pozostające w związku z oskarżeniem (art. 494 § 1)⁴².

Art. 618 § 1 pkt 8 w zw. z art. 619 § 2 k.p.k., w zw. z § 4 i 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości zmieniającego rozporządzenie w sprawie wysokości i sposobu obliczania wydatków Skarbu Państwa w postępowaniu karnym⁴³, dotyczy kosztów postępowania mediacyjnego. Niezależnie od tego jaki będzie jego skutek, koszty zawsze ponosi Skarb Państwa.

W sprawach z oskarżenia prywatnego, mediacja może zastąpić posiedzenie pojednawcze. Te kwestie reguluje art. 489 § 2 k.p.k., który brzmi: „Na wniosek lub za zgodą stron sąd może zamiast posiedzenia pojednawczego wyznaczyć odpowiedni termin dla przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Przepis art. 23a stosuje się odpowiednio”.

Jako normę wykonawczą, dotyczącą ugody zawartej w drodze mediacji, można wskazać art. 162 § 1 k.k.w.⁴⁴ W zamierzeniu ustawodawcy, przepis ten ma przyspieszyć postępowanie wykonawcze, przez nałożenie obowiązku wysłuchania przedstawiciela administracji zakładu karnego przez sąd penitencjarny. Dodatkowo, obowiązek wysłuchania dotyczy również

⁴² A. Ważny, *Komentarz do art. 492*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis 2016.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 stycznia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wysokości i sposobu obliczania wydatków Skarbu Państwa w postępowaniu karnym (Dz. U. poz. 62).

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53; dalej: k.k.w.).

sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał on wniosek o warunkowe zwolnienie. Ponadto, sąd penitencjarny, zgodnie z treścią § 1, ma uwzględnić ugodę zawartą w postępowaniu mediacyjnym.

Podstawy prawne mediacji znajdują także odzwierciedlenie w przepisach prawa materialnego, gdzie wskazuje się na kwestię obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia, co bezpośrednio koreluje z ideą mediacji. W art. 46 § 1 i 2 k.k. wskazano, że ustawodawca dąży do zabezpieczenia interesów ofiary przestępstwa, również na gruncie prawa karnego materialnego. Podkreśla on również, że kara powinna nieść za sobą możliwość naprawienia szkody przez oskarżonego.

Wymierzając karę sąd uwzględnia pozytywne wyniki mediacji, o czym stanowi treść art. 53 § 3 k.k. Należy podkreślić, że ta norma, dotycząca wymiaru kary, łączy się ściśle z osobą pokrzywdzonego. Jeśli zatem w drodze mediacji dojdzie do ugody to oznacza, że zarówno oskarżony, jak i ofiara przestępstwa zlikwidowali konflikt. Co za tym idzie, osiągnęli porozumienie w kwestii naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia. Tak więc dobra wola oraz osiągnięty konsensus muszą rzutować na wymiar kary. Kompensacja szkód wyrządzonych przestępstwem musi być uwzględniona na korzyść oskarżonego⁴⁵. Oczywiście osiągnięcie ugody mediacyjnej nie przesądza o wymiarze kary, bowiem składa się na nią wiele różnych czynników. Aczkolwiek obowiązek wzięcia pod uwagę pozytywnych wyników mediacji sprawia, że postępowanie może zakończyć się efektywnie, zapewniając satysfakcję i ochronę dla interesów zwłaszcza pokrzywdzonego.

Poza ustawodawstwem kodeksowym, najważniejszym z punktu widzenia instytucji mediacji, jest wydane, na podstawie delegacji art. 23a § 8 k.p.k., rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r.⁴⁶ w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych⁴⁷. Zgodnie z treścią § 1 określa ono:

- „1) szczegółowy tryb przeprowadzania postępowania mediacyjnego;
- 2) warunki, jakim powinny odpowiadać instytucje i osoby uprawnione do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;

⁴⁵ V. Konarska-Wrzošek, *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks Karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis 2016.

⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 716).

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. 2015 poz. 716).

- 3) sposób powoływania i odwoływania instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 4) zakres i warunki udostępniania akt sprawy instytucjom i osobom uprawnionym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- 5) formę i zakres sprawozdania z wyników postępowania mediacyjnego”.

Regulacje dotyczące mediacji w sprawach karnych, odnoszą się zarówno do samej instytucji, jak i do trybu, sposobu, kosztów jego przeprowadzania i podmiotów do tego uprawnionych. Jednak na uwagę wciąż zasługuje problematyka związana ze zbyt mało rozwiniętą formalizacją mediacji. Pomimo ogólnie zarysowanych ram prawnych, brakuje ściśle i konkretnie określonych fundamentów i filarów tworzących poczucie, że mediacja jest alternatywą dla postępowania sądowego. W świadomości społecznej wciąż jeszcze jest ona spychana na margines i nie jest traktowana jako instytucja prawa, a raczej społecznie ustalona norma rozwiązywania konfliktów. Pomimo tego, małymi krokami, następuje jej rozwój, zwłaszcza w prawie karnym.

6. Charakter prawny ugody mediacyjnej

Sukcesem w rozwoju mediacji jest rzeczywista realizacja postanowień ugody mediacyjnej, co oznacza głównie rekompensatę lub zadośćuczynienie w formie materialnej. Należy jednak zaznaczyć, że możliwość jej egzekwowania jest wątpliwa, bowiem nie wiadomo jaki faktycznie charakter prawny ma ugoda.

Wiadomo natomiast, że nie rodzi ona skutków cywilnoprawnych, ponieważ, zarówno ugoda, jak i sam fakt pogodzenia się stron nie stanowią czynności *stricte procesowych*. W związku z tym ugoda, pomimo tego, że w świetle przepisów prawa cywilnego jest umową cywilnoprawną, to jednak w *prawnokarnej procedurze* nie ma ona charakteru ugody sądowej. Co za tym idzie, nie stanowi tytułu egzekucyjnego, a więc nie jest możliwe nadanie jej klauzuli wykonalności. Jednak prawo pozostawia taką możliwość, w której to ugoda może być realizowana, w ramach egzekucji, w sytuacji, kiedy warunki ustalone wspólnie przez strony zostaną powtórzone w treści orzeczenia kończącego postępowanie przed sądem.

Sąd, przy wydawaniu wyroku, ma obowiązek wziąć pod uwagę efekt mediacji. Jak słusznie zauważa Michał Fajst, stwierdzenie „wzięcia przez

sąd pod uwagę⁴⁸ nie jest jasno określone. Pozostawia ono wiele możliwych interpretacji, przy jednoczesnym zachowaniu wymogów prawnych. Natomiast nie ma pewności czy sąd również uwzględnia interesy stron postępowania, którym służyć ma instytucja mediacji. Ograniczenie jej skutków do konkretnej reakcji wymiaru sprawiedliwości nie jest najważniejszym elementem w całym postępowaniu. Perspektywy rozwoju mediacji, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie jest ona jeszcze w pełni zaakceptowana, sformalizowana i rozwinięta, a jedynie stanowi znikomą alternatywę w postępowaniu karnym, okazują się być tutaj ważniejsze. Toczące się dyskusje w zainteresowanych środowiskach podkreślają fakt, że samo branie pod uwagę przez sąd wyników mediacji nie jest wystarczające. Nie są także sprecyzowane kwestie możliwych decyzji podejmowanych przez sąd. Ponadto, nie ma wyznaczonych kierunków wyrokowania, w zależności od interpretacji wyników mediacji czy to pozytywnych, czy też negatywnych⁴⁹. Rodzi się kolejny problem związany z odpowiedzialnością karną oskarżonego czy podejrzanego, którego udział w mediacji może również sugerować, że to właśnie on popełnił przestępstwo, do którego się przyznaje. A co gorsze, sędzia może wykorzystać tę sytuację, zmuszając tym samym oskarżonego do przyznania się do winy.

Z drugiej strony, pozostaje to w sprzeczności z zasadami mediacji, które przecież jasno określają, że postępowanie mediacyjne jest dobrowolne. Z tego wynika, że nikt nie ma prawa zmusić żadnej ze stron do uczestniczenia w mediacji. To rodzi również prawo do nadużyć przez organy ścigania i sąd. Dlatego jasne określenie możliwych rozwiązań, w zależności od wyników mediacji, mogłoby stanowić doskonałe uzupełnienie postępowania karnego.

Ponieważ wciąż nie jest znany charakter prawny ugody, pojawiają się także wątpliwości, dotyczące egzekwowania jej warunków. Zgodnie z rozporządzeniem, ten obowiązek spoczywa na mediatorze, ale nic poza tym. Dlatego też, nie są również znane prawa przysługujące osobie pokrzywdzonej w sytuacji, gdy oskarżony nie wywiązał się ze zobowiązania, np. nie zrekompensował straty w formie pieniężnej. Pojawia się pytanie, co zatem powinien zrobić pokrzywdzony, by uzyskać przysługujące mu świadczenie? Czy skierować sprawę do sądu z powództwa cywilnego o zasądzenie świadczenia, czy też do sądu karnego, który wydał wyrok w tej

⁴⁸ M. Fajst, M. Niełacznna, *System mediacji...*, s. 205.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 207.

sprawie? W zależności od wielości i różnorodności efektów postępowania, jest to bardziej prawdopodobne lub mniej⁵⁰.

Nie można pominąć również kwestii kryminologicznych, tj. ryzyka wystąpienia wtórnej wiktyimizacji u pokrzywdzonego. Osadzenie, w poczuciu krzywdy i bezradności, powoduje wycofanie, rezygnację oraz załamanie psychiczne. Z czasem następuje także utrata zaufania, nie tylko do sprawiedliwościowych organów prawa, ale także do siebie samego. Spojrzenie na ugodę i jej skutki, musi być szerokie i wielopłaszczyznowe. Wartość ugody i jej wiarygodność to przede wszystkim pełna świadomość i odpowiedzialność stron. To właśnie uczestnicy, dojrzały i świadomi swoich potrzeb i decyzji są jej kreatorami. Do tego momentu wszystko wydaje się być jasne, a wszelkie procedury prawne niekonieczne. Jednak problem pojawia się dopiero po zawarciu ugody, kiedy to teoria nie idzie w parze z praktyką⁵¹.

Dlatego wprowadzenie sformalizowanych ram prawnych, stanowiących o charakterze prawnym ugody, mogłoby z pewnością przyczynić się do zwiększenia efektywności, zwłaszcza przy realizacji warunków w niej zapisanych. Ugoda mogłaby ponadto stać się jedną z form umowy cywilnej, która podlegałaby odpowiednim normom. Tym bardziej, że prawo karne jest gwarantem sprawiedliwości, a wszelkie niejasności, wpływają na jego niekorzyść.

W przeciwieństwie do prawa cywilnego, które jasno reguluje kwestie ugody, jako tej, która wywiera skutek prawny, będąc jedną z czynności procesowych, prawo karne, wydawałoby się, wymaga takich rozwiązań. Brak szczegółowych uregulowań może powodować, również ryzyko nieefektywności mediacji, a co za tym idzie, całkowitego odejścia od jej stosowania⁵².

Analizując ugodę jako dokument, stanowiący formę rozwiązania konfliktu, pojawia się pytanie o skutki jakie ona wywiera. Oczywiście jest, że im szybciej zakończy się mediacja, tym lepiej, zwłaszcza dla osoby pokrzywdzonej. Wskazanie momentu, w którym mediacja faktycznie się kończy, stanowić może kryterium jej przeprowadzenia, a tym samym, przy jednoczesnym zachowaniu dokładnego informowania stron na samym początku procesu, zwiększenie efektywności samej mediacji.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 207-208.

⁵¹ A. Górczyńska, *Mediacja...*, s. 123.

⁵² A. Rękas, *Mediacja...*, s. 14

W rozstrzyganiu spraw związanych z ugodą, pomocne może być również unormowanie w przepisach kodeksu karnego wykonawczego postępowania egzekucyjnego w sprawach karnych. Egzekucję środków karnych nałożonych przez sąd określa art. 196 k.k.w., wymieniając takie, jak nawiązka na rzecz pokrzywdzonego czy naprawienie szkody. Regulacja ta stanowi, że w kwestiach egzekucji karnej stosować należy odpowiednio przepisy kodeksu postępowania cywilnego⁵³. Dlatego też ustawodawca, pomimo materii prawnokarnej, daje możliwość odnoszenia się do prawa cywilnego w tych kwestiach⁵⁴.

Mediacja, która nie zakończyła się zawarciem ugody między stronami, nie wywołuje skutków prawnych. Po zakończonym spotkaniu oraz napisaniu sprawozdania przez mediatora, sprawa ponownie wraca do organu, który skierował sprawę do mediacji. Następnie organ ten prowadzi dalsze postępowanie karne. Podkreślić należy, że informowanie stron o możliwościach wpłynięcia na końcową decyzję jest istotne, zwłaszcza z ich punktu widzenia⁵⁵.

7. Znaczenie mediacji w polskim procesie karnym

Mediacja w sprawach karnych, jak wynika z wielu badań, jest jedną z najczęściej stosowanych form rozwiązywania konfliktów, które kończą się ugodą⁵⁶. Może być ona prowadzona w każdej sprawie, w której strony wykażą się chęcią jej podjęcia. Postępowanie mediacyjne ma bardzo duże znaczenie nie tylko dla stron postępowania, ale także dla wymiaru sprawiedliwości.

Dla pokrzywdzonego stanowi ona „podniesienie się” przez możliwość wzięcia spraw w swoje ręce, rozmowę, próbę wyartykułowania oraz realizację swoich postanowień, a także bycie zauważonym. Podczas mediacji,

⁵³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 1575; dalej: k.p.c.).

⁵⁴ M. Niełaczna, *Mediacja w sprawach karnych. Podsumowanie programu poradnictwa prawnego dla mediatorów*, „Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2006, nr 4, s. 27.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 29.

⁵⁶ Szerzej, m.in.: D. Kuzelewski, *Mediacja w procesie karnym w opinii sędziów i prokuratorów – wybrane zagadnienia*, w: *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009, s. 258-259; E. Wildner, *Stosowanie mediacji w postępowaniu przygotowawczym – wybrane zagadnienia*, w: *Mediacje w prawie*, red. J. Czapska, M. Szelaǳ-Dylewski, Kraków 2014, s. 289.

to właśnie pokrzywdzony staje się gospodarzem i partnerem spotkania, zmienia nastawienie do zdarzenia, które miało wcześniej miejsce. Może w toku rozmowy znaleźć odpowiedź na wiele nurtujących go pytań, takich jak np. dlaczego to właśnie ja zostałem dotknięty tym przestępstwem? Może również uświadomić sprawcy, jak się czuje i jak wielka szkoda została mu wyrządzona, poszukać zrozumienia i empatii, a do tego pozbyć się lęku przed przestępczością w przyszłości. Wreszcie, może także zdecydować o formie zadośćuczynienia, która będzie dla niego satysfakcjonująca. Ze względów psychologicznych, uchronić go to może przed wtórną wiktymizacją⁵⁷.

Mediacja zapewnia także upodmiotowienie pokrzywdzonego oraz pozbycie się przez niego anonimowości i wzmocnienie jego roli w procesie karnym. Nie można zapomnieć także o miejscu przeprowadzania spotkania mediacyjnego, które niewątpliwie jest bardziej komfortowe niż sala sądowa. Daje także możliwość szybkiego uzyskania rekompensaty za uczynione krzywdy. Z doświadczeń w prowadzonych mediacjach wynika, że pokrzywdzony, decydując się na mediację, ma na celu uzyskanie zadośćuczynienia i naprawienia jego szkody, nie zaś ukaranie sprawcy. Ta forma wynagrodzenia nie jest narzucona sprawcy przez organ procesowy, lecz wspólnie ustalona w toku negocjacji z pokrzywdzonym. Mediacja także sprawia, że pojęcie konfliktu zanika, gdyż strony się porozumiały i pogodziły⁵⁸.

Dla sprawcy czy oskarżonego ukazuje się wiele pozytywnych skutków mediacji, zarówno psychologicznych, jak i behawioralnych. Osoba oskarżona uświadamia sobie, jakie zło wyrządziła drugiemu. Ma też możliwość wyrażenia skruchy oraz wyjaśnienia dlaczego do tej sytuacji doszło i co kierowało jej zachowaniem. Dodatkowo w trakcie mediacji otrzymuje szansę na stanięcie „oko w oko” z pokrzywdzonym, co daje możliwość zrozumienia jego sytuacji. Podczas tej konfrontacji rodzi się także poczucie odpowiedzialności przez konieczność zadośćuczynienia, naprawienia skutków przestępstwa i zawarcia rozejmu z pokrzywdzonym. Oskarżony otrzymuje ponadto szansę na normalne życie, ponieważ w wyniku pozytywnie zakończonej mediacji ma szansę na łagodniejszy wymiar kary⁵⁹.

Również w kontaktach międzyludzkich mediacja ma duże znaczenie, bowiem wpływa na tworzenie ładu społecznego, nawiązuje do codziennych

⁵⁷ J. Waluk, *Mediacja jako instytucja dla pokrzywdzonego*, „Mediator” 2002, nr 20, s. 19-32.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 30-32.

⁵⁹ B. Walczak, *Mediacja w sprawach karnych*, Częstochowa 2012, s. 134.

sytuacji, które rozwiązywane są między ludźmi bez obecności sądu. To powoduje, że ludzie mają poczucie, iż wszystko można rozwiązać chęciami, dobrym słowem i umiejętną komunikacją. Sprawia także, że ilość konfliktów znacznie się obniża, a jeśli już się pojawiają, to uczestnicy potrafią na nie reagować w odpowiedni sposób⁶⁰.

W sferze społecznej mediacja rodzi wiele pozytywnych efektów. Przede wszystkim daje szansę na przywrócenie zaufania społecznego, które zawsze zostaje zaburzone w wyniku popełnionego przestępstwa. Dodatkowo, zmniejsza liczbę konfliktów społecznych, gdyż rozwiązywanie sporów mikrospołecznych przenosi się na skalę makro. Prowadzi do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa w państwie, zwiększa również wzajemną tolerancję oraz zapewnia większą świadomość społeczną przez edukację prawną w tej kwestii. Do istotnych efektów należy także wpływ na budżet państwa, który pomimo kosztów jakie ponosi z tytułu postępowania mediacyjnego, oszczędza jednak niebagatelne kwoty. Postępowanie karne niesie za sobą o wiele większe wydatki, niż opłaty za mediację⁶¹.

Ta forma rozwiązywania konfliktów, również ogromne znaczenie dla wymiaru sprawiedliwości. W dłuższej perspektywie czasowej stosowanie mediacji może przynieść korzyści, zwłaszcza pragmatyczne. Przewyciężenie kryzysu w wymiarze sprawiedliwości, spowodowanego m.in. nadmierną liczbą spraw, na rozpatrzenie których brakuje czasu i ludzi, uproszczenie postępowania oraz odciążenie od spraw, które zdają się być mniej znaczące, daje możliwość koncentracji na groźnych i poważnych przestępstwach.

Uproszczenie postępowania ma ponadto duży wpływ na ograniczenie znaczenia procedur dowodowych, zmniejszenie kosztów rozpoznania spraw i skrócenie czasu trwania postępowania. To, co aktualnie jednak, zdaje się być najczęstszym problemem to brak zaufania do instytucji wymiaru sprawiedliwości, co mediacja również jest w stanie zmienić⁶².

Polskie prawo karne reguluje kwestie sprawiedliwości bardzo dokładnie, nakładając sankcje na osoby, których zachowanie jest sprzeczne ze społecznie przyjętymi normami i grozi zachwianiem równowagi społecznej. Od dawna znane są metody procesowe rozwiązywania konfliktów. Wymiar sprawiedliwości czuwa nad tym, by sprawować kontrolę nad społeczeństwem. Warto jednak podkreślić rolę innych form sprawiedliwości

⁶⁰ *Ibidem*, s. 135.

⁶¹ G. Skrobotowicz, *Zalety mediacji...*, s. 142.

⁶² B. Walczak, *Mediacja w sprawach...*, s. 134.

naprawczej, które obok tradycyjnych ram, mogą stanowić doskonałe uzupełnienie całego procesu karnego.

Coraz liczniejsza grupa ludzi przekonuje się do tego, że rozwiązywanie problemów czy sporów międzyludzkich powinno odbywać się w drodze negocjacji. Mimo że wciąż jeszcze nie wszyscy akceptują ten sposób pojednania, zwłaszcza na gruncie prawa karnego, to jednak idee stanowiące pozytywny wynik osiągniętej mediacji zyskują swoich zwolenników.

Mediacja sprzyja rozwojowi humanizmu i racjonalizacji stosowania przepisów prawnokarnych przez wymiar sprawiedliwości⁶³. Praktyka dowodzi, że wzajemne pojednanie między stronami oparte na normach etycznych i dobrowolnej decyzji daje szansę na usunięcie konfliktu na stałe. Z przeprowadzanych badań wynika także, że wśród pokrzywdzonych nie ma chęci zemsty, bowiem jak mawiali filozofowie, człowiek jest dobry z natury. To chęć rekompensaty jest tym, co kieruje pokrzywdzonego na drogę mediacyjną.

Pomimo wielu zalet daje się jednak dostrzec również wady mediacji. Do najważniejszych należy brak kompleksowych regulacji na gruncie prawa karnego, które z kolei przyczyniają się do braku wiedzy o możliwościach jej wykorzystania, a w konsekwencji do traktowania jej okazjonalnie. Zadbanie o tę kwestię, mogłyby pozwolić na szerszy zakres korzystania z mediacji. Ponadto, jeśli różnego rodzaju przeszkody, budzące niechęć do tej instytucji, udałoby się przezwyciężyć, wydaje się, że mediacja mogłaby trafić na stałe do polskiego wymiaru sprawiedliwości, stając się w pełni alternatywą dla postępowania karnego, nie zaś jedynie instytucją go wspierającą.

Powyższa analiza prowadzi do wniosku, że mediacja jako swego rodzaju „fenomen społeczny”, posiada duży potencjał, który z pewnością może przyczynić się do udoskonalania polskiego systemu wymiaru sprawiedliwości. Jednakże, wartym zauważenia wydaje się także to, że aby taki stan rzeczy mógł nastąpić o tę instytucję trzeba zadbać, mówić o niej głośno, stosować znacznie częściej. Ponadto, działania podejmowane, zwłaszcza przez środowiska prawnicze, które powinny edukować oraz inicjować dalsze zmiany, przez uświadamianie o pozytywnych skutkach mediacji dla stron, informowanie o jej zaletach i możliwościach z pewnością mogłyby przyczynić się do przęznego i szybszego rozwoju tej instytucji.

⁶³ A Zoll, *Otwarcie Konferencji*, w: *Konferencja naukowa „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.)*, Łódź 2003, s. 13.

Bibliografia

Literatura

Bieńkowska E., Mazowiecka L., *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009.

Bieńkowska E., *Mediacja w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 11.

Bieńkowska E., *Mediacja w sprawach karnych*, Warszawa 2011.

Binsztok A., *Sztuka skutecznego prowadzenia mediacji – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, Wrocław 2012.

Cielecki T., *Bezdroża mediacji*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009.

Cieply F., *Sprawiedliwość naprawcza wobec sprawcy przestępstwa*, w: *Mediacja w teorii i praktyce*, red. A. Gretkowski, D. Karbarz, Stalowa Wola 2009.

Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Mediacja w sprawach nieletnich w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001.

Gil D., *Problematyka mediacji w kontekście zmian w polskim procesie karnym*, „Ius et Administratio” 2014, nr 3.

Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011.

Kitala-Dudek I., *Postępowanie w sprawach karnych*, opracowanie 515-128808.

Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 53 k.k.*, w: *Kodeks karny*, red. R.A. Stefański, Legalis 2016.

Kuźlewski D., *Mediacja w procesie karnym w opinii sędziów i prokuratorów – wybrane zagadnienia*, w: *Ocena funkcjonowania porozumień procesowych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Warszawa 2009.

Lach A., *Umorzenie postępowania karnego na podstawie art. 59a k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 1-2.

Mierzwia R., *Skuteczność i trwałość ugód zawieranych w wyniku postępowania mediacyjnego w sprawach karnych w II Wydziale Karnym Sądu Rejonowego w Lublinie*, w: *Sztuka skutecznego prowadzenia mediacji – zagadnienia prawne i ekonomiczne*, red. A. Binsztok, Wrocław 2012.

Morek R., *Wprowadzenie*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2009.

Murzynowski A., *Mediacja w postępowaniu przygotowawczym*, „Jurysta” 2002, nr 9.

Niełaczna M., *Mediacja w sprawach karnych. Podsumowanie programu poradnictwa prawnego dla mediatorów*, „Analizy, Raporty, Ekspertyzy” 2006, nr 4.

Olszewska A., Tomczyk E., *Mediacje w sprawach karnych*, Elbląg 2007.

Oniszczyk J., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI wieku*, Kraków 2004.

Pawlak H., *Mediacja w świetle danych Ministra Sprawiedliwości*, w: *Konferencja naukowa „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.)*, Łódź 2003.

Pachnik K., *Instytucja mediacji karnej w prawie polskim*, „Zeszyty Prawnicze” 2012, nr 12.

Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Siedlecka-Andrychowach A., *Mediacja w sprawach karnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Murzyńska, R. Morek, Warszawa 2009.

Skrobotowicz G., *Zalety mediacji karnej*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2.

Walczak B., *Mediacja w sprawach karnych*, Częstochowa 2012.

Waltoś S., *Dopuszczalność porozumienia się i uzgadniania rozstrzygnięcia przez uczestników postępowania karnego w świetle polskiej procedury karnej*, w: *Porozumienie się i uzgadnianie rozstrzygnięcia przez uczestników postępowania karnego*, red. A.J. Szwarc, Warszawa – Poznań 1993.

Waluk J., *Mediacja jako instytucja dla pokrzywdzonego*, „Mediator” 2002, nr 20.

Ważny A., *Komentarz do art. 492*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Legalis 2016.

Wildner E., *Stosowanie mediacji w postępowaniu przygotowawczym – wybrane zagadnienia*, w: *Mediacja w prawie*, red. J. Czapska, M. Szelaąg-Dylewski, Kraków 2014.

Zoll A., *Otwarcie Konferencji*, w: *Konferencja naukowa „Mediacja w polskiej rzeczywistości” (11 września 2002 r.)*, Łódź 2003.

Akty normatywne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 1575, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2021 r. poz. 53, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 stycznia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wysokości i sposobu obliczania wydatków Skarbu Państwa w postępowaniu karnym (Dz. U. poz. 62).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 716).

Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679 posiedzeniu przedstawicieli Ministrów i Komentarz) imsdm3rekomkarna_(1).rtf.

Źródła internetowe

Kodeks etyki mediatora, <https://mediator.org.pl/baza-wiedzy/kodeks-etyki-mediatora/>.

Czym jest mediacja? 2010, <http://www.centrumzgody.pl/czym-jest-mediacja>, dostęp: 30.05.2021.

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Publikacja w czasopiśmie „Probacja” wymaga spełnienia przez Autorów wymogów formalnych, merytorycznych i technicznych.

Autor winien złożyć oświadczenie o oryginalności tekstu oraz o tym, że tekst nie był wcześniej publikowany w żadnym wydawnictwie – druk do pobrania znajduje się na stronie „Probacji”: www.probacja.com w zakładce „Dla Autorów”.

Redakcja przyjmuje materiały autorskie w wersji elektronicznej (plik doc lub docx).

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów i zastrzega sobie prawo dokonywania formalnych zmian i niezbędnych skrótów.

Materiały należy składać korzystając z systemu redakcyjnego ICI Publishers Panel na stronie „Probacji”: www.probacja.com w zakładce „Złóż Manuskrypt” lub przesłać na adres e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Wymogi merytoryczne

Przesłane teksty winny zawierać analizę tematyki dotychczas w literaturze nieopracowanej.

Każdy przesłany do redakcji tekst winien zaczynać się od sprecyzowania przedmiotu analizy, wyjaśnienia dlaczego zdaniem autora wybrana tematyka jest ważna z punktu widzenia określonej dziedziny wiedzy, wskazania stawianych przez autora tez badawczych, a kończyć czytelnymi konkluzjami wynikającymi z przeprowadzonego wnioskowania.

2. Wymogi techniczne tekstów

Objętość tekstu dla artykułu: maks. 25 stron znormalizowanego tekstu (włączając bibliografię, rysunki, tabele i wykresy), a dla pozostałych opracowań: 10 stron.

Edytor tekstu: Word, preferowana czcionka Times New Roman 11 punktów, interlinia 1,5 (dla przypisów dolnych 9). Tekst powinien być wyjustowany, śródtytuły numerowane, należy unikać pogrubienia i podkreślenia. Do cytatów należy stosować cudzysłów.

Należy dołączyć: słowa kluczowe (do 8 słów) oraz streszczenie (do 500 znaków) w języku polskim i angielskim oraz ułożoną w porządku alfabetycznym bibliografię.

Autor powinien dostarczyć materiał ilustracyjny (zdjęcia, wykresy, tabele) dodatkowo w formie osobnych plików graficznych.

3. Sporządzanie przypisów

Pierwszy przypis w artykule powinien być afiliacją autora (autorów): posiadane tytuły naukowe, nazwa instytucji zatrudniającej i adres e-mail, ORCID:, np.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, adres do korespondencji, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Zwroty obcojęzyczne oraz tytuły cytowanych prac zaznacza się kursywą.

Dłuższe cytaty są niedopuszczalne, chyba że ich zastosowanie jest uzasadnione i celowe, przykładowo przez przeprowadzenie dokładnej analizy zacytowanego fragmentu.

Przypisy powinny zostać umieszczone na dole strony przy wykorzystaniu funkcji automatycznego numerowania. Należy unikać rozbudowanych fragmentów tekstów w przypisach oraz zamieszczania w przypisach dłuższych cytatów.

W tekście głównym stosowane są powszechnie przyjęte skrótowce, także na oznaczenie aktów prawnych (k.k., k.p.k.), a w przypisie pełna nazwa aktu normatywnego, data jego wydania oraz adres publikacyjny.

Formalny kształt przypisów:

Książki

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Dzieła z jednolitym współautorstwem

inicjały imion i nazwiska autorów, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

J. Giezek, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Prace w dziełach zbiorowych

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pracy kursywą, „w:” bez nawiasów, tytuł dzieła kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Komentarze w wydaniach papierowych

inicjał imienia i nazwisko autora, „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 180.

Komentarze w wydaniach cyfrowych

inicjał imienia i nazwisko autora, komentarz do art. ... „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, numer tezy:

Akty normatywne

dokładny tytuł aktu normatywnego i publikator:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, ze zm.) dalej: k.k.

Orzecznictwo

rodzaj orzeczenia, nazwa organu (ewentualnie skrót), data wydania (miesiąc cyframi arabskimi), sygnatura (bez dopisku „sygn. akt”), miejsce publikacji:

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Materiały legislacyjne

pełny tytuł projektu aktu prawnego, nr druku sejmowego, nr kadencji Sejmu; dodatkowo można podać datę projektu (dzień, miesiąc, rok) oraz adres, pod którym projekt został udostępniony w Internecie (analogicznie do stron internetowych):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Źródła internetowe

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, adres www, data dostępu:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQm-CDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

Sposób powtórnego cytowania

W razie powtórnego cytowania literatury w przypisach należy stosować skrót *ibidem*, *op. cit.* a w razie powtórzenia cytowania tego samego autora, którego cytujemy więcej niż jedną pracę należy tytuł opracowania skrócić i użyć ..., s. 100.

Powtórne cytowanie książki albo artykułu w czasopiśmie

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach papierowych

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

Powtórne cytowanie komentarzy w wydaniach elektronicznych

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.w....*, Legalis teza nr II.1.

Powtórne cytowanie orzeczeń

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16.

4. Bibliografia opracowania

Do każdego artykułu i glosy należy załączyć – w osobnym pliku – bibliografię cytowanych prac, ułożoną w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów.

Bibliografia

Literatura

Bałandynowicz A., *Pejoratywne aspekty systemu izolacyjno-dyscyplinarnego*, w: *Izolacja peni-tencjarna z perspektywy pejoratywnej i melioratywnej*, red. M. Snopek, Toruń 2012.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” 2018, nr 4.

Akty prawne

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523, ze zm.).

Źródła internetowe

<https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.

INFORMATION FOR AUTHORS

Publication in the journal “Probacja” requires the Authors to meet formal, substantive and technical requirements.

The author should make a statement about the originality of the text and that the text has not been previously published in any publishing house – the printable download of the statement can be found on the website of “Probacja”: www.probacja.com in the “For Authors” tab.

The editorial office accepts original materials in electronic version (file. doc or docx).

The editorial office does not return the received materials and reserves the right to make formal changes and necessary abridgements.

Materials should be submitted using the ICI Publishers Panel editorial system on “Probacja” website: www.probacja.com in the “Submit Manuscript” tab or sent to the e-mail address: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Substantive requirements

Submitted texts should contain an analysis of the theme that has not been elaborated in literature hitherto.

Each text sent to the editorial office should start with clarifying the subject of the analysis, explaining why, in the author’s opinion, the selected topic is important from the point of view of a specific field of knowledge, indicating the research theses posed by the author, and it should end with clear conclusions resulting from the inference.

2. Substantive requirements

Text volume for an article: max. 25 pages of normalized text (including bibliography, drawings, tables and graphs), for other elaborations: 10 pages.

Text editor: MS Word, preferably Times New Roman 11 point font, 1.5 spacing (for footnotes: 9 point font). Text should be justified, with numbered headings, bold and underline should be avoided. Quotation marks should be used for quotations.

Please include: keywords (up to 8 words) and summary (up to 500 characters) in Polish and English, as well as a bibliography in alphabetical order.

The author should provide illustrative material (photos, charts, tables) as separate graphic files.

3. Requirements for footnotes:

The first footnote in the article should be the affiliation of the author (authors): academic titles, employing institution, e-mail address, ORCID:, e.g.:

dr Jan Kowalski, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego, Uniwersytet Warszawski, mail@mail.pl author for correspondence, e-mail: mail@mail.pl, ORCID: ...

Foreign language expressions and titles of cited works are to be marked with italics.

Longer quotations will not be accepted, unless their use is justified and purposeful, e.g. due to the precise analysis of the fragment cited.

Footnotes shall be placed at the bottom of the page, with the use of the automatic numbering function. It should be avoided to use complex passages of text in footnotes as well as to include longer quotations.

In the main text, common acronyms are widely accepted, also to mention legal acts (k.k. for criminal code, k.p.k. for the code of criminal procedure) and in the footnote that directs to the full name of the legal act, publishing date and the source of publication.

Footnote form:

Books

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, place and year of publishing, page:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Works with uniform co-authorship

initials of the first names and full last names of the authors, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Works in collective volumes

initial of the first name and full last name of the author, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Comments in paper editions

initial of the first name and full last name of the author, “w:” (in), full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53-116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 180.

Comments in digital editions

initial of the first name and full last name of the author, “Komentarz do art.” (comment to Art.), title of the provision of law in italics, “w:” (in),

full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, number of thesis:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53-116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, LEX teza nr 5.

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. S. Lelental, Warszawa 2020, Legalis teza nr II.1.

Criminal Law System

initial of the first name and full last name of the author, title of the chapter in italics, “w:” (in), title, subtitle and volume of the System in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

An article in a journal

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, title of the journal (full name), number or volume / year (please pay attention to the numbering used in the particular journal), page:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1, s. 100.

A gloss in a journal

initial of the first name and full last name of the author, indication of the judgment to which the gloss refers [with the use of acronyms SO (District Court), SA (Court of Appeal), SN (Supreme Court), etc., month should be written in roman numerals, according to the example provided

below] title of the journal in quotation marks (always in full name), year, number/book/volume, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, I KZP 3/2016, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, nr 2, s. 100.

Normative acts

The exact title of the normative act and the publication source:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600) hereinafter: k.k.

Judgments of courts

type of the judgment, name of the judicial authority (may be abbreviated), date of publishing (month in roman numerals), signature [without the insertion “sygn. akt” (Act signature)], place of publishing:

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

Legislative materials

full title of the draft of the legal act, the ordinal number of Sejm printing, the ordinal number of term of office of the Sejm; in addition date of the draft may be provided (day, month, year) as well as the address, where the draft has been published on the Internet (similarly as in case of websites):

projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Internet sources

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, website address, access date:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

The method of re-quoting

In case of repeated quotations from pieces of literature, one should use abbreviations as: *ibidem*, *op. cit.*, while in case of an author, whose more than one work is cited, the title of the elaboration should be abbreviated with the use of an ellipsis. In case of judgments and normative acts, full description should be provided every time.

The method of re-quoting for books or articles

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania...*, s. 100.

The method of re-quoting for comments in paper editions

S. Tarapata, A. Zoll, *op. cit.*, s. 180.

The method of re-quoting for comments in digital editions

S. Lelental, *Komentarz do art. 156 k.k.w...*, Legalis teza nr II.1.

The method of re-quoting for judgments of courts

Wyrok Sądu Najwyższego z 8.02.2017 r., III KK 226/16, LEX nr 2224610.

4. Bibliography of the work

For each article and gloss, please attach a bibliography of the cited works, arranged in alphabetical order according to the names of the authors.

Bibliography

Literature

Bałandynowicz A., *Pejoratywne aspekty systemu izolacyjno-dyscyplinarnego*, w: *Izolacja penitencjarna z perspektywy pejoratywnej i melioratywnej*, red. M. Snopek, Toruń 2012.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” 2018, nr 4.

Legal acts

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523, ze zm.).

Internet sources

<https://sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.

PROCES RECENZJI

Autor przekazuje artykuł redakcji Kwartalnika drogą elektroniczną i jest informowany o fakcie poddania artykułu procedurze recenzji.

Na wstępie artykuł poddawany jest ocenie formalnej z uwzględnieniem takich elementów, jak: tytuł artykułu w j. polskim oraz angielskim, streszczenie w j. polskim, streszczenie w j. angielskim, słowa kluczowe w j. polskim, słowa kluczowe w j. angielskim.

Następnie artykuł kierowany jest do recenzji.

Skład Zespołu Recenzentów zamieszczany jest w każdym drukowanym numerze kwartalnika oraz na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Probacja i na stronie internetowej www.probacja.com

Zespół Recenzentów zrzesza pracowników nauki posiadających co najmniej stopień naukowy doktora. Respektowana jest zasada, że recenzent nie może pochodzić z ośrodka naukowego, reprezentowanego przez autora artykułu i nie jest członkiem Rady Naukowej Czasopisma.

Redakcja przydziela dwóch recenzentów dla każdego artykułu. Respektowana jest zasada, że autor i recenzenci nie znają swoich tożsamości (*double-blind review proces*).

Każda recenzja sporządzana jest pisemnie na „druku recenzji”, zawierającym ocenę artykułu oraz wnioski recenzenta w sprawie dopuszczenia, warunkowego dopuszczenia lub niedopuszczenia artykułu do druku w Kwartalniku.

W procesie recenzji brane są pod uwagę takie kryteria, jak:

- tematyka artykułu w kontekście profilu Kwartalnika,
- poziom naukowy artykułu.

Praca musi być oryginalna, odkrywcza, napisana językiem komunikatywnym i precyzyjnym, wywody i wnioski winny być udokumentowane i osadzone w paradygmacie metodologii empirycznej i teoretycznej.

Jeśli artykuł nie spełnia wymienionych kryteriów, redakcja może zrezygnować z jego publikacji.

Autor otrzymuje drogą mailową informację o wynikach recenzji oraz „wypis” z recenzji, tj. fragmenty, które są istotne z punktu widzenia wprowadzenia niezbędnych korekt do tekstu oraz dalszego rozwoju naukowego autora.

W przypadku uzyskania jednej recenzji pozytywnej i jednej negatywnej, redakcja kieruje artykuł do trzeciego recenzenta.

Autor zobowiązany jest do pisemnego sformułowania „Odpowiedzi na recenzję”, w której określa czy i w jakim zakresie dostosował się do uwag recenzenta lub przedstawia argumenty ich nieuwzględnienia.

REVIEW PROCESS

The author submits the article to the Quarterly Editorial Office electronically and is informed about the fact that the article is subjected to the review procedure.

Initially, the article is subjected to formal assessment, including such elements as: title of the article in Polish and English, abstract in Polish, abstract in English, keywords in Polish, keywords in English.

Later, the article is forwarded for review.

The names of the members of the Team of Reviewers are included in each printed issue of the quarterly and on the website of the Ministry of Justice in the Probacja tab as well as on the website www.probacja.com.

The Team of Reviewers consists of researchers with at least a doctoral degree. The principle that the reviewer cannot come from a scientific centre represented by the author of the article and is not a member of the Journal's Scientific Council is respected.

The editorial team assigns two reviewers for each article. The principle that the author and reviewers do not know their identities (double-blind review process) is respected.

Each review is made in writing on the "review print", containing the review of the article and the reviewer's request for admission, conditional admission or non-admission of the article for printing in the Quarterly.

In the review process, the following criteria are being considered:

- the subject of the article in the context of the Quarterly's profile,
- the scientific level of the article.

The work must be original, revealing, written in a communicative and precise language, arguments and conclusions should be documented and embedded in the paradigm of empirical and theoretical methodology.

If the article does not meet the above-mentioned criteria, the Editorial Board may opt out of its publication.

The author receives an email including information on the results of the review and an "extract" from the review, i.e. fragments that are relevant from the point of view of making necessary corrections to the text and the further scientific development of the author.

In the case of obtaining one positive and one negative review, the Editorial Board directs the article to the third reviewer.

The author is obliged to write the “Response to a review” in which the author determines whether and to what extent the remarks of the reviewer have been included or presents arguments for not including them.

IUSTITIA EST
CONSTANS ET PERPETUA
VOLUNTAS
IUS SUUM CUIQUE
TRIBUENDI